

Rechtvaardigheid als werkwoord

Sociaal werk in een wereld onder

sociale én ecologische druk

Inaugurele rede dr. Maja Ročak
2 april 2026

**ZU
YD**

Inaugurele rede dr. Maja Ročak

Lectoraat Sociaal Werk, Academie voor Sociaal Werk,
Zuyd Hogeschool

Inhoudsopgave

1. De maatschappelijke conditie van het sociaal werk	15
1.1 Een tijd van genormaliseerde onzekerheid	15
1.2 Positioneren in een veld van spanningen	19
1.3 Politiseren als alledaagse professionele praktijk	21
1.4 Sociaalwerkonderzoek expliciteert aannames en spanningen	22
1.5 Rechtvaardigheid is de kern van sociaal werk	24
2. Rechtvaardigheid als manier van navigeren	29
2.1 Waar rechtvaardigheid begint: onrecht en morele nood in het sociaal werk	30
2.2 Normalisering, paternalisme en epistemisch onrecht	33
2.3 Van individuele ervaring naar structureel onrecht	36
2.4 Professionele verantwoordelijkheid onder structurele druk	41
2.5 Waarom sociaal werk altijd democratisch werk is	44
2.6 Mensenrechten: democratische verankering van sociaal werk	47
2.7 Waarom rechtvaardigheid ecosociaal moet worden opgevat	48
2.8 Ecosociale rechtvaardigheid als vertrekpunt bij maatschappelijke opgaven	55
3. Drie maatschappelijke opgaven voor sociaal werk	57
3.1 Maatschappelijke opgaven als rechtvaardigheidsvragen	57
3.2 Bestaanszekerheid en precariteit: inclusie onder structurele onzekerheid	60
3.3 Samenlevingsopbouw en ruimtelijke rechtvaardigheid: sociaal werken waar ongelijkheid een plek krijgt	67
3.4 Jeugd, opvoeden en agency: opgroeien onder normatieve druk en toekomstverwachtingen	72
3.5 Professioneel actorschap als verbindende programmalijn	78
4. Hoe we onderzoek doen: onderzoek als publieke praktijk	87
4.1 Onderzoek als publieke en professionele praktijk	89
4.2 Klein kijken en epistemische rechtvaardigheid	93
4.3 Bescheidenheid, hoop en speelsheid: de kracht van verbeelding in sociaalwerkonderzoek	96
Epiloog	99
Dankwoord	101
Referenties	104
Curriculum Vitae	112

Ik houd een rede

*Ik houd een rede over mensen,
die leven met oneindig veel onzekerheden
Mensen die elke dag improviseren
Die de kracht vinden
Om terug te veren*

*Ik spreek vol bewondering wanneer ik zeg:
“Kwetsbaarheid is géén uitzondering.”*

*Ik houd een rede over
geen ruimte hebben
om fouten te mogen maken*

*Geen inkomen, geen huis
Een toekomst, geen thuis
Gelijk alles kwijt, zonder enige zekerheid*

Heeft iedereen eerlijke kansen?

*In de strijd van sociale ongelijkheid
En alle verschillende vormen van vrijheid
Wil ik beredeneren hoe de keuzes die wij maken
schade brengen aan de aarde*

*Wil niet dat wij vergeten
hoe wij zijn verbonden
Dus in andere woorden
Met mijn hoofd in de wolken
sta ik met beide benen gegrond*

*Ik spreek over de tragiek
Dat niet alles oplosbaar is
Diep van binnen weten wij
“Systemen zijn niet gemaakt voor echte levens.”*

*Maar samen mogen wij
dromen van oneindig veel mogelijkheden*

*Waar mijn hart vol van is
Stroomt mijn mond van over*

*Ik wil accepteren
improviseren
samen creëren
en reflecteren*

*Met mijn taal, mijn ritme, mijn blik
vraag ik om solidariteit, zorg en verzet*

*Vandaag houd ik een rede
over niet gehoord worden
en elkaar toch vasthouden*

*Ik wil jullie vragen om te agenderen
dat we voor altijd van elkaar blijven leren
Vandaag vraag ik rechtvaardigheid*

Emmalisa Verstappen

Ik draag deze rede op aan jullie: sociaal werkers die blijven, en mensen bijstaan wanneer het leven zwaar is. Jullie, die niet wegstappen wanneer het schuurt, maar blijven zoeken naar wat rechtvaardig is en wat mensen werkelijk helpt. Jullie laten zien dat betekenis en verandering vaak klein begint: in aandacht, in relaties, in zorg voor elkaar en voor de leefomgeving die ons draagt. Dank voor jullie werk en dank voor het volhouden. Jullie laten zien dat sociaal werk een betekenisvol beroep is, en dragen bij aan een samenleving die menselijk en leefbaar is en waard om in te leven.

‘It matters what matters we use to think other matters with; it matters what stories we tell to tell other stories with; it matters what knots knot knots, what thoughts think thoughts, what descriptions describe descriptions, what ties tie ties. It matters what stories make worlds, what worlds make stories.’
(Donna Haraway, 2016, p. 12)

Eerst dit

We leven in een tijd waarin onzekerheid geen uitzondering meer is, maar een structureel kenmerk van samenleven. Onzekerheid over werk en inkomen, wonen, zorg, over leefomgeving en toekomst. Die onzekerheid is niet gelijk verdeeld. Zij is sociaal, ruimtelijk en ecologisch georganiseerd, en raakt sommige levens harder dan andere. Deze ongelijk verdeelde onzekerheid vormt geen achtergrond van sociaal werk, maar de werkelijkheid van het dagelijks leven. Sociaal werk bevindt zich midden in deze maatschappelijke verschuivingen, op de grens waar individuele levens, institutionele arrangementen en ecologische condities elkaar raken. Denk aan een jongere met een tijdelijk contract die schulden moet aflossen, maar die tegelijkertijd ook mantelzorg verleent en te maken krijgt met steeds veranderende regels rond inkomen en huisvesting. Precies daar wordt zichtbaar wat rechtvaardig handelen vraagt: aandacht voor wie wordt geraakt en wie structureel de gevolgen draagt van keuzes die anderen maken.

Sociaal werk is een prachtig vak. Een vak dat levens raakt, dat samenleven mogelijk maakt, en present is wanneer het leven onder druk komt te staan. We kennen ze allemaal: periodes in het leven waarin het zwaar is, waarin het niet vanzelfsprekend alleen te dragen valt, en waarop de steun van anderen het verschil maakt tussen overleven of verder kunnen.

Deze rede is een uitdrukking van waardering én positionering. Die waardering is mede gevormd in mijn eigen ervaring in de dagelijkse praktijk van het sociaal werk. Daar heb ik ervaren hoe diep betekenisvol dit vak is, en hoe zwaar het kan zijn. Ik herinner me een achtjarig meisje dat ik laat op de avond naar een crisispleeggezin bracht. Ze stond al op me te wachten met haar spullen in een zwarte vuilniszak.

Eenmaal binnen haalde ze haar ballerina beeldje tevoorschijn dat tijdens de verhuizing was gebroken, en ze begon te huilen. Niet alleen om dat beeldje, beseft ik, maar om opnieuw moeten landen bij alweer een nieuwe familie. Ik heb in mijn jaren in het sociaal werk veel van dit soort momenten meegemaakt. Juist dan voel je hoe betekenisvol je aanwezigheid is, omdat je vaak de enige bent die er echt is, die nabij blijft en relationele houvast biedt wanneer alles onzeker is. Tegelijk werd ik in zulke situaties ook dagelijks geconfronteerd met de weerbarstigheid van systemen en met vormen van onrecht die ontstaan wanneer kaders, hoe zorgvuldig bedoeld ook, niet altijd goed uitpakken voor een kind. Die spanning tussen nabijheid en structurele werkelijkheid vormt een van de dragende lijnen in deze rede. In deze rede en in ons werk bij de Academie voor Sociaal Werk wil ik verkennen hoe sociaal werk zó kan worden gepositioneerd dat kwaliteit, menselijkheid en rechtvaardigheid niet onder druk verdwijnen, maar juist ruimte krijgen.

Deze rede is een rede voor het lectoraat Sociaal Werk. Zij vertrekt vanuit de overtuiging dat rechtvaardigheid geen toevoeging is aan het vak, maar zijn ruggengraat. Dat geldt voor het onderzoek dat wordt gedaan, voor het onderwijs dat wordt gegeven, en voor de manier waarop sociaal werk zijn maatschappelijke opdracht verstaat en gestalte geeft in het alledaagse handelen, midden in maatschappelijke spanningen en onzekerheid. Rechtvaardigheid wordt hier niet opgevat als een vastomlijnd eindpunt of morele blauwdruk, maar als een werkwoord: als manier van navigeren in situaties van ongelijkheid, onvolmaaktheid en onbegrip. Ongelijkheid, omdat niet iedereen over dezelfde middelen of posities beschikt om met onzekerheid om te gaan. Onvolmaaktheid, omdat er geen oplossingen bestaan die iedereen recht doen en geen keuzes zonder verlies. En onbegrip, omdat wat rechtvaardig is nooit door iedereen hetzelfde wordt begrepen, en consensus vaak onbereikbaar is, en soms zelfs onwenselijk.

De opvatting van rechtvaardigheid als werkwoord vraagt om een breder begrip van wat ‘oefenen’ betekent. Het gaat niet alleen om leren of voorbereiden, maar om een practice in de volle betekenis van het woord: een voortdurende verweving van oefenen en uitoefenen. Rechtvaardigheid wordt niet eerst aangeleerd om haar later toe te passen, maar ontstaat juist in het handelen zelf, in situaties die nooit ideaal zijn en waarin professionals al doende moeten afwegen, bijstellen en verantwoordelijkheid nemen. In die zin is rechtvaardig sociaal werk een ambacht dat nooit af is. Niet omdat professionals tekortschieten, maar omdat de werkelijkheid waarin zij werken onvolmaakt is en blijft.

Dat geldt zowel voor de normatieve keuzes die sociaal werkers dagelijks maken in hun handelen, als voor de keuzes die worden gemaakt in wat als kennis geldt, wie spreekt en wat telt. Deze twee zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden: wie als deskundig geldt, welke ervaringen als geldig bewijs worden erkend en welke onderzoeksvragen überhaupt worden gesteld, zijn normatieve keuzes die mede bepalen hoe wij rechtvaardigheid begrijpen. Bij het lectoraat Sociaal Werk zien we onderzoek daarom als een publieke en relationele praktijk: niet om die keuzes te neutraliseren, maar om zichtbaar te maken waar zij worden gemaakt, en om ze expliciet, bespreekbaar en gezamenlijk draagbaar te maken.

In de context van sociale en ecologische ongelijkheid draagt ons sociaalwerkonderzoek op deze manier bij aan het zichtbaar maken van structurele onrechtvaardigheid en het versterken van professionele en democratische ruimte. Onderzoek fungeert daarmee als middel om rechtvaardigheid te blijven oefenen: het reikt woorden en concepten aan om morele spanningen te duiden, maakt patronen zichtbaar die anders buiten beeld blijven, en creëert ruimte voor de collectieve oordeelsvorming die in het huidige beleid en in de dominante systemen vaak onder druk staat. Deze rede nodigt uit om sociaal werk te begrijpen als een normatieve, publieke en relationele praktijk. Niet om rechtvaardigheid te beloven, maar om haar telkens opnieuw te oefenen: in omstandigheden die nooit ideaal zijn, maar wel vragen om zorgvuldigheid, professionele ruimte en gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Geen handleiding, wel een uitnodiging

Dit boek is geen handboek en geen stappenplan. Het biedt geen sluitende definities, geen methodieken en geen blauwdrukken voor 'goed sociaal werk' of 'goed sociaalwerkonderzoek'. Het biedt wel taal en beeld om spanningen te benoemen, een kader om keuzes explicieter te maken, en een uitnodiging om gezamenlijk verantwoordelijkheid te dragen voor wat we al vermoeden, ingegeven door onze eigen ervaringen, maar nog niet precies begrijpen. Wie hoopt op pasklare oplossingen of eenduidige antwoorden, zal die niet vinden. De taaie vragen waar sociaal werk voor staat, laten zich niet beantwoorden met simpele oplossingen, zonder frictie, conflict en onzekerheid.

Deze analyse is geen oordeel over individuele professionals. Het boek wil juist ruimte maken voor denken, voor professionele oordeelsvorming en voor twijfel. Het brengt het krachtenveld waarin sociaal werkers dagelijks handelen scherper in beeld: de spanningen tussen beleid en praktijk, tussen nabijheid en systeemdruk,

tussen morele betrokkenheid en institutionele grenzen. Daarmee is het een voorstel om sociaal werk gezamenlijk te positioneren in een tijd van genormaliseerde onzekerheid en ecosociale druk. Dit boek is bedoeld als uitnodiging tot gesprek, en vraagt van de lezer niet alleen aandacht, maar ook positie.

Het boek is opgebouwd uit vier delen. Het eerste deel schetst waar sociaal werk vandaag staat en verkent het vak als een praktijk die structureel opereert in spanningsvelden. Het laat zien hoe genormaliseerde onzekerheid en verschuivende verantwoordelijkheden steeds vaker landen op de werkvloer van professionals, en hoe normatieve keuzes daar onvermijdelijk onderdeel van zijn. Het tweede deel behandelt de vraag wat een ecosociale benadering van rechtvaardigheid vraagt van sociaal werk. Ecosociaal betekent hier dat sociale en ecologische ongelijkheid niet los van elkaar bestaan, maar met elkaar verweven zijn en elkaar versterken. Rechtvaardigheid wordt hier opgevat als een manier om te navigeren in die verwevenheid: het onderzoekt wat het betekent om sociaal werk democratisch, publiek en normatief te positioneren in een tijd van grenzen, schaarste en tragiek, en welke professionele verantwoordelijkheid daaruit voortvloeit. Het derde deel werkt deze kerngedachte uit aan de hand van drie maatschappelijke opgaven waarin sociaal werk vandaag de dag opereert: bestaanszekerheid en precariteit, samenlevingsopbouw en ruimtelijke rechtvaardigheid, en jeugd, opvoeden en agency: dit zijn feitelijk rechtvaardigheidsvragen, geen afzonderlijke problemen. Ze laten zien hoe sociale, ruimtelijke en ecologische ongelijkheid samenkomen in concrete levens en praktijken, en hoe sociaal werk zich daartoe moet verhouden zonder de complexiteit te reduceren. Het vierde deel gaat over de manier waarop we als lectoraat onderzoek doen. Onderzoek vatten we niet op als neutraal instrument of externe reflectie, maar als een publieke en democratische praktijk die professionele oordeelsvorming ondersteunt. Impact betekent hier niet (alleen) meetbare effecten of opgeschaalde interventies, maar de manier waarop onderzoek, onderwijs en praktijk bijdragen aan wat zij in beweging zetten: door vragen op te werpen, spanning zichtbaar te maken en kritische ruimte te versterken.

Het boek eindigt niet met conclusies, maar keert terug naar de centrale strekking: rechtvaardigheid is geen eindpunt, maar een manier van navigeren in sociaalwerkpraktijken. Het sluit af met vragen die uitnodigen om het professionele gesprek voort te zetten: in opleidingen, in onderzoek, in organisaties en in de alledaagse praktijk van het sociaal werk.

*Ik luister naar ongevraagde adviezen over systemen
 waarvan wij weten dat ze niet gemaakt zijn voor echte levens.
 Het is een probleem dat niet op te lossen lijkt.
 Ik hang vast tussen papierwerk en iets wat ik niet kan benoemen.
 Mag ik heel even mezelf zijn?
 Ik ben namelijk op zoek naar woorden om gezien te worden*

Emmalisa Verstappen

1. De maatschappelijke conditie van het sociaal werk

1.1 Een tijd van genormaliseerde onzekerheid

De wereld waarin het sociaal werk momenteel opereert, wordt gekenmerkt door een verregaande normalisering van onzekerheid. Bestaansonzekerheid is geen uitzondering meer, maar structureel geworden. Onzeker werk, flexibele contracten, schulden, energiearmoede, onzekere huisvesting en versnipperde zorg zijn geen optelsom van losse problemen, maar een samenhangend patroon waarin risico's systematisch worden verdeeld. Wat ooit tijdelijk of corrigeerbaar leek, is verankerd geraakt in beleid, instituties en de uitkomsten van verdelingsvraagstukken. Voor een groeiende groep mensen betekent dit leven onder permanente voorwaardelijkheid: bestaanszekerheid is niet langer een gegeven, maar iets dat steeds opnieuw moet worden bevochten.

Deze onzekerheid is ruimtelijk en ecologisch georganiseerd, zoals eerder al aangestipt. Ongelijkheid ontstaat niet alleen als gevolg van inkomen of opleiding, maar steeds nadrukkelijker ook via wijken, woningen en infrastructuren. Waar iemand leeft, bepaalt in toenemende mate welke kansen, hulpmiddelen en herstelmogelijkheden beschikbaar zijn. Slecht geïsoleerde woningen, beperkte publieke ruimte, territoriale stigmatisering en ecologische kwetsbaarheid maken zichtbaar dat de leefomgeving geen neutrale achtergrond is, maar actief bijdraagt aan een precair bestaan. Tegelijkertijd bestaan klimaatverandering, aantasting van leefomgevingen en uitputting van natuurlijke hulpbronnen niet naast sociale ongelijkheid, maar verdiepen en versnellen ze deze. Wie in een kwetsbare positie leeft, draagt vaker de ecologische lasten en beschikt over minder mogelijkheden om zich daartegen te beschermen. De crises van bestaanszekerheid, klimaat, ruimte en energie versterken elkaar in het dagelijks leven van mensen. Sociaal werk opereert daarmee onmiskenbaar in een ecosociale werkelijkheid. Wie de werkelijkheid waarin mensen leven begrijpt, zal de sociale en ecologische ongelijkheid dus gelijktijdig benaderen.

Deze ontwikkelingen plaatsen de huidige herordering van de verzorgingsstaat in een scherp licht. De genoemde crises zijn geen losstaande fenomenen. Ze versterken elkaar: wie sociaal kwetsbaar is, draagt onevenredig ecologische risico's;

ecologische crises verdiepen sociale ongelijkheid. Beleidskeuzes van de afgelopen decennia hebben geleid tot een verzorgingsstaat waarin verantwoordelijkheden steeds nadrukkelijker worden verschoven naar burgers, gemeenschappen en professionals. Nabijheid, maatwerk en discretionaire ruimte worden in beleid steeds nadrukkelijker benadrukt, maar gaan gepaard met conditionering, controle en morele druk (Kampen, 2024). Tegelijkertijd bevinden we ons niet alleen in een periode van afbouw, maar in een fundamentele herordening en herschikking van verantwoordelijkheden (Berg, 2024). Niet alleen verschuiven verantwoordelijk heden, ook worden sociale rechten heringericht: van onvoorwaardelijke aanspraken naar voorwaardelijke toegang, van collectieve voorzieningen naar individuele zelfredzaamheid. Marktwerking is het sociaal domein tot in de haarvaten binnengedrongen: organisaties worden gestuurd op concurrentie, prestatie-indicatoren en bedrijfsmatige logica's, wat op gespannen voet staat met waarden als solidariteit en sociale rechtvaardigheid (Van Bouchaute, 2025).

Parallel daaraan worden burgers steeds nadrukkelijker aangesproken als actieve participanten en informele zorgverleners. Vermaatschappelijking en participatie worden gepresenteerd als nabijheid en empowerment, maar leiden in de praktijk vaak tot een verschuiving van verantwoordelijkheid zonder de middelen, rechten of professionele ondersteuning die daarbij horen (De Brabander, 2022a). De spanning die dit oplevert, landt direct op de werkvloer van sociaal werkers. Ook de manier waarop verantwoording wordt georganiseerd, is verschoven. De focus ligt minder op sociale rechten en emancipatie, en meer op risicomangement, beheersing en controle (Kampen, 2024). Wat telt, moet meetbaar zijn; wat zich niet laat vangen in indicatoren of tabellen, dreigt buiten beeld te raken. *Evidencebased* instrumenten en effectmetingen bieden houvast, maar reduceren sociaal werk gemakkelijk tot 'wat werkt', en maken juist die dimensies onzichtbaar die voor het beroep essentieel zijn: relatie, context, conflict, vertrouwen en moreel oordeel (Mosley, 2025). Niet alles wat telt, laat zich meten. Daarmee komt de professionele ruimte van sociaal werkers onder druk te staan, juist daar waar normatieve afwegingen onvermijdelijk zijn. Daar komt bij dat de verzorgingsstaat selectiever en minder inclusief wordt. In vormen van *welfare chauvinism*, ofwel chauvinistisch welzijnsbeleid, worden sociale rechten expliciet begrensd, met name voor mensen met een migratieachtergrond (Eick, 2024). Solidariteit wordt voorwaardelijk: wie erbij hoort en wie niet, wordt expliciet gemaakt en afgedwongen. Welvaartchauvinistisch beleid vertrekt vanuit het principe 'eigen volk eerst': sociale rechten zoals uitkeringen, huisvesting en voorzieningen worden primair toegekend aan wie als 'verdienend' of 'behorend

tot de nationale gemeenschap' wordt beschouwd. Niet alleen mensen met een migratieachtergrond, maar ook andere groepen die als 'niet-productief' of 'niet-legitiem' worden geframed, raken hierdoor uitgesloten. Solidariteit verschuift zo van een universeel recht naar een voorwaardelijk en selectief principe.

Deze maatschappelijke context verklaart waarom het beroep zich structureel beweegt in een veld van spanningen. Als zodanig vormt het geen achtergrond van sociaal werk, maar de conditie waarin dat dagelijks opereert. Deze context vraagt dat sociaal werk zich opnieuw positioneert. Hoe vertaal je waarden als mensenrechten, ecosociale rechtvaardigheid en collectieve verantwoordelijkheid in een praktijk die wordt gekenmerkt door systeemdruk, meetbaarheid en morele conditionering? Dat vraagt om normatieve professionalisering: het vermogen om met een professioneel ethisch kompas te navigeren door beleidslogica's.

Regionale context: sociaal werk in een postindustriële regio

De maatschappelijke ontwikkelingen die in de vorige paragraaf zijn geschetst, krijgen in de regio Zuid-Limburg een specifieke betekenis. Zuid-Limburg is gevormd door een lange industriële geschiedenis, waarvan de sociale, economische en ruimtelijke effecten tot op de dag van vandaag doorwerken. Hoewel de regio niet langer primair wordt gekenmerkt door bevolgingskrimp, blijven ongelijkheden in kansen, gezondheid, inkomen en leefomgeving hardnekkig aanwezig.

De erfenis van de-industrialisatie is zichtbaar in wijken waar achtereenvolgende generaties zijn opgegroeid in een context van onzeker werk, fysieke belasting en institutionele afhankelijkheid. Tegelijkertijd is sprake van voortdurende transitie: in economie, zorg, wonen en publieke dienstverlening. Deze veranderingen stapelen zich op en worden niet door iedereen in gelijke mate gedragen. Ruimtelijke verschillen binnen de regio nemen toe, en sommige buurten en gezinnen ervaren structureel minder toegang tot voorzieningen, perspectief en politieke invloed.

In beleids- en uitvoeringspraktijken wordt in toenemende mate een beroep gedaan op eigen kracht, informele netwerken en professionele nabijheid. Sociale betrokkenheid en lokale solidariteit zijn daarbij belangrijke bronnen, maar zij kunnen structurele ongelijkheid niet opheffen. Wanneer maatschappelijke problemen worden benaderd als individuele of lokale opgaven, bestaat het risico dat bredere sociale en institutionele oorzaken buiten beeld blijven. Juist in deze regionale context wordt zichtbaar waarom sociaal werk niet alleen uitvoerend, maar ook normatief en

democratisch handelend is, en waarom rechtvaardigheid hier steeds opnieuw moet worden geoefend.

Zuid-Limburg maakt bovendien deel uit van een grensoverschrijdende Euregio, waarin sociale vraagstukken zich niet houden aan nationale grenzen. Arbeidsmobiliteit, migratie, armoederisico's, toegankelijkheid van zorg en verschillen in beleidsstelsels werken direct door in het dagelijks leven van inwoners. Deze context vergroot de complexiteit van sociaal werk, maar biedt tegelijk een waardevolle leeromgeving. Juist door samenwerking met partners over de grens ontstaat ruimte om praktijken te vergelijken, aannames te bevragen en alternatieve handelingsmogelijkheden te verkennen. Voor het lectoraat betekent dit dat regionale betrokkenheid hand in hand gaat met een expliciet grensoverschrijdend perspectief: leren van andere systemen, kennis delen en gezamenlijk zoeken naar rechtvaardige antwoorden op gedeelde maatschappelijke opgaven.

Historisch bewustzijn als professionele houding

Is het gevoel herkenbaar dat termen veranderen, maar dat de onderliggende vragen nauwelijks veranderen? En dat wat zich aandient als 'nieuw', vaak een herformulering is van iets ouds? Het zijn bewijzen van historisch bewustzijn. En dit bewustzijn is voor sociaal werk geen luxe of academische bijzaak, maar een professionele houding. Het helpt om het heden te begrijpen door patronen te herkennen in wat zich als 'nieuw' en 'innovatief' aandient. Wie met historisch besef kijkt, herkent in het sociaal werk terugkerende woorden, frames en opgaven. Wat verandert zijn de termen, beleidscontexten en accenten. Wat blijft, zijn de morele spanningen waartoe het vak zich telkens opnieuw moet verhouden.

Zonder historisch bewustzijn voelt sociaal werk soms als telkens opnieuw beginnen. De termen veranderen, de formulieren veranderen, de verwachtingen veranderen. Iemand die gisteren werd aangesproken op weer normaal meedoen, moet vandaag worden geactiveerd en morgen moet diezelfde persoon zijn eigen kracht aanspreken. Wat intussen nauwelijks verandert, is het leven zelf: de onzekerheid over inkomen, wonen of toekomst. Met historisch bewustzijn wordt zichtbaar dat dit geen vooruitgang in stijgende lijn is, maar beweging binnen terugkerende spanningsvelden die steeds andere vormen aannemen, maar hun fundamentele structuur behouden.

Historisch bewustzijn nodigt daarmee uit tot kritisch denken zonder cynisme. Het helpt om beleidswinden te duiden, patronen te herkennen en te onderscheiden wat werkelijk nieuw is en wat een herformulering van oude vragen. Historisch bewustzijn laat zien dat dit geen gebrek aan kennis is. Integendeel: sociaal werk (onderzoek) heeft een rijke (internationale) traditie opgebouwd van denken en handelen binnen deze spanningen. Die kennis helpt om het heden te duiden zonder te vervallen in modewoorden of valse beloftes en makkelijke oplossingen.

1.2 Positioneren in een veld van spanningen

Sociaal werk is een breed vak. Het beweegt zich tegelijk op verschillende fronten: tussen individuen en collectieven, tussen hulpverlening en activering, en tussen invoegen in bestaande systemen en het zichtbaar maken van wat daarin structureel misgaat. Dat schakelen, het bewegen tussen verschillende niveaus en posities, is geen uitzondering, maar kenmerkend voor het beroep (Scholte, 2018; Ročak, De Jager & Kolner, 2026). Sociaal werk opereert daarmee structureel in een veld van spanningen waarin maatschappelijke vraagstukken samenkomen en concreet worden.

Sociaal werkers handelen in dat veld niet vanuit een overzichtelijke of neutrale positie. Vragen over ondersteuning, toegang tot voorzieningen, nabijheid en begrenzing zijn nooit louter technisch. Ze raken aan verdelingsvraagstukken, aan verwachtingen over verantwoordelijkheid en aan impliciete aannames over wat mensen zelf, samen of met ondersteuning kunnen dragen. In het alledaagse handelen worden maatschappelijke keuzes voelbaar (Berg, 2025).

De kracht van sociaal werk ligt in nabijheid en relationeel handelen (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020). Juist doordat sociaal werkers aanwezig zijn in het alledaagse leven van mensen, worden zij geconfronteerd met de gevolgen van beleid en maatschappelijke ordeningen in hun meest concrete vorm. Die nabijheid maakt het werk betekenisvol, maar brengt ook spanning met zich mee: sociaal werkers moeten voortdurend balanceren tussen relationele betrokkenheid en institutionele verantwoordelijkheid. Deze spanningen maken het beroep niet vrijblijvend, maar plaatsen sociaal werkers voortdurend voor normatieve afwegingen over prioriteiten, grenzen en verantwoordelijkheden.

Tegelijkertijd opereert sociaal werk binnen institutionele spanningen. Ondersteuning van mensen raakt altijd aan bredere vragen over solidariteit, sociale samenhang en de verdeling van schaarse middelen (Ročak et al. 2026). Sociaal werk beweegt zich hier tussen conformeren en politiseren: tussen het uitvoeren van beleid en het agenderen van onbedoelde effecten en structureel onrecht. Daarbij speelt ook de spanning tussen stabiliteit en verandering: mensen ondersteunen in het hier en nu, terwijl tegelijk de sociale, institutionele en ecologische condities van dat leven ter discussie worden gesteld (IFSW, 2014; Payne, 2014).

Naast relationele en institutionele spanningen kent sociaal werk ook epistemische en normatieve spanningen. Het vak is geworteld in concrete ervaringen, maar ontwikkelt tegelijkertijd kennis die deze ervaringen overstijgt en verbindt. Wiens ervaring telt als bewijs? Welke kennis wordt gezaghebbend? En welke waarden rechtvaardigen welke keuzes in situaties van conflict? Het sociaal werk streeft naar sociale rechtvaardigheid, maar doet dat in contexten van verschil, conflict en botsende waarden. Praktijk en kennis, normativiteit en pluraliteit, efficiëntie en responsiviteit zijn voortdurend met elkaar in interactie. Sociaal werk kan zich daarom niet terugtrekken in individuele ondersteuning, en evenmin volstaan met abstracte systeemkritiek. Het werkt op een positie daartussen: op de grens waar individuele ervaringen verbonden zijn met bredere sociale, institutionele en ecologische condities. Al deze vormen van spanning zijn geen tijdelijk probleem dat opgelost moet worden, maar een blijvende conditie van professioneel handelen (Berg, 2025; Zacka, 2017).

Een van de meest pregnante uitdrukkingen daarvan is het spanningsveld tussen maakbaarheid en tragiek, waarin mensen blijven investeren in beloftes van vooruitgang en zelfredzaamheid die hun leven juist onder druk zetten (Berlant, 2011). Sociaal werk wordt voortdurend aangesproken op het realiseren van oplossingen, terwijl het opereert in domeinen waarin onzekerheid, conflict en verlies onvermijdelijk zijn (Ročak et al., 2026). Juist daarin ligt de bijzondere professionele claim van het vak: het richt zich op sociale verbetering, en doet dat op de plek waar maatschappelijke veranderingen concreet worden: in levens, relaties en kleine sociale verbanden (Payne, 2014). Deze spanningsvelden laten zich niet ordenen tot één samenhangend model of één sluitende methodiek. Zij vormen het veld waarin sociaal werkers hun professionele oordeel ontwikkelen en telkens opnieuw afwegen wat in een concrete situatie passend, verantwoord en rechtvaardig handelen is.

1.3 Politiseren als alledaagse professionele praktijk

De beschreven spanningsvelden krijgen dagelijks gestalte in de concrete keuzes die sociaal werkers te maken hebben. Sociaal werk kan zich niet beperken tot alleen individuele ondersteuning of alleen structurele verandering, zonder normatieve vragen te ontwijken. Het werkt altijd tegelijkertijd op individueel, collectief en structureel niveau (Scholte, 2018; Spierts et al., 2017). Individuele ondersteuning staat nooit los van collectieve verantwoordelijkheden, en collectieve patronen zijn altijd voelbaar in individuele levens. Structureel werken betekent daarom niet het loslaten van het individuele, maar het zichtbaar en bespreekbaar maken van individuele kwesties als publieke vragen (Van Pelt & Ročak, 2023).

Dat sociaal werk in deze rede collectief en publiek wordt gepositioneerd, betekent nadrukkelijk niet dat individuele ondersteuning aan waarde verliest. Die individuele ondersteuning is geen afgeleide of restcategorie van het vak, maar een kern daarvan. Alleen staat die ondersteuning nooit los van de bredere sociale, institutionele en ecologische contexten waarin mensen leven. Soms vraagt rechtvaardig sociaal werk om activeren en aanspreken, soms om beschermen, nabij zijn en tijdelijk dragen. Het professionele oordeel ligt precies in het vermogen om dit onderscheid te maken, situationeel en relationeel, zonder individuele levens te reduceren tot beleidsdoelen en zonder structurele oorzaken uit beeld te laten raken.

In die zin is politiseren geen extra taak of uitzonderlijke interventie, maar verweven in het dagelijks handelen van sociaal werkers binnen de genoemde spanningsvelden (De Corte et al., 2022). Sociaal werkers verrichten voortdurend alledaags beleidswerk (Boone et al., 2022; Lipsky, 2010; Berg, 2025): in wie zij extra tijd geven, wie zij toegang verschaffen tot schaarse voorzieningen, welke signalen zij doorgeven, en waar zij ruimte nemen of grenzen trekken (Zacka, 2017). In een context van genormaliseerde onzekerheid en verschuivende verantwoordelijkheden krijgen deze keuzes een politiek gewicht, ook wanneer zij niet als zodanig worden benoemd of bedoeld. Dat politieke gewicht manifesteert zich steeds vaker ook op ecosociale terreinen. Voorbeelden hiervan zijn beslissingen rond energiearmoede, woningisolatie, mobiliteit, leefomgeving of toegang tot groene ruimte. Sociaal werkers bevinden zich hier op het snijvlak van sociaal beleid en ecologische transitie, waar duurzaamheidsmaatregelen ongelijk uitwerken en nieuwe vormen van uitsluiting kunnen ontstaan. Ook hier politiseert sociaal werk door zichtbaar te maken hoe ecologische beleidskeuzes sociale gevolgen hebben, en hoe bestaande sociale ongelijkheden mede bepalen wie kan profiteren van duurzaamheidsmaatregelen en wie niet.

In deze rede wordt politiseren niet gereduceerd tot activisme of publieke profilering, maar begrepen als een professionele praktijk van zichtbaar maken. Het gaat om het blootleggen van hoe beleid, instituties en verdelingskeuzes doorwerken in het alledaagse leven van mensen, en om het bevragen van de rechtvaardigheid van die uitwerkingen (Berg, 2025; Van Pelt & Ročak, 2023, Boone et al., 2022). Het gaat om het verbinden van individuele ervaringen met collectieve en structurele vragen, en om het openhouden van democratische ruimte waar die onder druk staat. Deze rede beschouwt politiseren daarom als een professionele, collectieve en relationele praktijk. Niet als een heroïsche belofte van maakbare verandering (Marston & McDonald, 2012), maar als het zorgvuldig en vasthoudend uitoefenen van kritische ruimte binnen bestaande structuren, op de plekken waar beleid mensen raakt. Daarin ligt de democratische waarde van sociaal werk: als een praktijk die zichtbaar maakt voor wie beleid werkt, voor wie niet, en wie structureel buiten beeld dreigt te raken.

1.4 Sociaalwerkonderzoek expliciteert aannames en spanningen

Vanuit deze positionering van sociaal werk als publieke, democratische en politiserende praktijk wordt ook onderzoek anders begrepen. Sociaalwerkonderzoek is geen neutrale observatie van de praktijk, maar een publieke activiteit die mede bepaalt wat als waardevol, zichtbaar en legitiem geldt (Harding, 1995). Onderzoek staat hier niet boven praktijk of onderwijs, en vervult geen beoordelende rol. Het ontstaat in wisselwerking met het handelen van professionals, studenten en andere betrokkenen, en beweegt zich binnen dezelfde normatieve spanningen. Onderzoek voegt geen overzicht van buitenaf toe, maar maakt ruimte om gezamenlijk te denken, te leren en te twijfelen. Door vragen te stellen, categorieën te gebruiken en verhalen te verzamelen, intervineert onderzoek zelf al in de publieke ruimte en draagt het bij aan de ordening van maatschappelijke betekenissen (Santos, 2014).

In een ecosociale werkelijkheid betekent dit dat onderzoek ook zichtbaar maakt welke mens-, natuur- en wereldbeelden impliciet meespelen in beleid en praktijk. Wat geldt als 'redelijk', 'haalbaar' of 'duurzaam' is nooit neutraal. Achter dergelijke begrippen gaan aannames schuil over mens, natuur en verantwoordelijkheid, en over wie risico's draagt en wie bescherming geniet. Sociaalwerkonderzoek draagt bij aan rechtvaardigheid wanneer het deze aannames expliciteert, en zichtbaar maakt hoe ecologische grenzen en sociale ongelijkheid samenkomen in het dagelijks leven van mensen.

In deze rede wordt onderzoek opgevat als een relationele en democratische oefening. Niet gericht op het produceren van sluitende oplossingen, maar op het openen van vragen, het zichtbaar maken van structurele onrechtvaardigheid en het versterken van kritische ruimte. Onderzoek maakt het alledaagse politiseren van sociaal werkers expliciet, deelbaar en verdedigbaar, en draagt zo bij aan het beschermen van de normatieve ruimte van het beroep en aan het voorkomen van de reductie tot instrumentele logica's van effectiviteit en beheersing. Net als sociaal werk zelf beweegt sociaalwerkonderzoek zich in spanningsvelden: onder andere tussen nabijheid en afstand, tussen maakbaarheid en tragiek, en tussen individuele ervaringen en collectieve structuren. In het expliciet maken en gezamenlijk dragen van deze spanningen ligt de democratische betekenis van onderzoek voor het sociaal werk besloten.

Publiek, democratisch en politiserend sociaal werk

In deze rede gebruik ik drie nauw met elkaar verbonden begrippen: publiek, democratisch en politiserend. Ze verwijzen niet naar verschillende soorten sociaal werk, maar naar verschillende dimensies van één en dezelfde praktijk. Samen maken zij zichtbaar hoe sociaal werk raakt aan rechtvaardigheid, macht en verantwoordelijkheid.

Sociaal werk als publieke praktijk

Wat maken we zichtbaar?

Sociaal werk is geen neutraal handelen. Door te kiezen welke situaties aandacht krijgen, welke ervaringen worden erkend en welke signalen worden doorgegeven, beïnvloedt sociaal werk wat zichtbaar wordt in de samenleving en wat als maatschappelijk relevant geldt. Door ervaringen uit de leefwereld naar voren te brengen, beïnvloedt sociaal werk welke vormen van onrecht, uitsluiting en onzekerheid worden erkend, en welke buiten beeld blijven.

Sociaal werk als democratische praktijk

Wie heeft daadwerkelijk zeggenschap wanneer beslissingen onder druk of vanuit schaarste worden genomen, en wie niet?

Met democratisch doel ik op zeggenschap in het alledaagse. Sociaal werk raakt aan vragen over wie invloed heeft op beslissingen over ondersteuning, toegang en rechten, en hoe met verschil, conflict en schaarste wordt omgegaan. Democratie

verschijnt hier niet alleen als bestuurlijk systeem, maar als dagelijkse praktijk van oordelen en afwegen tussen sociaal werkers, betrokken burgers en andere actoren in het veld. Sociaal werk opereert daarbij steeds op de grens tussen nabijheid en invloed: tussen ruimte maken voor zeggenschap van inwoners en zelf, als professional, macht uitoefenen binnen institutionele kaders.

Sociaal werk als politiserende praktijk

Wat wordt hier als 'normaal', 'redelijk' of 'haalbaar' gepresenteerd, en voor wie heeft dat welke gevolgen?

Met politiserend bedoel ik niet partijpolitiek, maar het benoemen van machtsverhoudingen en taal die bepaalde situaties als vanzelfsprekend of onvermijdelijk presenteert. Sociaal werk politiseert waar het laat zien hoe zogenaamd individuele problemen samenhangen met beleid, instituties en bredere structuren. Het politiseert wanneer het vragen stelt over wat als 'normaal', 'redelijk' of 'haalbaar' geldt, en voor wie, en wie de gevolgen draagt wanneer beleid tekortschiet of uitsluit.

De drie begrippen in deze rede

In deze rede spreek ik vooral over sociaal werk als publieke en democratische praktijk. Waar ik politiseren noem, gaat het om die momenten waarop sociaal werk expliciet maakt hoe macht, ongelijkheid en normalisering werken, en zo ruimte creëert om die werking te bevragen.

Ik ben me ervan bewust dat termen als politiserend of democratisch handelen ongemakkelijk kunnen klinken, alsof het gaat om een extra taak, activisme of om 'de barricade opgaan'. Dat is niet wat ik bedoel. Het gaat juist om deze dimensies in *het dagelijkse handelen van sociaal werkers*: in gesprekken, afwegingen en keuzes die telkens opnieuw worden gemaakt. Niet als extra taak, maar als onderdeel van de kernopdracht van het vak. Sociaal werk is nooit waardevrij, en juist daarom vraagt het om gezamenlijke taal om die dagelijkse keuzes expliciet en bespreekbaar te maken en houden.

1.5 Rechtvaardigheid is de kern van sociaal werk

De voorafgaande analyse laat zien dat sociaal werk en sociaalwerkonderzoek opereert in structurele spanningsvelden, publiek en politiserend handelt, en

normatief geladen is. Daaruit volgt dat rechtvaardigheid geen toevoeging is, maar een kernbegrip van sociaal werk, onderwijs en onderzoek (IFSW, 2014). Rechtvaardigheid is geen abstract begrip, maar raakt aan concrete vragen over verdeling, toegang en erkenning in het dagelijks leven van mensen. Wie krijgt welke ondersteuning? Wie heeft toegang tot voorzieningen? En wiens ervaring wordt erkend en zichtbaar gemaakt? Sociaal werk komt deze vragen tegen waar bestaansonzekerheid voelbaar wordt, en kan ze daarom niet ontwijken. Deze vragen vormen de kern van het beroep.

Het bijdragen aan rechtvaardigheid is de kern van de missie van het lectoraat Sociaal Werk. Vanuit die inzet richt deze rede zich op twee vragen. Ten eerste: hoe kunnen sociaal werk, onderzoek en onderwijs structurele onrechtvaardigheid zichtbaar en bespreekbaar maken? Ten tweede: hoe ondersteunen zij professionele en democratische oordeelsvorming?

Zoals gezegd: rechtvaardigheid wordt in deze rede niet opgevat als eindpunt, maar als een manier van navigeren in conflict, ongelijkheid en onvolmaaktheid. Het is geen vast kompas dat altijd naar dezelfde richting wijst, maar een voortdurende oefening in afwegen, kiezen en verantwoording afleggen onder onvolmaakte omstandigheden. Onrecht ontstaat vaak zonder duidelijke oorzaken of daders, maar door een samenlopende van beleid, taal, instituties en ruimte. Neem energiearmoede: geen resultaat van individuele keuzes, maar het gevolg van ontoereikende inkomensondersteuning, beleidsmatige taal die inzet op 'eigen verantwoordelijkheid', stijgende energieprijzen en slecht geïsoleerde huurwoningen. Juist daarom moet rechtvaardigheid worden geoefend in het alledaagse professionele handelen van sociaal werkers.

Onderzoek ondersteunt die oordeelsvorming door zichtbaar te maken hoe onrecht wordt geproduceerd, genormaliseerd en gelegitimeerd. Het laat zien waar keuzes worden gemaakt, welke aannames daarin meespelen, en wie daarvan de gevolgen draagt. Dat vergt ook voortdurende reflectie op de eigen positie van professionals en onderzoekers, op de aannames en mensbeelden die hun handelen en kennisproductie mede sturen. Rechtvaardigheid is daarmee niet een belofte, maar een verantwoordelijkheid die sociaal werk telkens opnieuw moet dragen: in concrete situaties en onder onvolmaakte omstandigheden. Het volgende hoofdstuk werkt deze opvatting van rechtvaardigheid verder uit, als toetssteen voor professioneel handelen.

Waarom de naam Sociaal Werk

Toen ik vorig jaar aantrad als lector droeg het lectoraat de naam Sociale Integratie. Een vertrouwde term in beleid, maar een beladen begrip in de praktijk van sociaal werk. Integratie veronderstelt een norm waaraan mensen zich zouden moeten aanpassen, alsof deelname aan de samenleving eenrichtingsverkeer is. In de dagelijkse praktijk zien we echter geen gebrek aan bereidheid om mee te doen, maar een gebrek aan rechtvaardige structuren die meedoen mogelijk maken. Pogingen tot 'integratie' leiden dan ook niet zelden tot uitsluiting, stigmatisering en desintegratie (Keinemans, 2020).

De keuze voor de naam Sociaal Werk is daarom geen semantische ingreep, maar een principiële positionering. Sociaal werk is een normatieve, democratische en relationele praktijk, gericht op rechtvaardigheid in het dagelijks leven van mensen. Het gaat niet om inpassen in bestaande systemen, maar om het kritisch bevragen en, waar nodig, het agenderen waar systemen uitsluiten. Het sociaal werk dat wij onderzoeken is nabij, politiek bewust en gericht op het versterken van agency, collectieve zeggenschap en veerkracht.

Het lectoraat kiest er bewust voor om sociaal werk in de volle breedte te onderzoeken, als een publiek beroep dat raakt aan maatschappelijke domeinen als wonen, bestaanszekerheid, gezondheid, participatie en leefomgeving. Tegelijk zijn we expliciet over wat deze positionering niet betekent. Onze focus ligt niet op methodiekontwikkeling los van context of individuele gedragsverandering. In plaats daarvan onderzoeken we hoe sociaal werkers, organisaties en gemeenschappen handelen op de plekken waar structurele ongelijkheid, sociale relaties en leefomgeving samenkomen.

In een tijd waarin maar liefst 520 verschillende functienamen voor sociaal werk circuleren (Liefhebber et al., 2025), is het des te belangrijker om het vak helder en herkenbaar te positioneren. Sociaal werk is geen containerbegrip, maar een professie met een eigen kennisbasis, normatieve oriëntatie, geschiedenis en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Juist daarom positioneer ik dit lectoraat expliciet als Sociaal Werk: herkenbaar voor professionals, organisaties en beleidsmakers, en geworteld in de waarden en praktijken van het beroep zelf.

Als sociaalwerkopleiding in Limburg dragen wij daarin een bijzondere verantwoordelijkheid. In een regio die te maken heeft met een balans vinden tussen krimp en groei, vergrijzing en grote sociaaleconomische verschillen binnen stedelijke gebieden en tussen stad en platteland, is helder gepositioneerd sociaal werk extra belangrijk. Wij leiden niet alleen toekomstige professionals op, maar dragen ook bij aan hoe sociaal werk zichtbaar, bespreekbaar en relevant blijft: in onderwijs, onderzoek, beleid en de publieke ruimte. Dat vraagt om consistentie: sociaal werk onderzoeken, onderwijzen en beoefenen vanuit dezelfde normatieve inzet.

Persoonlijke Pech

Ik leef, ik geef

Ik verlang

Ik zoek mijn weg

Gevangen in angst

Vretende onzekerheden

Knagen aan mijn geweten

In mijn wereld van persoonlijke pech

Vecht ik voor bestaansrecht

Perspectief blijkt

Belangrijk

Want mijn functioneren is in strijd

Met het disfunctioneren van beleid

“Uitzonderingen bevestigen de regel.”

*Alleen weet ik niet of ik in alle verschillende-vormen-van-mens-zijn
tussen de regels door kan lezen*

De woorden vallen uit het wetboek,

Op zoek naar de zingeving van dit leven

Terwijl de wachttijden verstrijken

ik niet verder durf te kijken

wens ik voor tastbaar bewijs

dat ik het wachten waard ben.

Emmalisa Verstappen

2. Rechtvaardigheid als manier van navigeren

In sociaalwerkpraktijken verschijnt rechtvaardigheid zelden als een eenvoudig toepasbaar en helder principe. Het is veel meer een manier van navigeren in situaties met structureel onrecht. Hier is het zoeken naar individuele schuld weinig zinvol, omdat onrecht voortkomt uit systemen waarin verantwoordelijkheid diffuus is en zelden intentioneel. Zij vraagt niet om zuivere oplossingen, maar om het uithouden van spanning, het nemen van verantwoordelijkheid en het oefenen van democratische betrokkenheid: begrippen die dit hoofdstuk verder uitwerkt.

Onrecht is zelden spectaculair. In ons onderzoek verschijnt het niet als crisis, maar als iets wat zich langzaam vastzet in het alledaagse (Ročak, 2020; Ročak & Keinemans, 2023). Het zit in het eindeloze wachten op een besluit dat maar niet komt. In professionals die hun woorden inslikken omdat 'dit niet het moment is'. In mensen die bij gesprekken aanwezig zijn, maar niet werkelijk worden gehoord. Respondenten vertellen niet zozeer over grote schendingen, maar over kleine verschuivingen: schaamte wanneer je telkens opnieuw je situatie moet uitleggen, vermoeidheid wanneer regels zwaarder lijken te wegen dan levens, en het gevoel dat je verhaal nergens landt. Juist in dit soort ogenschijnlijk terloopse ervaringen wordt voelbaar dat er iets niet klopt. Niet als incident, maar als patroon.

Rechtvaardigheid begint dan ook niet bij abstracte principes of beleidsdoelen, maar bij geraaktheid. Bij het moment waarop iemand, burger, student, professional, aanvoelt dat er iets schuurt, zonder dat meteen helder is wat het alternatief zou moeten zijn. Die geraaktheid is geen subjectieve ruis, maar een moreel signaal. Zij wijst op situaties waarin bestaande ordeningen mensen tekortdoen, ook wanneer regels correct zijn toegepast en niemand expliciet van kwade wil is.

Navigeren veronderstelt geen maakbare oplossingen. Het vraagt om het uithouden van spanning, het zichtbaar maken van wat anders onzichtbaar blijft, en het weigeren om weg te kijken wanneer onrecht zich herhaalt. Waar het bij dit navigeren telkens om te doen is, is eenvoudig te zeggen en moeilijk te realiseren: zorgen dat mensen

gezien en gehoord worden, genoeg hebben om menswaardig te leven, en zeggenschap ervaren over het eigen bestaan. Sociaal werk beweegt zich precies daar waar deze kwesties concreet worden in gesprekken, afwegingen en interventies die nabijheid en relatie vragen. Dat vraagt meer dan goede bedoelingen. Het vraagt om normatieve positionering: het expliciet maken van waarden, het erkennen van machtsverhoudingen en het besef dat niet-handelen óók een keuze is.

Dit hoofdstuk verkent wat rechtvaardigheid vraagt in de dagelijkse praktijk van professioneel navigeren. Daarbij staan vier samenhangende vragen centraal: Waar begint rechtvaardigheid? Waarom blijft onrecht bestaan? Wie draagt verantwoordelijkheid? En hoe wordt die verantwoordelijkheid geoefend in het alledaagse handelen van sociaal werk?

Rechtvaardigheid verstaan wij als een democratische praktijk waarin sociaal werk zich verhoudt tot ervaren onrecht binnen sociale en ecologische grenzen. Het is een voortdurende verkenning van hoe professioneel handelen, beleid en kennisproductie kunnen bijdragen aan het verbeteren van sociaalwerkpraktijken – zonder de spanning en ongelijkheid die daarin besloten liggen te neutraliseren of te verhullen.

2.1 Waar rechtvaardigheid begint: onrecht en morele nood in het sociaal werk

In sociaalwerkpraktijken begint rechtvaardigheid niet bij idealen of beleidsdoelen, maar bij ervaren onrecht in alledaagse situaties waarin mensen structureel tekort worden gedaan. Onrecht verschijnt in sociaalwerkonderzoek en -praktijk ook als herhaling: dezelfde vragen, dezelfde belemmeringen, dezelfde ervaringen die zich blijven aandienen in uiteenlopende levens en contexten. Die herhaling maakt zichtbaar dat het niet om incidenten gaat, maar om structurele patronen. In deze rede onderscheid ik morele, ethische en normatieve lagen zonder ze los van elkaar te denken. Morele signalen verschijnen in het alledaagse als geraaktheid en ongemak. Ethische oordeelsvorming betreft het professionele werk om deze signalen te wegen en te verantwoorden. Normativiteit verwijst naar de bredere waarde-kaders en aannames die bepalen wat als normaal, redelijk of wenselijk geldt in beleid, praktijk en kennisproductie.

Het denken van Shklar (2024) helpt om dit soort situaties serieus te nemen als rechtvaardigheidsvragen. In haar kritiek op abstracte rechtvaardigheidstheorieën verschuift zij de aandacht van ideale ordeningen naar ervaren onrecht. Shklar laat zien hoe schade kan ontstaan door passiviteit, routine en institutionele normalisering: door systemen die formeel correct functioneren, maar moreel tekortschieten. Zij spreekt in dit verband over *passieve onrechtvaardigheid*: situaties waarin onrecht voortduurt omdat niemand ingrijpt, terwijl velen deel uitmaken van de structuren die het onrecht mogelijk maken (Shklar, 2024). Voor sociaal werk is dit herkenbaar terrein. Professionals handelen dagelijks binnen beleidskaders en organisatorische structuren die zij niet zelf hebben ontworpen, maar waarin hun handelen wél gevolgen heeft voor levens van anderen.

In die praktijk verschijnt onrecht niet alleen in de ervaringen van burgers, maar roept het ook morele nood op bij sociaal werkers zelf. Kampen (2024) laat zien hoe beleidsontwikkelingen zoals new public management, de nadruk op zelfredzaamheid en de omgang met schaarste na decentralisaties de kernwaarden van sociaal werk onder druk zetten. Sociaal werkers worden steeds vaker geconfronteerd met situaties waarin zij moeten handelen binnen regels en procedures die botsen met hun professionele oordeel en met wat zij als rechtvaardig en menswaardig ervaren. Ze moeten keuzes maken tussen snelheid en zorgvuldigheid, tussen wat mag en wat moreel verdedigbaar is én tussen formele gelijkheid versus recht doen aan verschil. Deze spanning is geen uitzondering, maar structureel ingebed in de inrichting van sociaal beleid. Morele nood ontstaat hier niet omdat professionals hun waarden onvoldoende kennen of toepassen, maar omdat hun handelingsruimte begrensd is.

Denk bijvoorbeeld aan een sociaal werker die ziet dat schulden, stress en instabiele huisvesting het dagelijks leven van een gezin bepalen, terwijl het beleid vooral inzet op activering, zelfredzaamheid of gezonde leefstijlkeuzes. Deze beleidskeuzes zijn niet neutraal. Zij zijn het resultaat van politieke afwegingen die bepalen wat als probleem wordt gezien, ofwel de probleemrepresentaties (Bacchi, 2009). Bacchi (2009) stelt niet de vraag wat het probleem is, maar hoe het probleem wordt gerepresenteerd en met welke aannames, stiltes en effecten. In deze analyse vertaal ik die benadering naar vragen over wat als probleem verschijnt, wie bescherming verdient, wie moet veranderen en wie de gevolgen draagt. Morele nood ontstaat precies daar waar professionals dagelijks worden geconfronteerd met de effecten

van deze dominante probleemdefinities, zonder dat zij daar wezenlijke invloed op hebben. De nood ontstaat op momenten waarop professionals aanvoelen dat hun handelen, of juist hun niet-handelen, bijdraagt aan schade, terwijl reële alternatieven nauwelijks binnen bereik lijken. Deze nood neemt toe wanneer dezelfde signalen en zorgen zich blijven herhalen, terwijl de context waarin zij ontstaan nauwelijks verandert. Op dat moment wordt de herhaling zelf een moreel probleem: niet omdat het onrecht onbekend is, maar omdat het bekend is en toch voortduurt.

Hoijtinks (2022) analyse wijst op het volgende: iets dat doorgaans wordt geïnterpreteerd als individuele onvrede, is in feite vaak een signaal van collectieve morele spanning. Veel sociaal werkers ervaren langdurig conflicten tussen hun professionele waarden en de beleidsmatige kaders, en dat uit zich in een massale overweging om de sector te verlaten. Wanneer morele nood wordt geïndividualiseerd en bestempeld als stress, burn-out of persoonlijke handelingsverlegenheid, verdwijnen structurele dimensies uit beeld. Wanneer deze nood daarentegen wordt erkend als kennisbron, als ervaringskennis over structurele spanning, dan wordt zichtbaar waar beleid en instituties falen. Ook in recente reflecties op professionaliteit wordt benadrukt dat een 'eigen moreel kompas' onvoldoende is wanneer professionals structureel worden geplaatst in contexten waarin waarden botsen en handelingsruimte wordt begrensd (Steenmeijer, 2023). Morele worsteling wijst dan niet op individuele zwakte, maar op de tekortkomingen van het systeem waarin wordt gewerkt. Zoals Banks (2016) laat zien, bestaat professioneel ethisch handelen niet uit incidentele morele keuzes, maar uit voortdurend *ethics work*: het relationeel, emotioneel en normatief navigeren in alledaagse praktijken, onder structurele druk. Sociaal werk wordt hier gepositioneerd als een praktijk die spanningen en uitvoeringsproblemen binnen bestaande normatieve kaders zichtbaar maakt en agendaert, niet als een praktijk die zelf nieuwe morele standaarden vaststelt.

Morele nood laat zien waar sociaal werkers, juist door hun nabijheid tot levens en hun positionering binnen instituties, weet hebben van het ervaren onrecht en de morele breuklijnen van beleid en praktijk. Deze morele signalen spreken echter niet vanzelf. Zij worden vaak afgevlakt, geneutraliseerd of omgebogen tot individuele problemen. De volgende paragraaf onderzoekt hoe dit gebeurt: via paternalisme, normalisering en epistemisch onrecht, en waarom juist deze mechanismen maken dat structureel onrecht zo hardnekkig kan voortbestaan.

Van Over-leven naar rechtvaardigheid als werkwoord

Dit denken bouwt voort op de eerdere programmalijn van het lectoraat Over-leven, waarin nabijheid tot het dagelijks leven van mensen het vertrekpunt vormde. In die lijn stond het leven van mensen centraal die voortdurend balanceren: tussen hoop en uitputting, tussen meebewegen en vastlopen, tussen wat van hen wordt gevraagd en wat zij kunnen dragen. Door klein te kijken werd zichtbaar hoe onzekerheid, blokkades en worsteling geen individuele afwijkingen zijn, maar verweven zijn met sociale, institutionele en ruimtelijke contexten.

Waar Over-leven deze alledaagse ervaringen en hun verwevenheid met de omgeving in beeld bracht, zet dit hoofdstuk een volgende stap door deze ervaringen expliciet te duiden als rechtvaardigheidsvragen. De herhaling van vastlopen, incasseren en improviseren verschijnt hier niet alleen als levensrealiteit, maar als signaal van structureel onrecht. Zo vormt Over-leven de empirische en morele onderlegger voor het denken over morele nood en passieve onrechtvaardigheid in deze rede.

2.2 Normalisering, paternalisme en epistemisch onrecht

De morele nood uit de vorige paragraaf ontstaat doorgaans niet door openlijke uitsluiting of expliciete vijandigheid, maar door alledaagse vormen van sturing, correctie en beoordeling die zich presenteren als rationeel, zorgzaam en goedbedoeld. Juist in deze dagelijkse praktijken verliest onrecht zijn uitzonderlijke karakter en wordt het moeilijk om het nog als zodanig te herkennen. De morele nood is met andere woorden onderdeel van een bredere normalisering van onrecht.

In de inrichting van de verzorgingsstaat heeft zich een verschuiving voltrokken van het adresseren van structurele ongelijkheid naar het corrigeren van groepen en individuen (Ročak et. al. 2026). Bescherming en ondersteuning gaan daarbij samen met normerende macht: instituties bepalen wat geldt als wenselijk, redelijk en verantwoordelijk gedrag (Ghorashi, 2025). Sociaal werkers komen deze normering tegen in indicaties, voorwaarden, voortgangsgesprekken en verantwoordingspraktijken, bijvoorbeeld wanneer cliënten moeten aantonen dat zij voldoende solliciteren, 'actief meewerken' aan hun traject, passende woonkeuzes maken of bereid zijn hun leefstijl aan te passen. Dat juist mensen die het meest afhankelijk zijn van deze instituties hen vaak met wantrouwen benaderen, is dan ook geen toeval.

Een van de manieren waarop deze normalisering concreet gestalte krijgt, is paternalisme. Paternalisme is zelden expliciet vijandig. Vaker komt het voort uit goede bedoelingen en professionele overtuigingen. Wanneer professionals en beleidsmakers vertrekken vanuit dominante probleemdefinities, wordt hun kennis als gezaghebbend erkend, terwijl ervaringskennis van mensen zelf als subjectief wordt afgedaan (Ročak, 2024). Wat als zorg of bescherming wordt aangeboden, bevestigt daarmee ook wie bepaalt, wie beoordeelt en wie zich moet aanpassen. Deze paternalistische logica wordt versterkt door beleidsontwikkelingen waarin sociale rechten steeds nadrukkelijker zijn gekoppeld aan voorwaarden en verplichtingen. In deze voorwaardelijke verzorgingsstaat functioneren zelfredzaamheid, arbeidsparticipatie en actief burgerschap niet alleen als beleidsdoelen, maar ook als morele maatstaven (De Brabander, 2022a). Ondersteuning wordt voorwaardelijk en ingebed in systemen van monitoring en controle (Ghorashi, 2025; Ročak, 2024). In de praktijk van sociaal werk betekent dit dat hulp steeds vaker gepaard gaat met toezicht, evaluatie en correctie. Beleidsaandacht richt zich daarbij selectief op specifieke groepen en wijken, die intensief worden gevolgd en waarin wordt geïntervenieerd, vaak onder het mom van preventie. Daarbij worden beelden van tekort, risico en afwijking keer op keer gereproduceerd, terwijl de aanwezige hoeveelheid veerkracht, kennis en handelingsvermogen buiten beeld blijven.

Rechtvaardige preventie: voorbij paternalisme

Het project Rechtvaardige preventie vormt een concrete uitwerking van het geschetste spanningsveld tussen preventie, normalisering en paternalisme. In dit onderzoek verkennen we samen met Universiteit Maastricht hoe preventie kan worden benaderd vanuit een welzijnslogica (Kolner, 2024). Daarmee verschuift de focus van individuele gedragscorrectie naar de sociale en materiële omstandigheden waarin mensen leven.

Door preventie te begrijpen als een rechtvaardigheidsvraag, en niet als een morele plicht tot gezond gedrag, wordt zichtbaar hoe goedbedoelde preventieve interventies kunnen bijdragen aan controle, uitsluiting en epistemisch onrecht. Ons onderzoek vertrekt expliciet vanuit de leefwereld en ervaringskennis van mensen, en onderzoekt hoe preventiepraktijken anders kunnen worden ingericht: minder normerend en conditioneel, en meer relationeel en democratisch.

Zo draagt het project bij aan preventiebenaderingen die niet sturen op aanpassing aan dominante normen, maar die ruimte maken voor zeggenschap, waardigheid en structurele verandering, in lijn met de kerngedachte van deze rede om rechtvaardigheid te oefenen in plaats van op te leggen.

Normalisering werkt niet alleen via beleid en instituties, maar ook via kennis. In beleids- en professionele praktijken wordt impliciet bepaald welke kennis telt en welke niet. Ervaringskennis wordt vaak gezien als subjectief of emotioneel, terwijl professionele en beleidsmatige kennis als rationeel en objectief geldt (Ročak & Keinemans, 2023). Zo ontstaat epistemisch onrecht: mensen worden niet alleen beperkt in hun handelingsruimte, maar krijgen ook te maken met een systematisch geloofwaardigheidstekort, waardoor hun kennis, ervaringen en getuigenissen minder serieus worden genomen of als onbetrouwbaar worden afgedaan (Fricker, 2007). 'S Jongers (2022) beschrijft dit treffend als broccoli-paternalisme: goedbedoeld, maar opgelegd, en zonder ruimte voor eigen betekenisgeving. Deze hiërarchie van kennis is verweven met bredere normatieve kaders. Dominante beleids- en professionele normen bepalen wie als herkenbaar, rationeel en beschermenswaardig geldt: wiens leven telt, wiens pijn serieus wordt genomen (Butler, 2020). Onrecht wordt dan niet als onrecht herkend, maar als logisch gevolg van 'niet passen' binnen wat als neutraal en vanzelfsprekend wordt gepresenteerd.

In deze context wordt structurele onzekerheid bestuurlijk vormgegeven als een permanente conditie waar individuen zich flexibel en zelfverantwoordelijk toe moeten verhouden (Lorey, 2015). Onzekerheid verliest daarmee haar politieke betekenis en wordt een individuele morele opgave. Afhankelijkheid wordt gedepolitiseerd tot iets wat gemanaged moet worden, terwijl de structurele oorzaken buiten beeld blijven. De gevolgen hiervan worden zichtbaar in vragen van erkenning en waardigheid. Respect wordt steeds minder gezien als een basale relationele houding en steeds meer als iets dat moet worden verdiend via opleiding, werk en 'juist' gedrag (Sennett, 2004). Dat leidt tot wat Lamont (2018) aanduidt als een recognition gap: een structurele kloof tussen mensen die vanzelfsprekend morele erkenning ontvangen en mensen wier levenswijzen als problematisch of minderwaardig worden gezien. Waar erkenning ontbreekt, blijft ervaringskennis enkel decoratief, terwijl beleid en professionals bepalen wat als waarheid geldt (Ročak & Keinemans, 2023). Deze hiërarchische kennisorde heeft verstrek-

kende gevolgen. Gemeenschappen kunnen zichzelf gaan zien door de lens van tekort en probleem, terwijl hun eigenheid, kracht en waardigheid uit beeld verdwijnen. Wanneer ervaringskennis geen doorwerking heeft in besluitvorming, ontstaat onzekerheid en machteloosheid en trekken mensen met ervaringskennis zich terug uit publieke processen.

Voor het sociaal werk betekent dit dat rechtvaardigheid alleen kan worden geoefend met andere vormen van kennisproductie en publieke communicatie. Het serieus nemen van verhalen, emoties, beelden en niet-talige expressievormen maakt zichtbaar waar drempels liggen en wie daar structureel op vastloopt (Ročak, 2024). Hier ligt een cruciale rol voor democratische professionals (Dzur, 2010; zie verder 2.5): professionals die niet alleen uitvoeren, maar ook ruimte creëren voor tegenspraak, botsing en herdefiniëring. De volgende paragraaf onderzoekt hoe alledaagse ervaringen kunnen worden begrepen als structureel onrecht: niet als optelsom van individuele tekortkomingen, maar als patroon van herverdeling, miskennen en uitsluiting.

2.3 Van individuele ervaring naar structureel onrecht

De analyse van normalisering, paternalisme en epistemisch onrecht laat zien dat alledaags onrecht niet kan worden begrepen zolang het wordt gelezen als individuele ervaring. Wat verschijnt als ongemak, schaamte of machteloosheid in afzonderlijke levens, krijgt betekenis door het herkennen van dezelfde patronen: in andere buurten, gezinnen en instellingen. Op dat niveau verschuift de vraag van wat mensen meemaken naar hoe samenlevingen structureel zijn ingericht en welke vormen van ongelijkheid daarin worden voortgebracht en bestendigd.

Het werk van Fraser (2009) biedt een analytisch kader om deze structurele dimensie van onrecht te begrijpen zonder haar te reduceren tot één oorzaak of één domein. Zij onderscheidt drie onderling verweven dimensies van rechtvaardigheid: herverdeling, erkenning en representatie. Ongelijkheid manifesteert zich niet alleen in de verdeling van middelen, maar ook in culturele waardering en in de daadwerkelijke mogelijkheden om mee te spreken en mee te beslissen. Juist in hun samenhang wordt zichtbaar waarom onrecht zo hardnekkig is: het wordt gelijktijdig economisch, cultureel en politiek geproduceerd.

In het dagelijks leven worden deze dimensies niet los van elkaar ervaren, maar gelijktijdig. Mensen kampen met bestaansonzekerheid, schaarste en materiële tekorten, maar worstelen evenzeer met het gevoel niet serieus genomen te worden, gereduceerd te worden tot probleemgeval of structureel buiten de besluitvorming te staan. Die ervaringen zijn direct met elkaar verbonden: wie niet wordt erkend als betrouwbare kennisdrager, verliest ook toegang tot middelen en bescherming. Het komt voor dat mensen hun schuldenproblematiek hebben doorgerekend en op basis daarvan realistische betalingsregelingen voorstellen, inclusief een heldere uitleg, maar dat de uitvoerende instantie in kwestie hen niet gelooft. Dat geloof waardigheidstekort leidt concreet tot afwijzing van schuldhulp, strengere voorwaarden of het tijdelijk stopzetten van inkomensondersteuning. Materiële achterstelling, gebrek aan erkenning en beperkte zeggenschap blijken daarmee geen losstaande ervaringen, maar elkaar versterkende processen. Paternalisme en epistemisch onrecht, zoals in de vorige paragraaf besproken, staan dus niet naast verdelingsvraagstukken, maar werken er direct in door.

Deze verwevenheid komt scherp naar voren in het empirische werk van Kolner (2024) die onderzocht hoe rechtvaardigheid in alledaagse praktijken wordt ervaren. Opvallend is dat respondenten rechtvaardigheid niet primair definiëren in termen van uitkomsten, maar in termen van procedures: eerlijk behandeld worden, serieus genomen worden, invloed ervaren en niet vernederd worden (idem). Procedurele rechtvaardigheid blijkt voor velen zwaarder te wegen dan materiële winst, omdat zij direct raakt aan waardigheid en erkenning. Kolners bevindingen scherpen Frasers analyse aan. Distributieve ongelijkheid kan niet worden losgekoppeld van ervaringen van miskennen en uitsluiting in besluitvormingsprocessen. Wanneer mensen structureel geen invloed ervaren op beslissingen die hun leven raken, verliest rechtvaardigheid haar geloofwaardigheid, zelfs wanneer uitkomsten formeel correct zijn. Rechtvaardigheid gaat met andere woorden niet alleen over wat wordt verdeeld, maar ook over wie meetelt in de manier waarop besluiten tot stand komen.

Daarmee komt Frasers derde dimensie, representatie, scherp in beeld. Besluitvormingsstructuren zijn vaak zo ingericht dat juist degenen die het meest geraakt worden door beleid, het minst invloed hebben op de vormgeving ervan. De inzet van ervaringskennis blijft vaak beperkt tot consultatie, inspraakmomenten of projectmatige pilots aan de randen van beleidstrajecten, terwijl dominante

probleemdefinities elders worden geproduceerd. Wie niet wordt erkend als legitieme kennisdrager, blijft ook politiek ondervertegenwoordigd. Zo sluit deze structurele analyse direct aan bij de eerdere bespreking van epistemisch onrecht en maakt zij zichtbaar hoe onrecht zich reproduceert: niet ondanks, maar via bestaande instituties en procedures.

Een vierde R: Restraint

Het analysekader van Fraser (2009) laat zien hoe onrecht structureel wordt voortgebracht langs drie samenhangende lijnen: herverdeling, erkenning en representatie, ofwel de drie R's: *redistribution*, *recognition* en *representation*. Het kader maakt zichtbaar hoe recht kan worden gedaan binnen maatschappelijke systemen. Tegelijkertijd veronderstelt dit kader impliciet dat onrecht in beginsel herstelbaar is: door tekorten te herverdelen, miskennis te herstellen en ondervertegenwoordiging te repareren.

Wat dit kader echter minder expliciet adresseert, is wat systemen per definitie niet kunnen herstellen. Vanuit een tragiek lens, zoals onder meer verwoord in kritieken op onbegrensd interventionisme (Frissen, 2013) wordt zichtbaar dat niet alle schade herstelbaar is en niet elk onrecht door handelen kan worden opgeheven. Sommige verliezen laten zich niet herverdelen, sommige ervaringen niet repareren, sommige **breuken niet** institutioneel herstellen. Kunneman (in Robbesom, 2017) verbindt dit aan 'trage vragen' en 'waardige strijd': situaties zonder snelle of zuivere oplossingen, waarin het vasthouden aan waardigheid en zorgvuldigheid zelf een politieke daad wordt.

Juist in contexten van snelle en technocratische transitie is een vierde dimensie van rechtvaardigheid nodig: *restraint*, het bewust openhouden van complexiteit, in plaats van sociale noden glad te strijken met technische oplossingen. *Restraint* verwijst naar het professionele en morele vermogen tot bewuste terughoudendheid, of om in specifieke situaties weloverwogen niet te interveniëren. Dit is geen vorm van terugtrekking, afzijdigheid of onverschilligheid, maar juist een actieve professionele aanwezigheid waarin grenzen worden herkend, benoemd en gedragen. De vraag verschuift dan van 'wat moeten we doen?' naar 'wanneer is het rechtvaardiger om niet in te grijpen, en wat vraagt dat van ons als professionals?'

Deze vierde R maakt zichtbaar waar de aanname van herstelbaarheid tekortschiet. Niet alleen in het omgaan met menselijk verlies en institutionele schade, maar ook in de noodzaak om onze interventiedrang in de fysieke leefomgeving te begrenzen.

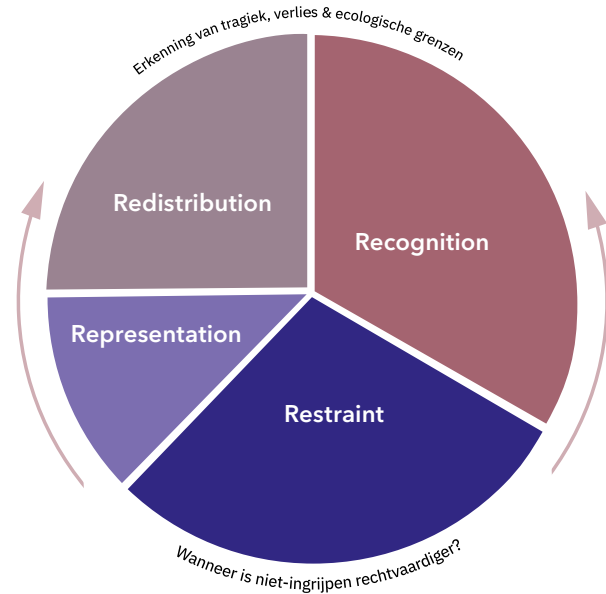
Bij herverdeling: sommige verliezen zijn niet herverdeelbaar, zoals het verlies van een kind, het verlies van bestaanszekerheid, het verlies van vertrouwen.

Bij erkenning: wordt alleen de veerkrachtige mens erkend, of ook degene die 'gebroken', afhankelijk of blijvend kwetsbaar is?

Bij representatie: wie kan spreken binnen systemen die uitgaan van oplossingsgerichtheid, en wie verdwijnt wanneer er geen herstelverhaal mogelijk is?

Restraint vraagt om verdraagkracht én om professioneel vakmanschap. Het vraagt het uithouden van onoplosbaarheid, het verdragen van tragiek en het weerstaan van de druk om altijd te handelen, te activeren of te repareren. Voor sociaal werk betekent dit vaak méér in plaats van minder: aanwezig blijven waar niets op te lossen valt, luisteren zonder te normaliseren, en expliciet maken dat het probleem niet bij het individu ligt maar bij het systeem zelf. Dat vraagt oordeelsvermogen, relationele sensitiviteit en de bereidheid om spanning te dragen, ook wanneer dat schuurt met institutionele verwachtingen.

Als vierde dimensie verdiept *restraint* het denken over rechtvaardigheid. Zij herinnert eraan dat rechtvaardig handelen niet alleen bestaat uit doen, corrigeren en verbeteren, maar ook uit het bewust begrenzen van handelen en het erkennen van wat niet maakbaar is. Juist in een tijd waarin de druk tot ingrijpen, activeren en oplossen groot is, is dit een noodzakelijke aanvulling.

Redistribution

Herverdeling: Materiële voorwaarden voor menswaardig leven

Waar gaat het om?: Toegang tot inkomen, wonen, zorg en bescherming.

Centrale vraag: Wie heeft genoeg om te kunnen leven - en wie niet?

Representation

Representatie: Zeggenschap over beslissingen die het leven raken

Waar gaat het om?: Mee kunnen spreken, meebeslissen en invloed uitoefenen.

Centrale vraag: Wie mag meepraten - en wie blijft structureel buiten beeld?

Recognition

Erkenning: Waardigheid, geloofwaardigheid en serieus genomen worden

Waar gaat het om?: Gezien worden als mens, en serieus genomen in wat je weet en ervaart.

Centrale vraag: Wie wordt geloofd en erkend - en wie wordt gereduceerd tot probleem?

Restraint

Begrenzing: Ruimte laten voor wat niet oplosbaar is

Waar gaat het om?: Het uithouden van spanning, verlies en onmacht in professioneel handelen.

Centrale vraag: Wanneer is niet ingrijpen rechtvaardiger - en wat vraagt dat van ons?

Figuur 1: De 4 R's van Rechtvaardigheid

2.4 Professionele verantwoordelijkheid onder structurele druk

De analyse van structureel onrecht laat zien dat rechtvaardigheid niet samenvalt met individuele intenties of morele zuiverheid. Wanneer onrecht wordt geproduceerd via verweven patronen van ongelijke verdeling, miskening en beperkte representatie, verandert ook wat verantwoordelijkheid betekent. De vraag is dan niet langer wie schuldig is, maar wie betrokken is bij structuren die ongelijkheid voortbrengen, en waar binnen die structuren ruimte is om anders te handelen. Precies op dat punt komt professionele verantwoordelijkheid in beeld.

Het werk van Young (2000) biedt hiervoor belangrijke heroriëntatie. Met haar analyse van de gezichten van onderdrukking laat zij zien dat onrecht geen incident is, maar patroonmatig ontstaat: uitbuiting, marginalisering, machteloosheid, cultureel imperialisme en geweld grijpen op elkaar in. Onrecht is daarmee niet een afwijking van het systeem, maar de uitkomst van hoe systemen functioneren. Voor sociaal werk is dit perspectief bijzonder relevant. In de praktijken waarin sociaal werkers opereren, zijn vragen van macht, toegang en geloofwaardigheid voortdurend aanwezig. Wie procedures begrijpt, wie als rationeel wordt erkend en wie toegang krijgt tot voorzieningen aan de ene kant, en wie aan de andere kant wordt gereduceerd tot 'doelgroep' of 'probleemgeval': het is geen toeval. Dit zijn geen individuele mislukkingen, maar uitkomsten van bredere institutionele ordeningen en probleemdefinities (Bacchi, 2009). Sociaal werkers hebben deze structuren niet ontworpen, maar handelen er wel dagelijks binnen. Dat maakt professionele verantwoordelijkheid onvermijdelijk, niet omdat sociaal werkers het systeem beheersen, maar omdat zij er deel van uitmaken.

Young benoemt deze vorm van verantwoordelijkheid als politieke verantwoordelijkheid. Zij is niet gebaseerd op schuld, maar verantwoordelijkheid die voortkomt uit deelname aan sociale structuren die onrecht produceren of bestendigen. Wie deelneemt aan zulke structuren draagt verantwoordelijkheid om deze publiek te bevragen en, waar mogelijk, te veranderen, ook wanneer men ze niet zelf heeft gecreëerd (Young, 2000). Voor het sociaal werk betekent dit dat verantwoordelijkheid niet gaat over schuld of boetedoening voor structureel onrecht, maar over het bewust benutten van professionele handelingsruimte om structurele ongelijkheid zichtbaar te maken, te agenderen en ter discussie te stellen. In die zin vormt politieke verantwoordelijkheid de normatieve onderbouwing van politiserend werken: het verbinden van individuele ervaringen aan bredere maatschappelijke

en institutionele vraagstukken (Berg, 2025). Verantwoordelijkheid krijgt daarmee een relationeel, gradueel en collectief karakter: niet iedereen draagt dezelfde verantwoordelijkheid, maar iedereen die deelneemt aan deze structuren draagt er een, in relatie tot anderen en naar vermogen.

Deze verschuiving is bepalend voor hoe professionele verantwoordelijkheid kan worden verstaan. Zij voorkomt dat verantwoordelijkheid wordt geïndividualiseerd, als morele last die professionals alleen moeten dragen, maar ook dat zij oplost in abstracte systeemkritiek. Politieke verantwoordelijkheid vraagt om positionering: het expliciet maken van de eigen rol, invloed en grenzen. Niet-handelen blijkt daarbij geen neutrale positie, maar draagt bij aan wat als normaal en vanzelfsprekend blijft gelden. Rechtvaardigheid vraagt hier niet om morele zuiverheid, maar om het begrenzen van macht.

Deze vorm van verantwoordelijkheid vraagt tegelijk om terughoudendheid ten opzichte van polariserend denken, bijvoorbeeld in de dichotomie van systeem en leefwereld. Rechtvaardigheid ontstaat niet uit een strijd tegen het systeem, maar uit het onder ogen zien van de tekortkomingen van het functioneren van dat systeem, en het zoeken naar menselijke ruimte daarbinnen. Professionele verantwoordelijkheid betekent dan niet het systeem tegenover mensen plaatsen, maar het systeem zó positioneren dat zijn grenzen zichtbaar worden. Het vraagt om compassie mét het systeem: niet door de systeemlogica te accepteren of te legitimeren, maar door te begrijpen waarom systemen tekortschieten, om juist van daaruit hun grenzen te kunnen trekken. Het gaat om erkenning van het tragische karakter van systemen: dat zij noodzakelijke ordening aanbrengen, maar nooit volledig recht kunnen doen aan iedereen.

Deze manier van omgaan met spanning en verantwoordelijkheid sluit aan bij het werk van Mouffe (2005). Zij laat zien dat conflict geen probleem is dat uit de democratie moet worden weggewerkt, maar dat conflicten er juist bij horen. Democratie verliest haar kracht wanneer verschil wordt gladgestreken tot consensus, of wanneer lastige vragen worden gereduceerd tot technische of bestuurlijke oplossingen. Tegelijkertijd pleit Mouffe niet voor polarisatie of escalatie. Het gaat haar om het democratisch dragen van verschil: het erkennen dat mensen en groepen botsende belangen, waarden en ervaringen hebben, en dat die niet altijd te verenigen zijn. Sociaal werkers bewaken een agonistische ruimte waarin tegenstellingen mogen bestaan zonder te verharderen tot vijandschap,

en waarin verhalen, emoties en ervaringen die schuren serieus worden genomen, juist om te voorkomen dat de taal en logica van het systeem de leefwereld van burgers koloniseren (Ročak & Dingemans, 2026). In de praktijk zien we dit bijvoorbeeld wanneer burgers, professionals en beleidsmakers fundamenteel verschillend kijken naar wat 'redelijk' of 'haalbaar' is: bij woningtoewijzing, jeugdhulp, armoedebeleid of leefbaarheid in wijken. Politisering ontstaat hier niet doordat sociaal werkers partij kiezen, maar doordat zij ruimte maken om deze verschillen zichtbaar te maken en gezamenlijk te wegen. De verschillende opvattingen worden daarbij niet weggedrukt, maar ingebed in collectieve gesprekken en coalities die bestaande machtsverhoudingen ter discussie stellen (Rombaut & Raeymaeckers, 2025). Positionering krijgt hier vorm, niet door mensen te overtuigen of naar één uitkomst te sturen, maar door verschil uit te houden en betekenisvol te begeleiden, zodat betrokkenen zichtbaar blijven als moreel en politiek handelende mensen (Ročak & Dingemans, 2026). In het dagelijks werk gaat het daarbij zelden om een tegenstelling tussen goed en fout, maar om botsende logica's: menswaardigheid tegenover efficiëntie, nabijheid tegenover afstand, zorgaanbod tegenover schaarste. Niet elk conflict vraagt om escalatie, soms vraagt rechtvaardigheid zoals gezegd juist om vertraging, verdraagkracht en restraint. Het gaat dan om het bewust openhouden van het gesprek, en om het niet voortijdig wegnemen van spanning, ten gunste van een snelle of systeemlogische oplossing. Het vermogen om spanning te verdragen zonder haar glad te strijken, wordt daarmee een kerncompetentie van professioneel handelen (Ročak & Dingemans, 2026).

In sociaalwerkpraktijken balanceren professionals voortdurend tussen meebewegen en tegenspreken. Die balans is geen kwestie van persoonlijke voorkeur, maar van normatieve afweging: wanneer draagt handelen bij aan rechtvaardigheid, en wanneer verdiept het juist schade of uitsluiting? Rechtvaardigheid fungeert hier als toetssteen voor professioneel handelen binnen onvolmaakte systemen. Niet als maatstaf voor zuivere uitkomsten, maar als criterium om keuzes te wegen in situaties van spanning, schaarste en tragiek. Dat betekent dat verantwoordelijkheid niet samenvalt met loyaliteit aan bestaande kaders, maar met trouw aan publieke waarden zoals menselijke waardigheid, zeggenschap en bescherming tegen structureel onrecht. Sociaal werk verschijnt daarmee niet als neutrale uitvoeringspraktijk, maar als een publieke praktijk waarin professionals positie innemen, soms handelen en soms bewust vertragen. Professionele

verantwoordelijkheid vraagt hier niet om heldhaftige oplossingen, maar om het uithouden van spanning en het zorgvuldig afwegen van wat, in deze situatie, het meest recht doet aan mensen.

Structureel onrecht ligt zoals gezegd al besloten in probleemdefinities. Volgens Bacchi (2009) beschrijft beleid sociale problemen niet neutraal, maar construeert het actief wat als probleem geldt, wie als probleemdager verschijnt en welke oplossingen denkbaar worden. De stap van ervaren onrecht naar structureel onrecht vraagt daarom ook om een analyse van deze aannames. Wie heeft belang bij deze probleemdefinitie, en wie niet? In de volgende paragraaf wordt dan ook uitgewerkt waarom sociaal werk niet slechts democratisch kán zijn, maar in de kern een democratische praktijk ís: omdat rechtvaardigheid alleen kan worden geoefend als conflict, zeggenschap en publieke betrokkenheid serieus worden genomen, juist ook in de verdeling van maatschappelijke en ecologische lasten en verantwoordelijkheden.

2.5 Waaron sociaal werk altijd democratisch werk is

Wanneer professionele verantwoordelijkheid wordt opgevat als een politieke en relationele opdracht binnen structuren van ongelijkheid, kan zij niet worden teruggebracht tot individuele deskundigheid of technocratische uitvoering. Zij krijgt vorm in praktijken waarin macht, verschil en conflict zichtbaar worden gemaakt en gezamenlijk worden gewogen. In die zin is sociaal werk geen neutrale uitvoeringsspraktijk, maar een democratische praktijk in de kern van het beroep (De Corte & Roose, 2020). In dit betoog worden rechtvaardigheid en democratische praktijk niet als gescheiden begrippen opgevat, maar als nauw met elkaar verweven: democratische praktijk is de manier waarop rechtvaardigheidsvragen in sociaal werk publiek, relationeel en politiek worden geoefend. In wat volgt beschrijf ik bestaande praktijken waarin sociaal werk deze democratische rol al vervult, en de normatieve inzet die dit van professionals vraagt. Democratie wordt hier niet begrepen als een formeel stelsel van vertegenwoordiging, maar als een alledaagse praktijk van invloed en zeggenschap. Zij krijgt gestalte in situaties waarin wordt bepaald wie mag meewegen, wie als gesprekspartner wordt erkend en hoe met conflict wordt omgegaan. Precies op dit niveau opereert sociaal werk: in buurten, instellingen en leefwerelden waar beleid concreet wordt en waar democratische beloftes vaak onder druk staan (Kaulingfreks, 2018).

Deze 'maatschappelijke democratie' staat niet los van spanningen. In Nederland tekent zich een groeiende kloof af tussen groepen die zich gehoord en vertegenwoordigd voelen en groepen die structureel buiten beeld raken (De Voogd & Cuperus, 2021). Burgers worden aangesproken op verantwoordelijkheid, terwijl hun daadwerkelijke invloed beperkt blijft. Democratie verschaalt dan tot procedure, en zeggenschap over de voorwaarden van het eigen leven raakt buiten beeld (Ročak & Keinemans, 2024). Sociaal werk beweegt zich midden in deze spanning, als bemiddelende praktijk tussen leefwerelden, instituties en besluitvorming. Het fungeert als een democratische tussenruimte waarin ervaringen worden vertaald, belangen worden gewogen en machtsverschillen expliciet worden gemaakt. Sociaal werk verbindt ervaringskennis met publieke besluitvorming en brengt daarmee correctie aan op formele democratische processen. Dat vraagt om meer dan participatie organiseren of stemmen ophalen. Het vraagt om zeggenschap: om praktijken waarin ervaringen niet alleen worden gehoord en meewegen in collectieve oordeelsvorming, maar ook invloed hebben op wat überhaupt als relevant vraagstuk op tafel komt. Zeggenschap is daarmee geen technisch vraagstuk, maar een rechtvaardigheidsvraag. Wie invloed heeft, beschikt over macht; wie geen invloed heeft, draagt vaak wel de gevolgen van besluiten. Democratische praktijken die deze machtsdimensie onbenoemd laten, reduceren participatie tot symboliek (Ročak & Keinemans, 2023; 2024). Scholtes vierdimensionale model helpt om deze bewering te begrijpen (2018). Met name de spanning tussen invoegen en structuraliseren, het 'collectiveren' van individuele nood naar een publieke vraag, is hierbij cruciaal. Invoegen staat voor nabijheid en ondersteuning in het dagelijks leven. Wanneer deze nabijheid niet wordt verbonden met structurele verandering, bestaat het risico van aanpassing aan bestaande ongelijkheid. Structuraliseren verbindt ervaringen aan vragen over verdeling, erkenning en representatie, en geeft nabijheid een democratische lading. In die dubbele beweging, ondersteunen in het dagelijks leven én verbinden met publieke vragen (Scholte, 2018), krijgt sociaal werk zijn democratische betekenis. In de praktijk krijgt dit vorm wanneer sociaal werkers ervaringen van burgers niet alleen verzamelen, maar actief vertalen naar publieke vragen. Denk aan situaties waarin signalen over ontoegankelijke zorg, onveilige woonomstandigheden of uitsluitende regels niet blijven hangen in individuele dossiers, maar worden ingebracht in wijktafels, beleidsdialogen of samenwerkingsverbanden. Door deze ervaringen collectief te maken en publiek te agenderen, ontstaat ruimte voor tegenmacht en voor het bevragen van vanzelfsprekendheden die anders vaak onzichtbaar blijven.

Ook de fysieke ruimte is hier niet neutraal. De plek waar democratie wordt georganiseerd, beïnvloedt wie zich kan uitspreken en wie positie krijgt. De plek waar besluitvorming plaatsvindt, beïnvloedt wie spreekt, wie zich veilig voelt en wie positie kan innemen (Zomerplaaag, 2025). Onderzoek naar de warmtetransitie in wijken in Zuid-Limburg door Job Zomerplaaag¹ laat zien dat de fysieke inrichting bepaalt wie de rol krijgt als expert en wiens alledaagse ervaringskennis als figurant in de coulissen verdwijnt. De setting is daarmee geen neutraal decor, maar een sturend element dat mede bepaalt of er werkelijk sprake is van democratische zeggenschap of louter inspraak. Sociaal werkers spelen hierin een sleutelrol door democratische ruimtes mede vorm te geven en toegankelijk te houden (Van Pelt & Ročak, 2023; Kaulingfreks, 2023).

Het idee van democratisch professionalisme helpt om deze rol te duiden (Dzur, 2008). Democratie vraagt om professionals die bereid zijn kennis, macht en oordeelsvorming te delen (idem). Niet door hun expertise los te laten, maar die juist te gebruiken om voorwaarden te creëren waaronder burgers daadwerkelijk kunnen meewegen en meebeslissen. Professionals functioneren zo als democratische schakels: actieve democratische tussenpersonen. Recent onderzoek naar democratische vernieuwing onderstreept het belang van intermediairs die een cruciale rol spelen in contexten waar zeggenschap niet vanzelfsprekend is (Kluskens et al., 2025). Hun analyse sluit aan bij hoe sociaal werk hier wordt gepositioneerd: niet als vervanging van democratische instituties, maar als praktijk die democratische processen mogelijk maakt, verdiept en corrigeert op de plekken waar zij anders dreigen te verschromelen. In een interview met Ham & Spierts (2025) verbindt Dzur dit bovendien aan wat hij ‘alledaags antifascisme’ noemt: het oefenen van democratie in dagelijkse praktijken, juist waar uitsluiting en machtsconcentratie toenemen. Sociaal werkers beschikken daarbij niet over vanzelfsprekende beslissingsmacht, maar over positionele macht: de mogelijkheid om ervaringen te verbinden, spanningen zichtbaar te maken en stemmen te laten doorklinken op plekken waar zij anders niet worden gehoord.

Essentieel in deze democratische praktijken is verbeelding. Zonder verbeelding raakt democratie opgesloten in bestaande ordeningen en verliest zij haar vermogen tot vernieuwing. Verbeelding gaat daarbij niet alleen over dromen of idealen, maar over sociale processen waarin bepaalde toekomstige voorstellen, bespreekbaar en uiteindelijk ook uitvoerbaar worden. Onderzoek naar de *politics of the future* laat

¹ Lopend promotieonderzoek ‘When Transitions Hit Home’

zien dat zulke verbeelde toekomstige niet vanzelf performatief zijn, maar tot stand komen in concrete sociale praktijken, verhalen en routines die bepalen wat als realistisch, wenselijk of onvermijdelijk geldt (Oomen et al, 2021). Sociaal werk creëert juist zulke ruimtes waarin mensen gezamenlijk kunnen onderzoeken hoe het anders kan, en waarin alternatieve toekomstige niet alleen worden verbeeld, maar ook stap voor stap vorm krijgen in alledaags handelen.

2.6 Mensenrechten: democratische verankering van sociaal werk

Waar democratische praktijk beschrijft hoe rechtvaardigheidsvragen in sociaal werk worden geoefend, bieden mensenrechten het normatieve kader dat deze oefening richting en begrenzing geeft. Vragen naar zeggenschap, bescherming en verantwoordelijkheid voor structureel onrecht zijn immers ook mensenrechtelijke vragen. Mensenrechten bieden sociaal werk geen sluitend juridisch kader, maar een gedeelde publieke taal om rechtvaardigheid te articuleren, juist daar waar democratische beloftes onder druk staan. Dat gedeelde karakter maakt echter niet dat zij eenduidig of probleemloos functioneren. In de uitvoering van beleid en regelgeving botsen mensenrechten regelmatig met elkaar, raken zij ondergeschikt aan bestuurlijke logica's of verliezen zij hun beschermende werking.

Sociaal werk is dus een mensenrechtenberoep: sociaal werkers dragen in hun dagelijkse handelen bij aan de realisatie, bescherming en doorontwikkeling van mensenrechten (Garrett, 2024; Nachtergaele et al., 2017; Hermans et al., 2019). Deze hebben te maken met het meervoudige mandaat van sociaal werk: richting burgers, organisaties en overheid (Staub-Bernasconi, 2011). Mensenrechten krijgen gestalte in nabijheid, kritische dialoog en het bewaken van menselijke waardigheid, juist in situaties waarin die onder druk staat. Mensenrechten zijn niet alleen aanspraken, maar ook oproepen tot handelen: tot het zichtbaar maken van onrecht en het versterken van collectieve verantwoordelijkheid. Deze praktijkgerichte benadering verbindt mensenrechten expliciet aan sociale actie en publieke verantwoordelijkheid. Mensenrechten functioneren niet als checklist, maar als kompas in moreel complexe en structureel onrechtvaardige omstandigheden. Daarmee wordt zichtbaar waarom mensenrechten onlosmakelijk verbonden zijn met democratisch en politiserend sociaal werk.

De klassieke indeling in drie generaties mensenrechten helpt om deze complexiteit te duiden. De eerste generatie, burgerlijke en politieke rechten, raakt

direct aan stem, participatie en zeggenschap en sluit aan bij sociaal werk als democratische praktijk. De tweede generatie, sociale, economische en culturele rechten, verbindt rechtvaardigheid aan bestaanszekerheid, bescherming en waardigheid, zichtbaar in spanningen rond wonen, zorg, inkomen en toegang tot publieke voorzieningen. Mensenrechten functioneren hier vooral als toetssteen: welke onzekerheid achten we aanvaardbaar, en welke niet? De derde generatie mensenrechten, gericht op solidariteit, collectieve verantwoordelijkheid en een leefbare aarde, verbindt sociaal werk expliciet met ecosociale rechtvaardigheid. Zij vormen daarbij niet slechts een aanvulling, maar een noodzakelijke voorwaarde: zonder een leefbare aarde en gezonde leefomgeving verliezen ook politieke zeggenschap en sociale rechten hun betekenis. Deze verbreding confronteert sociaal werk met grenzen. Niet alles kan worden beschermd, niet elke schade kan worden voorkomen en belangen blijven botsen.

Voor dit lectoraat vormen de internationale definitie van sociaal werk (IFSW, 2014) en het mensenrechtenkader een expliciet normatief fundament. Zij geven taal aan wat sociaal werk wil zijn en legitimeren dat onderzoek niet als waarde vrij wordt opgevat. Door normativiteit expliciet te maken, wordt zij publiek verantwoord. In die zin functioneren mensenrechten niet als vaststaand antwoord, maar als voortdurende oefening in rechtvaardigheid, precies daar waar sociaal werk opereert. Echter, wanneer mensenrechten worden opgevat als democratisch en relationeel kompas, wordt zichtbaar dat rechtvaardigheid niet kan stoppen bij sociale relaties alleen. De vraag wie wordt beschermd, wie risico's draagt en wie invloed heeft, strekt zich onvermijdelijk uit tot leefomgevingen, ecologische grenzen en toekomstige generaties. Dat vraagt om sociaal werkers die niet alleen luisteren naar wat burgers nu zeggen, maar die ook leren lezen wat de materiële leefomgeving vertelt over de rechtvaardigheid van morgen.

2.7 Waarom rechtvaardigheid ecosociaal moet worden opgevat

Wanneer rechtvaardigheid wordt opgevat als een democratische praktijk, kan zij niet worden losgemaakt van de sociale en ecologische voorwaarden waaronder mensen leven. De derde generatie mensenrechten markeert hierin een inhoudelijke verschuiving. Waar de eerste en tweede generatie zich richten op individuele vrijheden en sociale bescherming, legt deze derde generatie de nadruk op solidariteit,

collectieve verantwoordelijkheid en het recht op een leefbare aarde. Daarmee wordt zichtbaar dat sociale en ecologische rechtvaardigheid niet van elkaar kunnen worden losgekoppeld.

Ecosociaal werk vraagt om wat filosoof Isabelle Stengers (2005) een ecologie van praktijken noemt. In die benadering wordt sociaal werk niet opgevat als een geïsoleerd beroep, maar als een praktijk in een habitat die voortdurend onder druk staat van andere, dominantere logica's zoals technocratische, juridische of economische rationaliteiten die aanspraak maken op universaliteit. De 'eco' in ecosociaal werk krijgt daarmee een dubbele en diepere betekenis. Het verwijst niet alleen naar zorg voor de fysieke leefomgeving, maar fungeert ook als analytisch kader om te begrijpen hoe sociaal werk zich verhoudt tot andere praktijken in zijn omgeving, en hoe zijn eigenheid daarin kan worden beschermd. Rechtvaardigheid verschijnt dan als zorg voor die ecologie: het bewaken van een sociale habitat waarin relationele kennis, ervaringskennis en moreel oordeelsvermogen niet worden platgeslagen door abstracte, zogenaamd objectieve systeemclaims. In deze zin is to practice zowel oefenen als uitoefenen: het verfijnen van het ambacht van binnenuit én het overeind blijven in een complexe ecologie van krachten die voortdurend aandringt op standaardisering en reductie. Ecosociaal werk vraagt daarom niet alleen om morele betrokkenheid bij een betere wereld, maar ook om strategische waakzaamheid.

Voor het sociaal werk is dit geen theoretische of normatieve discussie, maar een concrete strijd binnen een ecologie van praktijken. Mensen en gemeenschappen die reeds in kwetsbare posities verkeren, dragen structureel en onevenredig vaak de gevolgen van vervuiling, energiearmoede, ruimtelijke ongelijkheid en ingrijpende klimaatmaatregelen, terwijl zij nauwelijks tot geen invloed hebben op de besluitvorming daarover (De Brabander, 2022b; De Brabander et al., 2025; De Jong & Ročak, 2023). Juist hier botsen verschillende praktijken en rationaliteiten: technocratische, juridische en economische logica's presenteren hun oplossingen als universeel en objectief, terwijl de sociale praktijk de ongelijkheid en uitsluiting daarvan dagelijks ondervindt. In die zin maakt het denken vanuit derde generatie mensenrechten zichtbaar hoe klimaatontrechtvaardigheid ontstaat binnen deze ecologie: risico's en lasten worden systematisch ongelijk verdeeld, terwijl verantwoordelijkheid, zeggenschap en handelingsmacht structureel buiten de leefwereld van betrokkenen zijn belegd (De Brabander et al., 2025).

Groen doen als je rood staat?

In gesprekken over duurzaamheid klinkt vaak de verzuchting: 'Iemand die rood staat, kan geen groen doen.' Die uitspraak is begrijpelijk, maar wijst de verkeerde kant op.

Het probleem is niet dat mensen in kwetsbare posities geen duurzame keuzes zouden willen maken. Het probleem is dat het dominante 'groene verhaal' hun leefrealiteit structureel negeert. Duurzaamheid wordt te vaak gepresenteerd als een individuele morele plicht, los van bestaansonzekerheid, woonomstandigheden en toegang tot voorzieningen. Dat verhaal is veelal gebaseerd op technische en kwantitatieve maatstaven, waardoor de kwalitatieve ervaringskennis van bewoners, over tocht, vocht, betaalbaarheid en dagelijkse leefbaarheid, als minder relevant terzijde wordt geschoven. Veel mensen ervaren hun problemen niet primair als ecologisch, maar als sociaal en existentieel. Juist daarin wordt zichtbaar hoe sociale en ecologische ongelijkheid in elkaar grijpen, ook wanneer die samenhang niet in ecologische termen wordt benoemd.

Wanneer 'groen' vooral wordt ingevuld als keuzevrijheid of consumptiestijl, profiteert vooral wie al ruimte heeft. Duurzaamheid kan ongelijkheid verdiepen: de kwaliteit van de leefomstandigheden verbetert voor sommigen, terwijl anderen worden geconfronteerd met hogere lasten, uitsluiting of verduurzamingsmaatregelen die buiten hun bereik liggen (Angelo, 2021). Mensen die het minst hebben bijgedragen aan klimaatverandering, dragen vaak de zwaarste gevolgen ervan. Ecologische problemen zijn daarmee altijd rechtvaardigheidsproblemen.

Ecosociaal denken vertrekt daarom niet vanuit individuele gedragsverandering, maar vanuit structurele rechtvaardigheid: het verbeteren van leefomstandigheden, het tegengaan van territoriale en ecologische ongelijkheid, en het serieus nemen van de kennis van mensen die in het dagelijks leven in kwetsbare situaties verkeren.

De ecosociale benadering sluit hier expliciet bij aan. Het betreft een paradigmatische heroriëntatie van het sociaal werk zelf, niet een aanvullende specialisatie (Dominelli, 2012; De Brabander, 2022b; De Brabander et al., 2025; De Jong & Ročak, 2024). De ecosociale benadering richt zich op economische structuren, sociaalpolitieke patronen en culturele uitsluitingsmechanismen die sociale én ecologische ongelijkheid voortbrengen. Dit kan zonder te veronderstellen dat

mensen hun dagelijkse zorgen primair als ecologische of duurzaamheidsproblemen ervaren, maar door zichtbaar te maken hoe deze zorgen verbonden zijn met ongelijk verdeelde sociale en ecologische omstandigheden. Rechtvaardigheid gaat in dit verband dus ook over wie invloed kan uitoefenen op de (inrichting van de) leefomgeving (Hermans et al., 2019; De Brabander et al., 2025).

Wanneer rechtvaardigheid ecosociaal wordt opgevat, verschuift ook het perspectief op verantwoordelijkheid. Afhankelijkheid en kwetsbaarheid blijken dan geen individuele tekorten, maar structurele kenmerken van menselijk bestaan binnen ongelijk verdeelde sociale en ecologische omstandigheden. Voor sociaal werk betekent dit dat ecosociaal werken geen extra taak is, maar een grondhouding die bepaalt welke problemen zichtbaar worden, welke kennis serieus wordt genomen en waar professionele verantwoordelijkheid begint en eindigt. Het gaat niet om meer doen, maar om anders kijken: naar structuren, relaties en leefomstandigheden die bepalen wat mogelijk, draaglijk en rechtvaardig is (De Brabander, 2022b).

In die zin verdiept ecosociaal werken de democratische praktijk van sociaal werk. Door sociale en ecologische ongelijkheid gezamenlijk te adresseren, maakt sociaal werk zichtbaar hoe beleid en instituties uitwerken in het dagelijks leven van mensen, gemeenschappen en natuurlijke omgevingen. Het opent ruimte voor publieke dialoog, conflict en tegenstemmen, zonder de veronderstelling dat consensus altijd mogelijk of wenselijk is. Rechtvaardigheid verschijnt hier als een voortdurende oefening in democratisch en professioneel handelen binnen sociale én ecologische grenzen.

Klimaatverandering als nieuwe industriële revolutie

Klimaatverandering is geen louter ecologisch of technisch vraagstuk, maar een maatschappelijk kantelpunt van vergelijkbare orde als de industriële revolutie. Ook toen veranderden productiewijzen, leefomgevingen en sociale verhoudingen fundamenteel. Nieuwe vormen van armoede, uitbuiting en sociale ontwrichting ontstonden, en precies in die context kreeg sociaal werk gestalte als antwoord op structurele kwetsbaarheid. Ook hier helpt historisch bewustzijn om deze parallel serieus te nemen. Het laat zien hoe grote maatschappelijke transformaties niet alleen nieuwe problemen voortbrengen, maar ook nieuwe vormen van sociaal werk vragen en op kunnen leveren.

In het verleden veroorzaakte de winning van energie, zoals turf in de Veenkoloniën en later steenkool in mijngebieden, diepe ecologische ingrepen die leidden tot structurele armoede, uitbuiting en sociale ontwrichting. Sociaal werk en opbouwwerk ontstonden dan ook niet alleen in snelgroeiende steden, maar ook in deze wingebeden: als sociaal antwoord op ecologische en economische processen die lokale gemeenschappen ontwrichtten. Die geschiedenis resoneert in de huidige warmtetransitie. Ook nu grijpen fysieke ingrepen, zoals de aanleg van warmtewetten, isolatieprogramma's en herinrichting van de gebouwde omgeving, diep in het dagelijks leven van mensen (Zomerplaag, 2025). Dat vraagt niet alleen om technische oplossingen, maar om een fundamentele herijking van het sociaal contract: wie beslist, wie draagt de lasten en wie wordt beschermd wanneer leefomgevingen ingrijpend veranderen.

Voor sociaal werk betekent dit dat klimaatverandering geen randthema is, maar een structurerende context van professioneel handelen. Historisch besef maakt zichtbaar hoe grote transitie sociale problemen voortbrengen, en hoe sociaal werk daar niet alleen reactief, maar ook anticiperend op kan handelen. De vraag is dan niet alleen hoe de gevolgen op te vangen zijn, maar ook: Wie dreigen buiten beeld te raken? Welke spanningen tekenen zich af? En welke vormen van solidariteit en publieke verantwoordelijkheid zijn nodig?

Ecosociale rechtvaardigheid als kompas

Onderzoek in het sociaal werk is zelden waarde vrij. Het is vrijwel altijd gericht op verbetering, betekenis en rechtvaardigheid. In dit lectoraat werken we daarom met een rechtvaardigheidskompas dat richting geeft aan onderzoek en professioneel handelen, zonder voor te schrijven wat het juiste antwoord is (figuur 2). Rechtvaardigheid wordt hier niet toegepast, maar geoefend: in onderzoek, onderwijs en de alledaagse praktijk van sociaal werk. Het kompas bestaat uit vier samenhangende oriëntaties. Elke oriëntatie benoemt kernvragen die steeds opnieuw gesteld moeten worden.

Ervaring

Wat doet pijn?

Welke ervaringen van onrecht, verlies of uitsluiting worden hier zichtbaar in het dagelijks leven van mensen?

Wat wordt gevoeld, maar nog niet altijd gehoord of erkend?

Structuur

Hoe wordt die gemaakt?

Welke sociale, institutionele, ruimtelijke of ecologische ordeningen produceren dit onrecht structureel?

Welke regels, routines, beleidskeuzes of kennisordes houden deze situaties in stand?

Verantwoordelijkheid

Wie is betrokken?

Wie heeft handlingsruimte binnen deze structuren, wie draagt verantwoordelijkheid en wie ondervindt gevolgen zonder invloed te hebben?

Verantwoordelijkheid wordt hier niet opgevat als schuld, maar als betrokkenheid bij structuren die onrecht voortbrengen en daarom ook bevestigd kunnen worden.

Stem & democratie

Wie beslist?

Wie wordt gehoord, wie spreekt namens wie en wie blijft structureel buiten beeld? Zeggenschap wordt hier niet opgevat als activisme, maar als het democratisch openen van de vraag hoe besluiten tot stand komen en wie daarin meetelt, waarbij macht zowel formeel (via regels en instituties) als informeel (via relaties, routines en vanzelfsprekendheden) werkt.

Grenzen & maakbaarheid

Wat kan, en wat niet?

Wat kan hier worden veranderd, en waar vraagt rechtvaardigheid juist om begrenzing, bescherming of het uithouden van spanning?

Waar schiet maakbaarheid tekort en vraagt handelen om zorgvuldigheid in plaats van oplossingen?

Deze oriëntaties vragen een continue analyse. Ervaren onrecht, structurele oorzaken, verantwoordelijkheid, zeggenschap en grenzen zijn verweven binnen sociale en ecologische grenzen die bepalen wat mogelijk, draaglijk en rechtvaardig is.

Figuur 2: Ecosociaal rechtvaardigheidskompas

2.8 Ecosociale rechtvaardigheid als vertrekpunt bij maatschappelijke opgaven

In dit hoofdstuk is rechtvaardigheid benaderd als een praktijk die steeds opnieuw moet worden geoefend, en niet als een ideaal dat ooit bereikt kan worden. Het vertrekpunt lag bij alledaags onrecht: bij momenten waarop mensen ervaren dat iets niet klopt, ook wanneer regels correct zijn toegepast en niemand expliciet kwaad wil. Vanuit deze ervaringen verschoof de aandacht naar verantwoordelijkheid, niet in termen van schuld, maar als betrokkenheid bij structuren die ongelijkheid voortbrengen en normaliseren.

Democratie kwam daarbij in beeld als een alledaagse praktijk van samenleven, en niet primair als een institutioneel arrangement. Het gaat om zeggenschap, om het verdragen van conflict en verschil, en om de vraag wie daadwerkelijk invloed heeft op beslissingen die levens raken. Mensenrechten bleken in dit kader geen sluitend antwoord te bieden, maar een gedeelde taal en moreel kompas om waardigheid te beschermen waar deze onder druk staat. Collectiviteit is hier niet alleen een kwestie van samen leren, maar ook van samen weten: ervaringen delen, duiden en publiek maken, zodat wat als individueel probleem bestempeld wordt, herkenbaar wordt als structurele kwestie.

Met de stap naar ecosociale rechtvaardigheid werd zichtbaar dat rechtvaardigheidsvragen zich niet beperken tot sociale relaties tussen mensen, maar ook betrekking hebben op leefomgevingen, ecologische grenzen en de voorwaarden waaronder samenleven mogelijk blijft. Rechtvaardigheid blijkt daarmee een voortdurende oefening in kijken, afwegen en positie innemen binnen onvolmaakte en begrensde systemen.

*Ik vlieg elke dag
Werk met man en macht
Vraag mij af:
“Hoe zal ik vandaag bijdragen
aan het stapsgewijs verbeteren
van een uniek mensenleven?”*

*Ik mag onderdeel zijn
van de persoonlijke ontwikkeling
Ik leef voor mensen,
met dezelfde wensen
Mensen met bijzondere levenslenzen
Ik doe mijn best om jou te zien voor wie jij bent*

*Hoe weet ik welke kant,
de wind vandaag zal waaien?
Dromend door de dagen
Bruisend van energie
Vol met vragen
Ik manoeuvreer mij, beweeg mij in vrije sferen
Omarm menselijke gebreken, die het liefst worden verstoep
of ontweken, weet dat ik elke dag van deze verschillen mag leren*

*Soms onzeker over mijn geweten
Ook dan pak ik de ruimte om te ventileren
Gedachtes die soms overlopen
maar ik laat het niet toe, om te overstromen*

Emmalisa Verstappen

3. Drie maatschappelijke opgaven voor sociaal werk

In het vorige hoofdstuk is rechtvaardigheid uitgewerkt als een democratische praktijk: als het omgaan met structureel onrecht, botsende belangen en onvolmaakte omstandigheden. Dat vraagt van sociaal werk normatieve verantwoordelijkheid, democratische betrokkenheid en het vermogen om spanning te verdragen, juist waar geen sluitende oplossingen bestaan.

In dit hoofdstuk verschuift de aandacht van het normatieve kompas naar drie hedendaagse opgaven waarin rechtvaardigheid in alledaags handelen wordt geoefend: bestaanszekerheid en precariteit, samenlevingsopbouw en ruimtelijke rechtvaardigheid, en jeugd, opvoeden en agency. Deze opgaven sluiten aan bij het landelijke opleidingsdocument sociaal werk, waarin zij expliciet worden benoemd als kernopgaven voor het beroep en het onderwijs (Landelijk Opleidingsoverleg Social Work, 2025). In ons werkveld en in het afstudeerwerk van onze studenten zien we bovendien dat deze opgaven veel vragen oproepen. Ze beïnvloeden hoe sociaalwerkpraktijken zich organiseren, welke dilemma's professionals ervaren en hoe studenten hun handelingsruimte verkennen en bevragen.

Deze opgaven vormen geen overzicht van alles wat sociaal werk doet, maar markeren knooppunten waar sociale, ruimtelijke en ecologische ongelijkheid zich verdichten en op elkaar inwerken. Door ze in samenhang te beschouwen, wordt zichtbaar welke vragen zich daar aandienen voor professioneel handelen, onderzoek en onderwijs. Daarmee vormt dit hoofdstuk de inhoudelijke brug naar de onderzoeksagenda van het lectoraat en bij elk van de maatschappelijke opgaven beschrijven we dan ook de bijbehorende programmalijn.

3.1 Maatschappelijke opgaven als rechtvaardigheidsvragen

De drie maatschappelijke opgaven die in dit hoofdstuk centraal staan, zijn exemplarisch omdat zij niet alleen laten zien hoe onrecht ontstaat, maar ook hoe het genormaliseerd raakt. Het zijn vraagstukken waarin sociale, ruimtelijke en ecologische dimensies samenkomen, en waarin de beperkingen van bestaande

beleidslogica's en professionele routines scherp zichtbaar worden. Wat ogenschijnlijk een individueel probleem, morele tekortkoming of uitvoeringsvraagstuk is, blijkt vaak voort te komen uit structurele ordeningen. Dit betekent dat maatschappelijke opgaven niet los kunnen worden gezien van de manier waarop zij beleidsmatig als 'probleem' zijn geformuleerd (Bacchi, 2009).

Deze opgaven doen zich voor in situaties waar de beloften van rechtvaardigheid aan loos blijken. Waar mensen wel worden aangesproken op verantwoordelijkheid, maar weinig middelen, erkenning en zeggenschap ervaren. En waar professionals balanceren tussen relationele betrokkenheid en institutionele druk. Juist daarom kan het beroep zich niet reduceren tot zorg, ondersteuning of bemiddeling alleen. De drie opgaven worden in dit hoofdstuk expliciet benaderd als rechtvaardigheidsvraagstukken. Dat betekent dat de focus verschuift van individueel gedrag naar de structuren, ruimtes en instituties die dit gedrag mede vormgeven. Het betekent ook dat sociaal werk hier onvermijdelijk normatief positie inneemt. Elke keuze in wat de professional zichtbaar maakt, in welke stem die versterkt en welke taal die gebruikt, werkt door in publieke verhoudingen en machtsrelaties.

Dit hoofdstuk biedt geen oplossingen. De opgaven die hier aan de orde komen zijn taai, langdurig en beladen met tegenstrijdige belangen. Wat sociaal werk hier kan doen, is deze spanningen zichtbaar maken, ze uithouden en er professioneel verantwoordelijkheid voor nemen. Dat gebeurt in praktijken waarin nabijheid en politisering samenkomen: waar ervaringskennis wordt verbonden met structurele analyse, en waar professionals handelen zonder te vervallen in maakbaarheidsdenken of morele vereenvoudiging. Neem het voorbeeld van een sociaal werker in een wijkteam die werkt met een alleenstaande moeder met twee kinderen. Ze heeft schulden, een tijdelijke woning met achterstallig onderhoud en krijgt regelmatig brieven die ze niet begrijpt. In het dossier staat dat zij 'moeite heeft met regie' en 'onvoldoende stappen zet richting zelfredzaamheid'. In het gesprek kiest de sociaal werker er bewust voor om niet te beginnen bij activering of gedragsverandering, maar bij luisteren. Niet om empathisch te zijn alleen, maar om te begrijpen waar het vastloopt in dit leven. De sociaal werker neemt de tijd om samen de brieven door te nemen, benoemt expliciet dat de eisen die worden gesteld niet aansluiten bij de situatie, en spreekt dit ook uit richting collega's en richting de betrokken organisatie. Concreet betekent dit dat zij weigert het probleem te individualiseren als 'gebrek aan motivatie'; dat zij in overleggen benoemt dat de schulden en woononzekerheid

geen achtergrond zijn, maar de kern van het probleem; en dat zij de stem en ervaring van deze moeder letterlijk meeneemt in rapportages en casuïstiekbesprekingen, ook wanneer dat schuurt met dominante probleemdefinities. Deze manier van werken levert geen snelle oplossing op. De schulden verdwijnen niet, het systeem verandert niet onmiddellijk. Wat het wél oplevert, is dat de vrouw zich serieus genomen voelt en niet verder wordt beschadigd door morele druk. Het levert ook professionele helderheid op: de sociaal werker kan verantwoorden waarom bepaalde doelen tijdelijk worden losgelaten. En het levert publieke betekenis op: individuele ervaringen worden verbonden aan structurele vragen over beleid, toegang en verdeling. Rechtvaardigheid verschijnt hier niet als uitkomst, maar als iets wat geoefend wordt: in taal, in keuzes en in wat bewust níet wordt genormaliseerd.

Verbonden lectoraten, gedeelde opgave

Omdat het duiden en aanpakken van complexe maatschappelijke vraagstukken meerdere perspectieven en verschillende expertise vraagt, zijn aan het lectoraat Sociaal Werk twee bijzonder lectoraten verbonden die overkoepelende thema's verdiepen in specifieke vraagstukken en praktijken.

Het bijzonder lectoraat **Beroepsvorming Professionals in het Publiek Sociaal Domein**, geleid door Lineke van Hal, richt zich op de versterking van professioneel actorschap en beroepsvorming van publieke professionals, met een specifieke focus op het domein werk en inkomen. De opdracht van dit bijzonder lectoraat is om vorm te geven aan een onderzoeks- en onderwijsprogramma, gericht op de versterking van het professioneel actorschap en de positionering van professionals in het publiek sociaal domein, in het bijzonder het domein Werk en Inkomen om op deze wijze bij te dragen aan professioneel werk dat deugt en deugd doet in rechtvaardige instituties.

Het tweede bijzondere lectoraat, **Interprofessionele Samenwerking in de Wijk**, ook verbonden aan het lectoraat Wijkgerichte Zorg en geleid door Jerome van Dongen, richt zich op de samenwerking tussen informele zorgverleners, professionals uit zorg, welzijn en aanpalende domeinen in lokale praktijken. Dit lectoraat onderzoekt hoe interprofessionele samenwerking kan bijdragen aan integrale en afgestemde ondersteuning van burgers, en hoe samenwerking kan worden versterkt in een complex en voortdurend veranderend wijkgericht speelveld.

In samenhang dragen deze bijzondere lectoraten bij aan de missie van het lectoraat Sociaal Werk door onderzoek, onderwijs en praktijk met elkaar te verbinden rond actuele en toekomstige maatschappelijke opgaven. Via gezamenlijke en eigenstandige projecten leveren zij een inhoudelijke bijdrage aan de ontwikkeling en verdieping van de programmalijnen van het lectoraat Sociaal Werk. Daarbij is sprake van zowel overlap als complementariteit: overlappende thema's worden verdiept vanuit verschillende perspectieven en expertises, terwijl onderscheidende accenten elkaar aanvullen. Deze wisselwerking maakt het mogelijk complexe vraagstukken niet versnipperd te benaderen, maar in samenhang te onderzoeken en sociaal werk te versterken als een publieke en democratische praktijk.

3.2 Bestaanszekerheid en precariteit: inclusie onder structurele onzekerheid

De eerste maatschappelijke opgave die we uitwerken in dit hoofdstuk is bestaanszekerheid en precariteit. Bestaanszekerheid wordt in beleid en publieke debatten vaak opgevat als een individuele en economische kwestie: voldoende inkomen, werk, huisvesting en toegang tot voorzieningen.

Onzekerheid verschijnt daarbij als een individueel risico dat via activering, zelfredzaamheid en gedragsverandering moet worden beheerst (De Brabander, 2022a). Bestaanszekerheid kan echter ook worden begrepen als een sociaal grondrecht, namelijk de mogelijkheid om een menswaardig bestaan te leiden, ook wanneer betaald werk of volledige zelfredzaamheid niet haalbaar is (Van Hal, 2024). Bovendien kan bestaanszekerheid niet alleen onder druk staan door sociaaleconomische ontwikkelingen, maar ook door de wijze waarop beleid en uitvoeringspraktijken zijn ingericht (idem).

Bestaanszekerheid als beleidsprobleem

Waar bestaanszekerheid in beleid vaak wordt voorgesteld als een individueel beheersbare uitkomst, maakt het begrip precariteit zichtbaar hoe onzekerheid structureel wordt georganiseerd en ongelijk is verdeeld. Precariteit is daarmee geen randverschijnsel, maar een structurerend kenmerk van hedendaagse samenlevingen.

Bestaanszekerheid als sociaal grondrecht

Bestaanszekerheid is de mate waarin een samenleving rechtvaardige, stabiele en beschermende voorwaarden organiseert voor een menswaardig leven; materieel, relationeel, existentieel én ecosociaal; zonder onzekerheid structureel af te wentelen op individuen of toekomstige generaties.

In dit hoofdstuk wordt analytisch onderscheid gemaakt tussen precariteit en precarisering: begrippen die theoretisch te onderscheiden zijn, maar in het dagelijks leven van mensen vaak samenvallen.² Het vertrekpunt is dat kwetsbaarheid geen afwijking is, maar een universele conditie van mens-zijn: ieder mens is lichamelijk, sociaal en emotioneel afhankelijk van anderen (Butler, 2020). Dit precair-zijn is in beginsel gelijk verdeeld.

Precariteit: structureel georganiseerde onzekerheid

Precariteit ontstaat wanneer deze kwetsbaarheid ongelijk wordt opgevangen. Sommige mensen en groepen beschikken structureel over meer bescherming, stabiliteit en zekerheid dan anderen, in inkomen, wonen, zorg, juridische status en maatschappelijke erkenning. Precariteit verwijst daarmee naar ongelijk verdeelde kwetsbaarheid die voortkomt uit de inrichting van instituties, beleid en dominante normen.

Deze ongelijkheid manifesteert zich bovendien intersectioneel (Collins, 2020). Bestaansonzekerheid manifesteert zich zelden langs één enkele as. Zij is verweven met verschillen in inkomen, gezondheid, opleiding, migratiegeschiedenis, gender gezinssituatie en toegang tot formele en informele ondersteuning. Een intersectionele benadering maakt zichtbaar hoe deze factoren elkaar versterken en hoe ongelijkheid zich opstapelt in het dagelijks leven van mensen. Wat daarbij echter expliciete aandacht vraagt, is dat intersectionaliteit niet alleen een analysekader is voor het begrijpen van de situatie van anderen, maar ook een uitnodiging tot kritische reflectie op professioneel handelen. Dit betekent dat professionals

² Dit gedachtegoed is ontwikkeld in samenwerking met Sabrina Keinemans, Job Zomerplaat, Richard de Brabander, Guus Timmerman en Jeanet de Jong, en maakt deel uit van een gezamenlijk boekproject over precariteit en praktijken van precarisering. In dit boek, dat in voorbereiding is bij Van Gorcum, wordt onderzocht hoe structurele bestaansonzekerheid sociaal werk, beleid en professionele handelingsruimte vormgeeft en onder druk zet.

zich moeten verhouden tot hun eigen positionaliteit: tot de waarden, normen en aannames die zij, vaak onbewust, meenemen in hun oordelen en interventies. Dit vormt een wezenlijk onderdeel van hun professioneel actorschap. Hier kom ik later (3.5) op terug. Want morele kompassen zijn nooit neutraal. Ze zijn gevormd door opleiding, professionele cultuur, persoonlijke achtergrond en institutionele context. Zonder expliciete reflectie bestaat het risico dat deze kompassen worden verabsoluteerd en dat verschillen worden geïnterpreteerd vanuit impliciete normstellingen over redelijkheid, verantwoordelijkheid of 'passend' gedrag. Dit werkt door in uitvoeringspraktijken en beïnvloedt machtsverhoudingen: tussen professionals onderling, maar ook tussen professionals en de groepen met wie zij werken. Het oefenen in rechtvaardigheid vraagt daarom om voortdurende aandacht voor blinde vlekken en voor de manieren waarop macht wordt uitgeoefend, ook wanneer die macht wordt ingezet met de intentie om te helpen. Intersectioneel werken betekent dus niet alleen recht doen aan de complexiteit van bestaansonzekerheid, maar ook het expliciteren en bevragen van de positie van de professional zelf. Daarin ligt een kern van democratische en normatieve professionaliteit.

Nota bene: in bepaalde regio's, zoals delen van Limburg, waar armoede, instabiele arbeid, beperkte opleidingskansen en ruimtelijke achterstelling samenkomen, werken processen van marginalisering langdurig door. Dit betekent niet dat bestaansonzekerheid simpelweg wordt 'overgedragen' van ouders op kinderen - een frame dat individualiseert en *culpabiliseert* - maar dat sociale, institutionele en ruimtelijke structuren zich reproduceren. Aan deze processen valt niet te 'ontsnappen' zonder structurele verandering.

Precarisering en conditionaliteit

Wanneer deze ongelijk verdeelde precariteit niet wordt verminderd, maar genormaliseerd en bestuurlijk ingezet, spreken we van precarisering. Onzekerheid wordt dan gepresenteerd als onvermijdelijk, productief of zelfs wenselijk, terwijl verantwoordelijkheid steeds verder wordt verschoven naar individuen. Wat als bestaansonzekerheid wordt ervaren, is daarmee het alledaagse effect van structureel georganiseerde onzekerheid (Lorey, 2015). Daarmee is bestaansonzekerheid de geleefde ervaring, en precariteit de structurele ordening waaruit die ervaring voortkomt. In termen van Lauren Berlant (2011) kan dit worden begrepen als 'cruel optimism': het blijven investeren in beloftes van werk, zelfredzaamheid of inclusie die hun belofte van bestaanszekerheid structureel niet waarmaken.

In onderzoek van het lectoraat Sociaal Werk verschijnt deze onzekerheid dan ook als meer dan materieel tekort. Van Hal (2024) constateert dat betaald werk lang niet altijd tot financiële bestaanszekerheid leidt, en daarmee komt de beleidsmatige veronderstelling van arbeid als primaire route naar zekerheid fundamenteel onder druk te staan. In ons onderzoek vatten we onzekerheid op als een ervaren conditie van leven onder permanente toetsing. Zo beschouwd is inclusie geen morele houding van personen, maar een bestuurlijk en institutioneel mechanisme. Beleidsmatige inclusie functioneert als selectieproces: zij bepaalt onder welke voorwaarden mensen toegang krijgen tot bescherming, zekerheid en erkenning. Wie niet kan voldoen aan deze voorwaarden, bijvoorbeeld aan verwachtingen van zelfredzaamheid, intrinsieke motivatie of actieve participatie, raakt niet 'onvoldoende inclusief', maar wordt gepositioneerd als tekortschietend binnen een systeem dat bescherming conditioneel maakt. Inclusie wordt zo een instrument van uitsluiting. Niet omdat mensen falen, maar omdat structuren selecteren wie als passend, actief en waardig geldt. Mensen in onze onderzoeken beschrijven hoe zij leven met tijdelijke contracten, onvoorspelbare inkomens en complexe regels, en hoe zij steeds opnieuw moeten bewijzen dat zij recht hebben op ondersteuning (Ročak & Keinemans, 2023; Willard, 2024). Bestaanszekerheid wordt zo geen vanzelfsprekend recht, maar een voorwaardelijke belofte. Deze conditionaliteit is geen bijeffect, maar een kenmerk van de bestuurlijke inrichting van hedendaagse uitvoeringspraktijken. Zoals Claessen (2025) laat zien, wordt toegang tot ondersteuning afhankelijk gemaakt van toetsing, naleving en zelfredzaamheid. Vanuit Bacchi's (2009) perspectief verschijnt inclusie daarmee als een normatieve probleemdefinitie: zij veronderstelt een bepaalde vorm van gedrag en verantwoordelijkheid. Wie niet kan voldoen aan deze voorwaarden, bijvoorbeeld aan verwachtingen van zelfredzaamheid, intrinsieke motivatie of actieve participatie, wordt niet als uitgesloten erkend, maar geframed als 'onvoldoende inclusief' binnen een systeem dat bescherming conditioneel maakt.

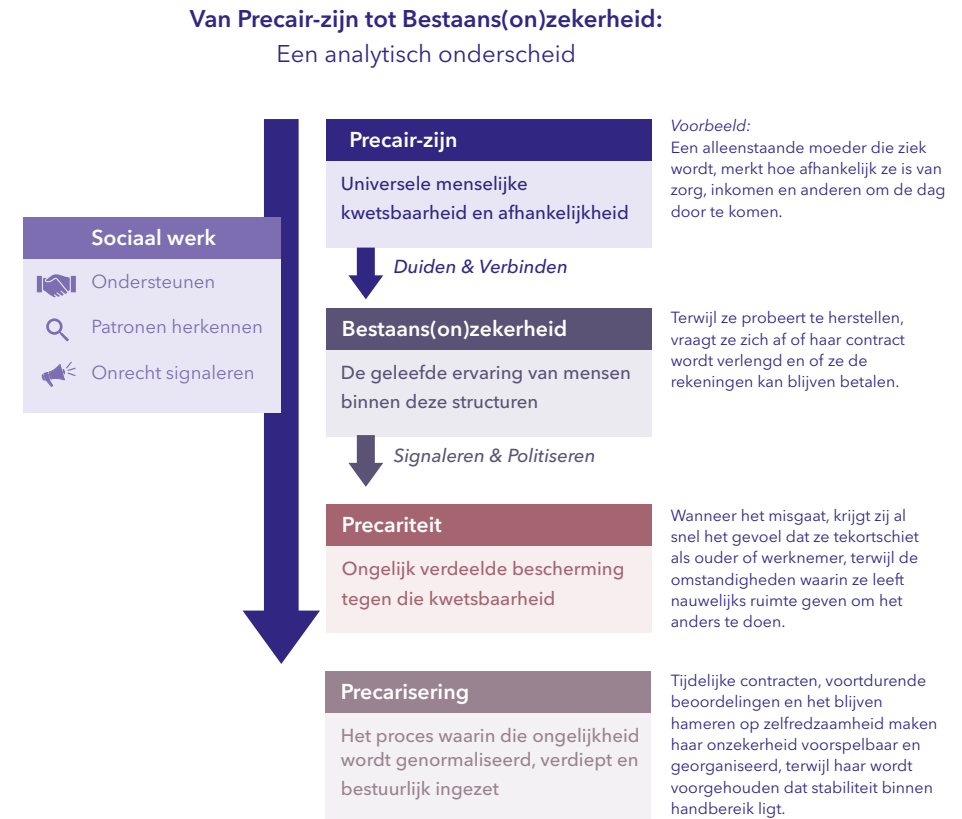
Bestaanszekerheid als rechtvaardigheidsvraag

Voor sociaal werkers krijgt deze dynamiek een concrete en moreel beladen betekenis. Kampen (2024) beschrijft hoe zij terechtkomen in situaties van gespleten loyaliteit: zij zien de schadelijke effecten van beleid op het dagelijks leven van mensen, maar moeten datzelfde beleid uitvoeren en legitimeren. Deze spanning wordt vaak geïndividualiseerd als werkdruk of morele stress, terwijl zij wijst op structurele onrechtvaardigheid. Bestaanszekerheid is in deze context geen abstract beleidsdoel, maar

een situatie die in dagelijkse uitvoeringspraktijken wordt bevorderd of ondermijnd, en vormt daarmee een expliciet normatieve verantwoordelijkheid voor professionals en instituties (Van Hal, 2024).

Bovendien raakt precarisering ook de beroepsgroep zelf. Flexibele contracten, projectfinanciering en zzp-schap maken sociaal werkers kwetsbaar voor dezelfde onzekerheden die zij bij anderen begeleiden. Precariteit is daarmee geen extern probleem, maar een gedeelde conditie die professioneel handelen begrenst. Juist daarom vraagt zij om reflexiviteit: om voortdurende aandacht voor hoe professionals zelf gepositieerd zijn binnen structuren van onzekerheid, macht en verantwoordelijkheid.

Bestaanszekerheid raakt daarmee direct aan rechtvaardigheid. Het gaat niet alleen om herverdeling van middelen, maar ook om erkenning en zeggenschap. Fraser (2009) maakt zichtbaar hoe economische onzekerheid samenhangt met culturele miskenning en beperkte politieke representatie. Mensen in precariteit worden niet alleen materieel benadeeld, maar ook moreel geproblematiseerd. Hun ervaringskennis over wat voortdurende onzekerheid met een leven doet, krijgt zelden gewicht in besluitvorming. Bestaanszekerheid is daarmee geen technisch uitvoeringsvraagstuk, maar een democratische en normatieve kwestie. Wie leeft in permanente onzekerheid, beschikt over minder ruimte om plannen te maken, zich uit te spreken of collectieve verantwoordelijkheid te dragen. Zoals Claessen (2025) en Van Pelt et al. (2025) laten zien, beschikken sociaal werkers over cruciale signalen van deze ongelijkheid, maar ontbreekt vaak de infrastructuur om deze consequent te duiden en te politiseren: het ontbreekt aan tijd om ervaringen te verzamelen en te verbinden, aan gedeelde taal om ze te analyseren, en institutionele ruimte om ze publiek te maken zonder individuele professionals bloot te stellen aan risico's. Professioneel signaleren verbindt nabijheid aan structurele analyse en maakt van individuele ervaringen deelbare kennis. Bestaanszekerheid is daarmee een collectieve verantwoordelijkheid en een terrein waarop sociaal werk rechtvaardigheid oefent.

Figuur 3: Van Precar-zijn tot bestaans(on)zekerheid: een analytisch onderscheid

Leeratelier Overleven ten tijde van tweedeling

In het leeratelier *Overleven ten tijde van tweedeling* onderzoeken professionals, beleidsmakers, ervaringsdeskundigen en studenten samen hoe armoede en ongelijkheid structureel worden geproduceerd en genormaliseerd. Door concrete praktijkdilemma's te verbinden aan vragen van rechtvaardigheid, relationaliteit en solidariteit, functioneert het leeratelier als een collectieve oefenruimte voor wat in dit hoofdstuk wordt geanalyseerd: bestaanszekerheid als een gedeelde maatschappelijke verantwoordelijkheid in plaats van als individueel te behalen uitkomst. Het leeratelier verbindt de theoretische duiding van precariteit expliciet met praktijkgericht leren en handelen in contexten van armoede en tweedeling.

Het werk in het leeratelier sluit aan bij het onderzoek van het lectoraat Beroepsvorming Professionals in het Publiek Sociaal Domein over bestaanszekerheid en professionalisering in het domein van werk en inkomen, maar verschuift het accent van het professioneel gestalte geven aan bestaanszekerheid naar de geleefde ervaring van structurele onzekerheid als onderdeel van het gedeelde rechtvaardigheidsvraagstuk in het sociaal werk.

Programmalijn: Bestaanszekerheid & structurele rechtvaardigheid

De programmalijn Bestaanszekerheid & structurele rechtvaardigheid van het lectoraat sluit direct aan bij de analyse zoals die in dit hoofdstuk is uitgewerkt. We bouwen op onze langlopende lijnen op dit thema en met name op de voormalige programmalijn overleven van het lectoraat. In het onderzoek binnen deze programmalijn staat centraal hoe bestaans(on)zekerheid ervaren wordt, hoe het bestuurlijk wordt georganiseerd en genormaliseerd, en hoe processen van onzekerheid verschuiven van collectieve arrangementen naar individuele levens. Daarmee maakt het lectoraat zichtbaar hoe beleid niet alleen reageert op onzekerheid, maar deze ook actief produceert en legitimeert. Vanuit deze analyse formuleert het lectoraat de volgende leidende vraag voor deze programmalijn: *Hoe kunnen sociaal werkers rechtvaardig bijdragen aan bestaanszekerheid, en hoe krijgen zij zicht op de manieren waarop beleid, instituties en hun onderlinge intersecties structureel onrecht produceren voor specifieke groepen?*

Tegelijkertijd richt de programmalijn zich op het ontwikkelen en versterken van praktijken waarin bestaanszekerheid wordt benaderd als een collectieve verant-

woordelijkheid en democratische voorwaarde. Niet door onzekerheid te reduceren tot een technisch probleem dat gemanaged moet worden, maar door haar expliciet te benoemen, te bevragen en te verbinden aan vragen van macht, zeggenschap en rechtvaardige verdeling.

In deze benadering verschijnt bestaanszekerheid niet als randvoorwaarde van sociaal werk, maar als kernopgave: de plek waar sociale, democratische en ecosociale vragen samenkomen. Precariteit maakt zichtbaar wat er gebeurt wanneer bescherming voorwaardelijk wordt en onzekerheid structureel wordt georganiseerd. Juist daarom is werken aan bestaanszekerheid ook werken aan rechtvaardigheid: niet als belofte van volledige zekerheid, maar als professionele en publieke inzet om structureel georganiseerde onzekerheid niet langer als vanzelfsprekend te accepteren en daar tegenkracht aan te verbinden.

3.3 Samenlevingsopbouw en ruimtelijke rechtvaardigheid: sociaal werken waar ongelijkheid een plek krijgt

Mensen worden wie zij zijn in relatie tot de sociaal-ruimtelijke context waarin zij geboren worden, opgroeien en leven. In de interactie met leefomgevingen krijgt samenleven vorm: wie wie ontmoet, wie zich thuis voelt en wie zich moet aanpassen. Samenleven is daarmee nooit uitsluitend relationeel, maar altijd ook ruimtelijk georganiseerd. Waar bestaansonzekerheid zichtbaar maakt hoe bescherming voorwaardelijk is, laat ruimtelijke ongelijkheid zien hoe onrecht letterlijk is verankerd in plekken en leefomgevingen. Vraagstukken rondom samenleven worden vaak benaderd als relationele of culturele kwesties: ontmoeting, vertrouwen, verbinding en gemeenschapszin. Hoewel deze dimensies relevant zijn, blijft daarbij vaak buiten beeld hoe samenleven diep verweven is met ruimte, beleid en machtsverhoudingen. Ongelijkheid speelt zich niet alleen af tussen mensen, maar krijgt letterlijk een plek. In wijken, straten, woningen en voorzieningen wordt zichtbaar wie kan blijven, wie zich moet aanpassen en wie structureel wordt verdrongen.

Samenlevingsopbouw

Samenlevingsopbouw is een normatieve en relationele praktijk binnen het sociaal werk, gericht op het versterken van collectieve handelingsruimte en democratische invloed, door het verbinden van individuele ervaringen met structurele vraagstukken, binnen de grenzen van sociale en institutionele maakbaarheid.

Samenlevingsopbouw als rechtvaardigheidsvraag

In de kennisagenda en onderzoeksagenda sociaal werk (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020) wordt sociale samenhang omschreven als de onderlinge verbondenheid en gemeenschapsvorming tussen mensen en groepen, het ‘cement in de samenleving’, waarbij sociaal werkers veerkracht en samenredzaamheid versterken, verbinding leggen tussen groepen die niet vanzelf met elkaar in contact komen, en kloven en ongelijkheden overbruggen, zodat samenleven met en voor elkaar in rechtvaardige instituties mogelijk blijft. Deze definitie maakt duidelijk dat sociale samenhang geen neutrale toestand is, maar een normatieve opgave. In dit hoofdstuk wordt deze invulling van sociale samenhang niet als vertrekpunt genomen, maar als onderwerp van analyse.

In het onderzoek van het lectoraat verschijnt sociale samenhang dan ook niet als vanzelfsprekende uitkomst van nabijheid of ontmoeting, maar als een vraag naar samenlevingsopbouw als rechtvaardigheidspraktijk (Ročak, 2020; Ročak & Keinemans, 2023). Centraal staan vragen als: wie heeft toegang tot veilige, betaalbare en betekenisvolle leefruimte? Wie bepaalt hoe een buurt wordt ingericht, voor wie zij aantrekkelijk is en welke vormen van leven daar passen? En wie draagt de lasten van beleid dat onder het mom van verbetering nieuwe vormen van uitsluiting produceert? Wie bepaalt überhaupt dat er ‘samenhang’ moet zijn, en in welke vorm? In veel beleidsdiscoursen wordt sociale samenhang voorgesteld als vanzelfsprekend wenselijk, en als iets waar burgers actief aan moeten bijdragen. In de praktijk laten burgers echter zien dat deze aanname niet altijd aansluit bij hun leefrealiteit. Niet iedereen heeft tijd, energie of behoefte om ‘de kar te trekken’, en niet iedereen verlangt naar intensieve onderlinge betrokkenheid. In onze onderzoeken zien we dat er voor veel mensen een lichte vorm van publieke familiariteit voldoende om zich thuis en veilig te voelen: elkaar kennen van het schoolplein, de supermarkt of de bushalte. Juist hier raakt de vraag naar sociale samenhang aan samenlevingsopbouw: niet als het organiseren van maximale betrokkenheid, maar als het zorgvuldig en rechtvaardig vormgeven van de condities waaronder mensen in verschil kunnen samenleven, zonder dat verbondenheid wordt afgedwongen of normatief opgelegd.

Hoe ongelijkheid ruimtelijk wordt geproduceerd

Ruimtelijke ongelijkheid wordt niet alleen gevormd door fysieke inrichting, maar ook door taal, beleid en betekenisgeving (Massey, 2004). Wijken worden aangeduid als probleemwijk, achterstandsbuurt of risicoplek. Deze labels zijn niet neutraal. Zoals

Wacquant (2027) laat zien, produceren zij territoriale stigmatisering: niet alleen plekken, maar ook burgers worden moreel gedevalueerd. In deze moral spatial order raken ruimte en reputatie met elkaar vervlochten. Burgers vertellen hoe hun adres hen vooraf al diskwalificeert: in beleid, media en alledaagse ontmoetingen. De morele waardering van wijken en burgers kan worden begrepen als een vorm van symbolisch kapitaal, dat ongelijk wordt toegekend en direct doorwerkt in toegang tot wonen, voorzieningen en erkenning (Bourdieu, 1985). In Bacchi's (2009) termen functioneren probleemwijken hier niet als een empirische realiteit, maar als beleidsmatige probleemrepresentaties. De wijk verschijnt als probleem vóódat burgers aan het woord komen. Deze framing laadt ruimte, burgers en interventies normatief en bepaalt welke vormen van ingrijpen logisch, noodzakelijk of onvermijdelijk worden geacht. Het stempel ‘achterstand’ is daarmee geen neutrale beschrijving, maar een politieke ordening van ruimte en betekenis.

Voor sociaal werk is werken in de wijk daarom nooit alleen praktisch, maar altijd ook symbolisch en politiek. Het werk beweegt zich in deze gestigmatiseerde ruimtes en loopt daarmee steeds het risico het stigma te reproduceren.

Rechtvaardige woonpraktijken en publieke ruimte als democratische infrastructuur

Binnen deze ruimtelijke ordening vormt wonen een cruciaal knooppunt. De woningmarkt is geen neutrale verdelingsmachine, maar een moreel en politiek spanningsveld waarin vragen van rechtvaardigheid concreet worden (Willard & Ročak, 2025). Tekorten aan betaalbare woningen, strikte toewijzingsregels en marktlogica's maken dat mensen in kwetsbare posities te maken krijgen met instabiliteit en uitsluiting (Hochstenbach, 2022). Bestaansonzekerheid krijgt hier een expliciet ruimtelijke vorm: wonen fungeert steeds minder als bron van stabiliteit en bescherming.

Ook de publieke ruimte speelt hierin een sleutelrol. Pleinen, parken, buurthuizen en bibliotheken functioneren als democratische infrastructuur. Zij maken ontmoetingen mogelijk tussen mensen die elkaar niet kennen en die niet gelijk zijn. Blokland (2017) beschrijft dit als publieke familiariteit: samenleven dat niet berust op consensus of intimiteit, maar op het verdragen van verschil in gedeelde ruimtes. In deze zin functioneert de publieke ruimte als plek van samenleven door lichte, alledaagse vormen van verbondenheid tussen vreemden (Duyvendak & Wekker, 2015). Publieke familiariteit is geen opdracht van sociaal werk, maar een kwaliteit

van publieke ruimte waarvan sociaal werk het belang kan beschermen, zichtbaar maken en politiseren. Wanneer publieke ruimte verschaalt, geprivatiseerd raakt of ontoegankelijk wordt, verdwijnt niet alleen ontmoeting, maar ook een belangrijk oefenterrein voor democratische ervaring. Juist mensen met weinig alternatieven in de privésfeer worden daardoor het hardst getroffen.

Counter narratives: tegenverhalen als kennis

In gestigmatiseerde wijken circuleren hardnekkige dominante verhalen: over probleemwijken, onveiligheid of 'niet-willende' burgers. Deze verhalen zijn niet onschuldig. Zij sturen beleid, media en professionele blikken en legitimeren bepaalde vormen van ingrijpen, terwijl andere perspectieven verdwijnen. Daartegenover ontstaan counter narratives (Gibson, 2020): tegenverhalen waarin burgers hun wijk, zichzelf en elkaar anders verwoorden. In deze verhalen gaat het niet om het ontkennen van problemen, maar om het zichtbaar maken van zorg, solidariteit, vakmanschap en verlies: dimensies die in officiële taal zelden meetellen. Counter narratives zijn daarmee geen bijproduct, maar een bron van kennis over wat er op het spel staat in een buurt en over wat er al gebeurt om recht te doen aan mensen en plaatsen. Sociaal werk kan deze tegenverhalen helpen verzamelen, versterken en publiek maken, als onderdeel van samenlevingsopbouw, in plaats van ze te laten overschrijven door dominante beleidsframes.

Wat staat op het spel en positie van sociaal werk

Deze ruimtelijke spanningen raken sociaal werkers direct. Zij werken op plekken waar beleid, ruimte en leven samenkomen, maar worden tegelijk vaak ingezet om de sociale gevolgen van ruimtelijk beleid te verzachten, zonder invloed te hebben op de beleidskeuzes die deze gevolgen veroorzaken. Daarmee dreigt sociaal werk te worden gereduceerd tot een reparatiepraktijk.

Hier wordt zichtbaar dat samenlevingsopbouw niet los kan worden gezien van rechtvaardigheid. Het gaat niet alleen om verbinding tussen burgers, maar ook om de (sociaal-ruimtelijke) voorwaarden waaronder die verbinding mogelijk is (Ročak, et.al, 2026). Kijken door een rechtvaardigheidslens laat zien hoe herverdeling, erkenning en representatie in ruimtelijk beleid samenkomen: wie krijgt welke ruimte en voorzieningen, wie geldt als gewenst of problematisch, en wie heeft invloed op besluitvorming. Sociale samenhang kan in zo'n context niet worden afgedwongen, maar vraagt om de herinrichting van machtsverhoudingen.

Voor sociaal werk betekent dit dat werken aan samenlevingsopbouw altijd ook werken aan ruimtelijke en ecologische rechtvaardigheid is. Dat vraagt om een professionele positie die ervaringskennis verbindt met structurele analyse, tegenstemmen versterkt en ruimte creëert waarin burgers niet alleen worden gehoord, maar ook daadwerkelijk kunnen meebeslissen: juist daar waar ongelijkheid letterlijk een plek heeft gekregen.

Leeratelier Veerkracht en onmacht in gemeenschappen

In het leeratelier Veerkracht en onmacht in gemeenschappen reflecteren opbouwwerkers, beleidsmakers en andere professionals gezamenlijk op de positie en professionaliteit van samenlevingsopbouw. Door urgente praktijkvragen te verbinden met structurele analyses van ruimte, macht en rechtvaardigheid, fungeert het leeratelier als een collectieve oefenruimte voor wat in deze paragraaf is uitgewerkt: samenlevingsopbouw als een normatieve en ruimtelijke opgave zien, in plaats van als sociaal-cultureel bijproduct. Zo verbindt deze paragraaf de traditie van samenlevingsopbouw expliciet met een rechtvaardigheidslens, waarin gemeenschapsvorming wordt begrepen als politiek, relationeel en onlosmakelijk verbonden met de plekken waar ongelijkheid vorm krijgt.

Gemeenschappen vormen daarbij een expliciet onderzoeksthema binnen het lectoraat. Deze focus wordt onder andere verdiept in twee lopende promotieonderzoeken. Het promotieonderzoek van Chantal van Lieshout richt zich op praktijken van gemeenschapsontwikkeling in stedelijke contexten, en laat vanuit een sociaal-ruimtelijk en etnografisch perspectief zien hoe beleidsmatige en ruimtelijke interventies inwerken op het dagelijks samenleven, vaak onder maakbaarheidsdruk. Het promotieonderzoek van Samira Louali onderzoekt hoe Marokkaans-Nederlandse vrouwelijke ondernemers via hun ondernemerschap bijdragen aan gemeenschapsontwikkeling, en hoe bestaanszekerheid, erkenning en gemeenschap daarin samenkomen. Samen laten deze onderzoeken zien dat gemeenschappen dynamische, sociaal-ruimtelijke configuraties zijn waarin veerkracht en onmacht structureel met elkaar verweven zijn.

Programmalijs: Samenlevingsopbouw en rechtvaardige leefomgevingen

De programmalijs Samenlevingsopbouw en rechtvaardige leefomgevingen van het lectoraat sluit direct aan bij de analyse van samenleven als een sociale, ruimtelijke en democratische rechtvaardigheidsvraag. We bouwen een langlopende onderzoekslijn binnen het lectoraat, met name in de voormalige programmalijs samenleven. In het onderzoek staat centraal hoe ruimtelijke ordening, beleidsframes en processen van territoriale stigmatisering sociale ongelijkheid produceren, normaliseren en legitimeren, en hoe deze ongelijkheid doorwerkt in het dagelijks leven van burgers. Daarmee maakt het lectoraat zichtbaar dat spanningen in samenleven en publieke betrokkenheid niet primair het gevolg zijn van een gebrek aan betrokkenheid of bereidheid van burgers, maar veel meer samenhangen met structurele keuzes in beleid, inrichting en betekenisgeving van leefomgevingen. Vanuit deze analyse formuleert het lectoraat de volgende leidende vraag voor deze programmalijs: *Hoe krijgen leefomgevingen vorm als rechtvaardige of onrechtvaardige sociaal-ruimtelijke ordeningen, en hoe draagt samenlevingsopbouw binnen het sociaal werk bij aan het zichtbaar maken, bevragen en doorbreken van structurele ongelijkheid, machtsverhoudingen en uitsluiting in gemeenschappen, wijken en leefomgevingen?*

Tegelijkertijd positioneert deze programmalijs samenlevingsopbouw en sociaal werk expliciet als een democratische en normatieve praxis (Freire, 2017) in en van leefomgevingen. Niet door samenleven te reduceren tot een relationeel probleem dat met interventies kan worden opgelost, maar door ruimte en gemeenschap te benaderen als sociaal en politiek geconstrueerde ordeningen, waarin machtsverhoudingen, uitsluiting en mogelijkheden tot tegenkracht samenkomen. In samenwerking met burgers, professionals en beleidsmakers worden praktijken ontwikkeld waarin publieke ruimte wordt geopend, tegenverhalen worden versterkt en zeggenschap collectief en institutioneel wordt herverdeeld.

In deze benadering verschijnt samenlevingsopbouw niet als randvoorwaarde, maar als kernopgave van sociaal werk. Het gaat om het scheppen van voorwaarden voor rechtvaardig samenleven: sociaal, ruimtelijk en ecosociaal. Waar ongelijkheid letterlijk een plek heeft gekregen, is werken aan samenlevingsopbouw daarmee ook werken aan rechtvaardigheid, als een gezamenlijke, trage en voortdurend te oefenen democratische praktijk.

3.4 Jeugd, opvoeden en agency: opgroeien onder normatieve druk en toekomstverwachtingen

De structurele onzekerheid die eerder is beschreven, werkt diep door in opvoeden en opgroeien. Vraagstukken rond jeugd worden vaak benaderd vanuit ontwikkeling, preventie en toekomstgerichtheid. Jongeren gelden als 'draggers van morgen', terwijl ouderschap wordt gezien als sleutel tot succesvolle opvoeding en sociale stabiliteit. In deze benadering verschuift de aandacht al snel naar individuele vaardigheden, veerkracht en verantwoordelijkheid. Daarbij raakt uit beeld hoe jeugd en ouderschap zich voltrekken binnen structureel ongelijke contexten, die agency meer of minder mogelijk maken. Opvoeden en opgroeien voltrekken zich bovendien niet los van de samenleving, maar altijd binnen een gedeelde wereld waarin normen, verwachtingen en verantwoordelijkheden worden doorgegeven en betwist. Het gaat daarbij niet alleen om de voorbereiding op de toekomst, maar ook om deelname aan het samenleven in het hier en nu. (Andriessen, 2022). In die zin verwijst het adagium 'it takes a village to raise a child' niet naar een romantisch gemeenschapsideaal, maar naar de gedeelde maatschappelijke verantwoordelijkheid voor de voorwaarden waaronder kinderen kunnen opgroeien.

In dit hoofdstuk sluit ik aan bij het agency begrip van Sniekers (2020), dat agency niet opvat als autonomie of verzet, maar als het alledaagse vermogen van jongeren en ouders om hun leven vorm te geven binnen botsende normen en begrenzende structuren. Agency krijgt hier vorm in laveren, vaak stil, relationeel en pragmatisch, tussen verantwoordelijkheden en verwachtingen, en met beperkte handelingsruimte. Dit vermogen ontstaat niet in isolement, maar in interactie met opvoeders, instituties en maatschappelijke kaders die richting geven aan wat als wenselijk, mogelijk of problematisch geldt.

Wat staat hier op het spel?

In het onderzoek van het lectoraat vatten we jeugd niet op als een afgebakende levensfase, maar als een relationele positie. Kinderen en jongeren zien we, in lijn met Andriessen (2022) als volwaardige deelnemers aan deze gedeelde wereld, en niet slechts als 'wordende burgers'. Jongeren groeien op in gezinnen, buurten, scholen en beleidscontexten die ongelijk zijn ingericht. Hun handelingsruimte wordt mede bepaald door bestaanszekerheid, woonomstandigheden, migratiegeschiedenissen, ecologische stress en institutionele verwachtingen.

Intersectioneel bezien betekent dit dat agency niet alleen wordt begrensd door leeftijd, armoede of beleid, maar ook door de manier waarop ouderschap wordt gewaardeerd, beoordeeld en genormeerd binnen dominante culturele kaders. Deze kaders bepalen impliciet wat geldt als 'goed ouderschap', wie als verantwoordelijk en capabel wordt gezien, en wie structureel wordt bevraagd, gecorrigeerd of gemonitord (Louali & Sniekers, 2026). Daardoor krijgen sommige ouders ruimte om keuzes te maken, terwijl anderen vooral worden aangesproken op tekortkomingen. Agency is hier geen vanzelfsprekend gegeven, maar een vermogen dat voortdurend onder druk staat. Niet iedereen krijgt in gelijke mate de ruimte om als volwaardige deelnemer aan het samenleven te worden erkend.

Hoe wordt ongelijkheid in opgroeien geproduceerd?

Beleid rond jeugd en ouderschap is sterk normatief geladen. Het werkt met impliciete beelden van wat een 'goede jeugd' en 'goed ouderschap' zouden zijn: veilig, zelfredzaam, toekomstgericht en passend binnen dominante maatschappelijke normen. Een afwijking van deze norm wordt al snel gelezen als risico, probleem of tekort. Zo wordt opvoeden ongemerkt een moreel en politiek terrein, waarin verschillen worden beoordeeld langs impliciete maatstaven van 'normaliteit'. Butler (2020) laat zien hoe dergelijke normatieve kaders bepalen wie herkenbaar is als legitiem subject en wiens leven als beschermenswaardig geldt. In jeugd- en gezinsbeleid vertaalt dit zich in ongelijke erkenning: sommige zorgen worden serieus genomen, andere geminimaliseerd of geproblematiseerd. Denk aan ouders die hun kinderen beschermen door juist afstand te houden van instanties, door selectief mee te werken, of door prioriteit te geven aan overleven en stabiliteit boven ontwikkeldoelen die extern zijn opgelegd. Vormen van agency die niet passen binnen dominante ontwikkel- en opvoedingsnormen blijven daarbij gemakkelijk onzichtbaar. Wat het stempel tekort krijgt, kan echter ook worden begrepen als een andere manier van omgaan met verantwoordelijkheid binnen beperkte speelruimte.

Deze normativiteit raakt niet alleen jongeren, maar ook ouders. Ouderschap wordt steeds vaker beoordeeld, gemonitord en geprofessionaliseerd. Onder het mom van ondersteuning en preventie verschuift verantwoordelijkheid naar gezinnen, terwijl structurele omstandigheden buiten beeld blijven. Lorey (2015) beschrijft hoe onzekerheid in zulke contexten wordt genormaliseerd: ouders en jongeren leren leven met voortdurende beoordeling, tijdelijke trajecten en onzekere perspectieven. Precariteit wordt zo een opvoedingscontext, waarin falen wordt geïnternaliseerd

en structurele ongelijkheid wordt gepersonaliseerd, dat wil zeggen als individueel tekort of falen wordt opgevat. Voor jongeren betekent dit dat er vaak agency wordt verwacht zonder dat de voorwaarden daarvoor aanwezig zijn. Zij worden aangesproken op participatie, keuzevrijheid en verantwoordelijkheid, terwijl hun invloed op de omstandigheden waarin zij leven beperkt is. Er wordt een beroep gedaan op hun betrokkenheid bij de samenleving, zonder dat zij daadwerkelijk zeggenschap hebben over de inrichting daarvan. Van sociaal werkers vraagt dit om het herkennen en serieus nemen van bestaande vormen van agency, juist wanneer die niet passen binnen dominante normen van 'actieve participatie' of 'goed ouderschap'.

Kijken vanuit rechtvaardigheid helpt deze spanning te begrijpen door te laten zien hoe agency samenhangt met herverdeling, erkenning en representatie. Jongeren en ouders in kwetsbare posities ervaren niet alleen materiële tekorten, maar ook culturele miskennis en beperkte zeggenschap over eigen leven. Hun ervaringen tellen zelden mee als volwaardige kennis in beleid en besluitvorming.

De normatieve spanning van sociaal werk

Sociaal werkers opereren midden in deze spanningen. Zij werken met jongeren en gezinnen in periodes waarin de verwachtingen hoog zijn en de speelruimte klein. Zij zien hoe jongeren agency ontwikkelen ondanks structurele beperkingen, maar ook hoe voortdurende druk kan leiden tot terugtrekking, verzet of internalisering van falen. Tegelijkertijd worden zij ingezet om risico's te beheersen, gedrag te normaliseren en toekomstig probleemgedrag te voorkomen. Daarmee lopen zij het risico agency conditioneel te maken: ruimte voor eigen keuzes en stem wordt toegerekend zolang jongeren en gezinnen handelen binnen vooraf gedefinieerde kaders van 'veilig', 'actief' en 'wenselijk' gedrag.

Juist daarom is werken met jeugd en ouderschap een uitgesproken normatieve en democratische praktijk. Het vraagt dat sociaal werkers agency niet reduceren tot individuele competentie, maar begrijpen als relationeel en contextueel (Sniekers, 2020). Dat zij jongeren en ouders benaderen als betekenisgevende actoren, en niet slechts als ontvangers van begeleiding of correctie. Dat zij ruimte maken voor stemmen van jongeren en ouders, ook wanneer die botsen met dominante verwachtingen. En dat zij zichtbaar maken hoe beleid, instituties en sociale normen bijdragen aan uitsluiting of bescherming.

Toekomst in een ecosociaal onzekere wereld

Ecosociaal denken verdiept deze analyse. Jongeren groeien op in een wereld waarin ecologische onzekerheid geen abstract toekomstscenario meer is, maar dagelijkse realiteit. Klimaatstress, ruimtelijke ongelijkheid en milieubelasting raken direct aan welzijn, gezondheid en toekomstperspectief. Tegelijkertijd wordt van jongeren verwacht dat zij zich aanpassen en verantwoordelijkheid nemen voor problemen die zij niet hebben veroorzaakt. Hier wordt zichtbaar dat verantwoordelijkheid asymmetrisch is verdeeld tussen generaties. Ook hier geldt dat de mate van agency niet los kan worden gezien van de onrechtvaardige verdeling van lasten en zeggenschap over de toekomst. Voor sociaal werk betekent dit dat werken met jeugd en ouderschap ook werken aan toekomstrechtvaardigheid is. Het gaat om de vraag wie vandaag ruimte krijgt om mee te doen, mee te spreken en mee te beslissen over de wereld van morgen, en onder welke voorwaarden.

Leeratelier Kansrijk met jeugd

In het leeratelier Kansrijk met Jeugd staat het pad naar volwassenheid centraal, met bijzondere aandacht voor de schakelmomenten waarop keuzes, interventies en omstandigheden langdurige gevolgen kunnen hebben voor jongeren en hun ouders. Die momenten maken zichtbaar hoe agency ontstaat in relatie tot anderen, en hoe die tegelijkertijd wordt begrensd door normatieve verwachtingen en institutionele kaders.

Binnen het leeratelier wordt gewerkt aan een klimaat van aandacht en nabijheid in de jeugdzorg, waarin professionals leren luisteren naar wat jongeren en opvoeders zelf als betekenisvol ervaren. Daarmee sluit het leeratelier direct aan bij de analyse in deze paragraaf: agency verschijnt niet als individuele competentie of toekomstbelofte, maar als relationeel vermogen om te navigeren onder structurele en normatieve druk. Door praktijkvragen te verbinden aan onderzoek, onderwijs en ervaringskennis draagt het leeratelier bij aan een jeugdzorgpraktijk die agency niet conditioneel maakt, maar erkent als moreel en democratisch vraagstuk, in lijn met de kerngedachte van deze rede om rechtvaardigheid te oefenen in het alledaagse werken met jeugd en ouderschap.

Programmaliijn: Rechtvaardig opgroeien: jeugd, opvoeden en agency

De programmalijn Rechtvaardig opgroeien: jeugd, opvoeden en agency van het lectoraat sluit direct aan bij de analyse van structurele onzekerheid zoals die in de voorgaande paragraaf is uitgewerkt. We bouwen verder op de langlopende lijnen op dit thema. In het onderzoek binnen deze programmalijn staat centraal hoe jongeren en gezinnen hun handelingsruimte ervaren als ongelijk ingerichte sociale, institutionele en normatieve contexten waarin verwachtingen, verantwoordelijkheden en toekomstbeelden samenkomen. Vanuit deze analyse formuleert het lectoraat de volgende leidende vraag voor deze programmalijn: *Hoe wordt de agency van jongeren en ouders mogelijk gemaakt of begrensd in het samenleven, door normatieve verwachtingen rond opvoeden, ontwikkeling en toekomst, en hoe kan sociaal werk rechtvaardig bijdragen aan het rechtvaardig opgroeien door bevragen en doorbreken van structurele ongelijkheid in opgroeien en ouderschap?*

Het onderzoek vertrekt vanuit een begrip van agency dat, in lijn met Sniekers (2020), niet wordt opgevat als autonomie, succes of verzet, maar als het alledaagse vermogen van jongeren en ouders om hun leven vorm te geven binnen botsende normen en begrenzende structuren. Agency krijgt hier gestalte in het laveren tussen verantwoordelijkheden, verwachtingen en beperkte handelingsruimte: vaak relationeel, stil en pragmatisch. Het erkennen van agency is in deze benadering geen bevestiging van individuele maakbaarheid, maar een vraag naar rechtvaardigheid en erkenning. Het vraagt van professionals en beleid dat zij leren zien waar jongeren en ouders al handelen, keuzes maken en verantwoordelijkheid dragen, ook wanneer die praktijken niet passen binnen dominante normen van vooruitgang, participatie of 'succesvol' jong zijn of ouderschap.

Tegelijkertijd positioneert deze programmalijn sociaal werk expliciet als een democratische, pedagogische en normatieve praktijk. Niet door jeugd en ouderschap te benaderen als objecten van preventie of interventie, maar door jongeren en ouders te erkennen als betrokken deelnemers aan een gedeelde wereld, en als mede-vormgevers van vragen, kennis en handelingsperspectieven. In samenwerking met gezinnen, professionals en andere betrokkenen worden praktijken ontwikkeld waarin ruimte wordt gehouden voor betekenisvolle agency, ook wanneer die zich ontwikkelt onder structurele druk en onzekerheid.

In deze benadering verschijnen jeugd, ouderschap en agency niet als afzonderlijke domeinen, maar als knooppunten waar rechtvaardigheid, democratie en toekomstverwachtingen samenkomen. Hier wordt zichtbaar hoe jongeren en gezinnen omgaan met afhankelijkheid, onzekerheid en hoop. Werken aan jeugd en ouderschap is daarmee ook werken aan rechtvaardigheid: niet door jongeren en gezinnen aan te passen aan bestaande normen, maar door ruimte open te houden voor handelingsmogelijkheden die recht doen aan hun geleefde leven, en aan hun positie in de samenleving van vandaag én morgen.

3.5 Professioneel actorschap als verbindende programmalijn

In lijn met Keinemans (2020) wordt professioneel actorschap in dit boek niet opgevat als individuele autonomie, morele heldhaftigheid of persoonlijke moed, maar als een relationeel en normatief vermogen dat zich ontwikkelt in concrete sociaalwerkpraktijken. De programmalijn Professioneel actorschap bouwt voort op de bestaande aandacht binnen het lectoraat voor professioneel handelen en professionalisering, maar verdiept deze door professioneel actorschap expliciet te benaderen als een publieke en democratische kwestie. Het gaat vooral om hoe professionals hun oordeelsvermogen mede vormgeven en begrenzen, en minder om hoe professionals binnen bestaande kaders 'goed werk' leveren. Waar ethisch actorschap vaak wordt beschreven als een kwaliteit van individueel handelen, laat deze programmalijn zien hoe actorschap zelf onder druk komt te staan en kwetsbaar wordt waar onzekerheid zich manifesteert in professionele en institutionele contexten.

Zoals zowel Van Hal (2024) als Van Dongen (2023) laten zien, krijgt dit actorschap altijd gestalte in afhankelijkheid van anderen: in **(interprofessionele) samenwerkingsverbanden**, binnen institutionele kaders en onder bestuurlijke en organisatorische druk. Professioneel handelen ontstaat daarmee niet in isolatie, maar in collectieve praktijken van afstemming, reflectie en leren (Van Lambaart et al., 2026). Interprofessionele samenwerking vormt daarbij geen vanzelfsprekende bedding, maar een spanningsvolle context: professioneel actorschap ontstaat daar waar verschillende professionele logica's elkaar raken, botsen en tijdelijk op elkaar worden afgestemd, zonder dat één perspectief vanzelfsprekend leidend is. In dat grensgebied wordt zichtbaar dat professionele oordeelsvorming niet vooraf vastligt, maar relationeel en situationeel tot stand komt (idem). Sociaal werkers

bewegen zich voortdurend tussen verschillende discoursen over wat wenselijk, verantwoord en rechtvaardig is, zonder dat deze ooit samenvallen in één samenhangend ideaal van het goede leven (Keinemans, 2020; Zacka, 2017). Samenwerking over organisatie- en domeingrenzen heen vraagt van professionals dat zij hun eigen professionele zekerheden tijdelijk opschorten, hun taal aanpassen en hun oordelen toetsbaar maken voor anderen. Daarmee wordt actorschap relationeler, maar ook kwetsbaarder (Van Lambaart et al., 2026). Professioneel actorschap krijgt daardoor vorm in het laveren tussen nabijheid en afstand, zorg en controle, loyaliteit en tegenspraak, en in het uithouden van morele spanning zonder terug te vallen op eenduidige oplossingen. Dat gebeurt in kleine, vaak onzichtbare handelingen: in het stellen van vragen, het uitstellen van oordelen, en het bewust verdragen van ambiguïteit.

Het denken over **transformatief leiderschap** maakt zichtbaar hoe professioneel actorschap onder deze condities gestalte kan krijgen. Leiderschap wordt hier niet begrepen als formele positie, maar als een handelingswijze van professionals die, vaak informeel en situationeel, bijdragen aan structurele verandering (Jansen, 2023). In deze benadering wordt zichtbaar hoe sociaal werkers, juist vanuit hun dagelijkse praktijk, bestaande ordeningen kunnen bevragen, collectieven mobiliseren en politiserend handelen vormgeven. In die zin kan transformatief leiderschap worden opgevat als een verschijningsvorm van professioneel actorschap: het moment waarop normatieve betrokkenheid, handelingsvermogen en structurele gerichtheid samenkomen. Wat in de praktijk als goed leiderschap wordt herkend, blijkt vaak samen te vallen met goed sociaal werk: relationeel handelen, het maken van normatieve afwegingen en het kunnen werken in complexe interprofessionele contexten. Tegelijkertijd laat onderzoek zien dat dit leiderschap in sociaal werk veelal impliciet blijft en onvoldoende expliciet wordt benoemd, onderwezen of ondersteund, zowel in opleiding als in organisatie (Westwood, Pemble & Patterson, 2016). Juist die impliciete status maakt professioneel leiderschap kwetsbaar en verhindert dat het collectief wordt gedragen en beschermd (Westwood et al., 2016; Miller & Geoghegan, 2022). Leiderschap blijft daarmee impliciet en kwetsbaar, terwijl het juist vraagt om expliciete, collectieve en normatieve verankering in onderwijs en organisatie. Het uitdagen van de bestaande orde vraagt morele moed, kan botsen met organisatorische loyaliteiten en kent altijd grenzen. Juist daarin wordt zichtbaar dat actorschap geen heroïsche rol is, maar een relationeel en begreemd proces.

Dat professioneel handelen nooit waardevrij is, vraagt om een bewuste, lerende omgang met de normatieve lading van keuzes in beleid en uitvoering (Van Hal, 2024). **Normatieve professionalisering** verwijst hier naar het vermogen van professionals om te handelen in situaties waarin zekerheid ontbreekt: waardenbewust reflecteren, morele oordelen vormen en keuzes expliciteren, beargumenteren en dragen, juist wanneer waarden botsen en uitkomsten onzeker zijn (Van Hal, 2024). Het gaat om handelen zonder zekerheid, én om het weigeren onzekerheid te managen wanneer die onzekerheid bestuurlijk wordt geproduceerd. Omdat sociaal werk altijd waardegedreven is (Keinemans, 2020), vormt normativiteit geen bijzaak maar de kern van professionele handelingsbekwaamheid. Tegelijkertijd is normativiteit nooit louter individueel. Rechtvaardigheid wordt niet alleen beleefd, maar ook collectief verantwoord.

Collectieve professionalisering verwijst in deze benadering naar het ontwikkelen van gedeelde taal, gezamenlijke analyses van (on)rechtvaardigheid en praktijken van samen leren en doorontwikkelen. In leerateliers, communities of practice en andere vormen van praktijkgericht samenleren ontstaat professionele oordeelsvorming als een gedeelde, relationele en democratische praktijk (Van Hal 2024; Van Lambaart et al., 2026). Professioneel handelen in sociaal werk is zelden het resultaat van individuele afwegingen alleen; oordeel ontstaat in overleg, in gesprek en in het gezamenlijk uithouden van morele spanning (Keinemans, 2020). Collectieve professionalisering is daarmee geen organisatorisch 'extraatje', maar een voorwaarde voor rechtvaardig handelen.

Professioneel actorschap heeft in die zin onvermijdelijk een publieke en politieke dimensie. Het gaat om handelen in onzekerheid, verantwoordelijkheid nemen in morele spanningsvelden, het vermogen om te politiseren en om agency te behouden onder systeemdruk (Hermans, 2014). Professioneel actorschap krijgt betekenis als professionals onzekerheid niet managen, maar betwisten; waar zij zichtbaar maken wat er aan de hand is, ook wanneer dat schuurt met loyaliteit aan systeemlogica's. Daarmee raakt professioneel actorschap ook aan de publieke verantwoordelijkheid van sociaal werk. Impact wordt in deze programmalijn niet opgevat als louter meetbaar effect, maar als het vermogen van sociaal werk om structurele condities zichtbaar te maken, bij te dragen aan rechtvaardiger systemen en leefomgevingen, en invloed uit te oefenen op zowel praktische als symbolische niveaus. Het gaat om epistemische impact: het veranderen van taal, het ontmantelen van dominante

frames en het zichtbaar maken van structureel onrecht. Impact is daarmee niet alleen een uitkomst, maar ook een toetssteen van professionaliteit: heeft ons handelen verschil gemaakt, en wie bepaalt wat als verschil telt?

Professioneel actorschap in drie leerateliers

In de leerateliers Impact, Interprofessionaliteit en Transformatief leiderschap onderzoeken sociaal werkers, beleidsmakers en onderzoekers samen hoe professioneel handelen vorm krijgt onder normatieve druk, onzekerheid en botsende logica's. Deze leerateliers fungeren als oefenplaatsen voor professioneel actorschap: plekken waar professionals leren hun handelen te duiden, te verantwoorden en te politiseren, zonder de complexiteit van de praktijk te reduceren tot meetbare uitkomsten of individuele competenties.

Deze programmalijn en de drie leerateliers sluiten ook nauw aan bij het werk van de bijzondere lectoraten Beroepsvorming Professionals in het Publiek Sociaal Domein (en de daaraan gelieerde 'Kennismarktplaats Werk en Inkomen Limburg) en Interprofessionele Samenwerking in de Wijk. In de onderzoeken van deze beide lectoraten staat centraal hoe professionele oordelen, morele afwegingen en verantwoordelijkheid tot stand komen binnen institutionele en interprofessionele contexten. Samen laten deze leerateliers en lectoraten zien dat professioneel actorschap geen individuele eigenschap is, maar een relationele en collectieve praktijk die vraagt om gedeelde taal, gezamenlijke reflectie en institutionele bescherming.

Deze vierde programmalijn van het lectoraat richt zich op het versterken en beschermen van professioneel actorschap van sociaal werkers. Niet door voorschriften of best practices te formuleren, maar door onderzoek te doen naar hoe professionals in alledaagse situaties omgaan met normatieve druk, onzekerheid en botsende logica's. We stellen de vraag: Hoe kan professioneel actorschap in het sociaal werk collectief worden ontwikkeld en beschermd in contexten van normatieve druk, onzekerheid en botsende professionele logica's? Onderzoek fungeert daarbij als een collectieve reflectieruimte waarin professionele oordeelsvorming niet wordt geïndividualiseerd, maar gedeeld, bevraagd en gelegitimeerd (Banks, 2016). Voor het onderwijs betekent dit dat professioneel actorschap niet

wordt aangeleerd als competentie of techniek, maar wordt geoefend: zowel in het leerproces van herhalen, proberen en reflecteren, als in het uitoefenen van het ambacht in concrete, moreel geladen praktijksituaties. Studenten leren daar normatief te reflecteren en handelen, collectief te leren en ontwikkelen, professioneel leiderschap te tonen en interprofessioneel samen te werken. In die praktijkleersituaties worden verschillen niet gladgestreken, maar productief gemaakt voor het vergroten van gezamenlijk oordeelsvermogen. Zij leren waarnemen, vertragen, perspectief wisselen en hun professionele positie expliciet maken, wetend dat deze altijd persoonlijk gekleurd, nooit neutraal en nooit volledig is, en leren begrijpen hoe hun handelen ingebed is in bredere maatschappelijke, institutionele en ecologische contexten.

Persona: de sociaal werker Jeanny als professioneel actor

Aan de hand van persona Jeanny wordt duidelijk hoe we het voorafgaande zien in de echte sociaalwerkpraktijk. Jeanny werkt in een wijkteam waar jeugd, gezin, armoede en veiligheid samenkomen. Ze werkt samen met andere sociaal werkers, jeugdprofessionals, woningcorporaties, schoolmaatschappelijk werk, beleidsmedewerkers en soms handhaving. Haar werk speelt zich af aan keukentafels, in overleggen, op schoolpleinen en in buurthuizen; en steeds vaker ook achter schermen, in registratiesystemen en verantwoordingsgesprekken.

Wie is Jeanny als professioneel actor?

Jeanny is geen autonome probleemoplosser en geen morele held. Haar professioneel actorschap ontstaat relationeel: in afstemming met cliënten, collega's, instituties en beleidskaders. Ze weet dat haar handelen nooit waardevrij is en dat elke keuze, ook niet-handelen, normatieve consequenties heeft. Ze beweegt zich dagelijks tussen tegenstrijdige verwachtingen: nabij zijn bij gezinnen én rapporteren aan systemen, zorg dragen én controleren, loyaal aan beleid én kritisch, samenwerken én haar professionele grens bewaken. Jeanny ervaart deze spanning niet als een persoonlijk falen, maar als structureel onderdeel van haar werk.

Wat doet Jeanny concreet?

1. Laveren in morele spanningen. Wanneer een gezin niet voldoet aan beleids-criteria maar wel zichtbaar vastloopt, zoekt Jeanny ruimte. Soms door regels te interpreteren, soms door twijfel expliciet te maken in het team. Ze verdraagt dat er geen 'juiste' oplossing is en blijft toch handelen.
2. Professioneel oordelen: maar niet alleen. Jeanny neemt zelden beslissingen in haar eentje. Ze brengt casussen in het team, zoekt tegenspraak en gebruikt overleg niet om zekerheid te krijgen, maar om haar oordeel te verantwoorden of aan te passen. Oordeel ontstaat voor haar in gesprek, niet in haar hoofd.
3. Normativiteit expliciet maken. In overleggen benoemt Jeanny wat vaak impliciet blijft: Voor wie werkt deze maatregel eigenlijk? Wie draagt hier het risico? Ze leert woorden te geven aan ongemak en morele twijfel, ook als dat schuurt.
4. Politiserend handelen in het klein. Jeanny voert geen grootse actie, maar politiseert haar praktijk subtiel: door dominante frames ter discussie te stellen (onwil vs. uitputting), door verhalen van cliënten terug te brengen in beleidscontexten, en door te laten zien hoe structurele ongelijkheid doorwerkt in individuele levens.
5. Leiderschap zonder positie. Jeanny heeft geen leidinggevende functie, maar neemt verantwoordelijkheid wanneer dat nodig is: door een onrechtvaardige beslissing niet zomaar uit te voeren, door een lastig gesprek te voeren met een samenwerkingspartner, of door stil te staan waar haast wordt gevraagd.

Figuur 4 brengt samen wat in dit hoofdstuk is uitgewerkt. Zij laat zien hoe de maatschappelijke opgaven rond inclusie en bestaanszekerheid, samenlevingsopbouw en rechtvaardige leefomgevingen, en jeugd, ouderschap en agency niet los van elkaar staan, maar elkaar overlappen en versterken. In het middelpunt daarvan bevindt zich professioneel actorschap: niet als afzonderlijke programmalijn, maar als verbindende praktijk die deze opgaven met elkaar in verband brengt.

De overkoepelende inzet op ecosociale rechtvaardigheid maakt zichtbaar dat het hier niet gaat om afzonderlijke problemen of doelgroepen, maar om samen-

hangende vragen over hoe wij samenleven, zorgen dragen en verantwoordelijkheid verdelen: nu en in de toekomst. Het lectoraat positioneert zich daarmee op de plekken waar deze vragen samenkomen, en waar sociaal werk, onderzoek en onderwijs rechtvaardigheid niet beloven, maar telkens opnieuw oefenen.

Ecosociale rechtvaardigheid

Figuur 4: Ecosociale rechtvaardigheid en de samenhang van maatschappelijke opgaven in sociaal werk

*De toekomst is wat je ervan maakt
en wat je wordt gegeven
Dus ik leef mijn leven
zoals ik het met jou wil delen.
(...)
Streven is het geven
wat je nooit is gegund in het leven
soms wordt dat streven
(even) overleven
toch kijk ik tevreden terug
naar wat dit leven
mij heeft meegegeven.*

Emmalisa Verstappen

4. Hoe we onderzoek doen: onderzoek als publieke praktijk

In de voorgaande hoofdstukken is duidelijk geworden dat sociaal werk zich afspeelt in contexten van structurele onzekerheid. In leefomgevingen waar ruimte ongelijk wordt verdeeld, in bestaanszekerheid die onder druk staat, en in levens die worden gevormd binnen sociale en ecologische grenzen. Die normatieve spanning stopt niet bij de praktijk. Zij raakt ook aan onderzoek. Binnen het lectoraat zien we onderzoek in sociaal werk als praxis (Freire, 2017), waarin reflectie en handelen samen bepalen of bestaande machtsverhoudingen worden bevestigd of bevraagd.

Onderzoek vormt mee wat zichtbaar wordt en wat buiten beeld blijft, wie als legitieme stem wordt gehoord en welke vormen van handelen voorstelbaar zijn. Daarmee staat onderzoek niet naast het sociaal werk, maar maakt het er integraal deel van uit. Onderzoekers maken keuzes, wegen perspectieven en nemen verantwoordelijkheid. Bovendien, onderzoek naar reflexiviteit maakt zichtbaar hoe de sociale positie, ervaringen en overtuigingen van de onderzoeker mede bepalen wat die ziet, hoort en interpreteert (Berger, 2015). Daarmee is reflexiviteit geen persoonlijke reflectie, maar onze professionele en ethische verantwoordelijkheid, in onderzoek dat recht wil doen aan machtsverschillen en kennisongelijkheid (Harding, 1995).

In dit hoofdstuk benaderen wij onderzoek daarom als een publieke en professionele sociaalwerkpraktijk. Een praktijk die sociaal werk niet van antwoorden voorziet, maar ondersteunt in het blijven oefenen van rechtvaardigheid.

Waarom überhaupt sociaalwerkonderzoek?

Er zijn veel boeken geschreven over het belang van sociaalwerkonderzoek. Toch wil ik hier expliciet op terugkomen, zoals ik dat eerder deed in mijn lectorale rede bij Fontys (Van Pelt & Ročak, 2023), omdat het belang van sociaalwerkonderzoek steeds opnieuw onderstreept moet worden. Zeker in een tijd waarin sociaal werk opereert onder hoge druk en in toenemende complexiteit.

Sociaalwerkonderzoek is een onderbenut maar essentieel hulpmiddel voor sociaal werkers die werken in (zeer) complexe praktijken. Het is onmisbaar voor het oefenen en versterken van sociaal werk als professioneel én academisch domein, en voor het zorgvuldig kunnen uitvoeren van de maatschappelijke opdracht van het vak.

Onderzoek is geen extra en geen luxe. Sociaalwerkpraktijken spelen zich af in situaties van kwetsbaarheid, ongelijkheid en onzekerheid. Dat vraagt om uiterste professionaliteit, gevoed door actuele inzichten, kennis en reflectie. Zonder onderzoek verschaalt het handelen en verliest het vak zijn professionele diepgang.

Sociaalwerkonderzoek is nodig voor goed en verantwoord handelen. Het ondersteunt professionals bij het reflecteren op hun praktijk, het verbinden van nieuwe inzichten met praktijk- en ervaringskennis, en het steeds opnieuw afwegen wat passend, zorgvuldig en rechtvaardig is.

Daarnaast is het stimuleren van een onderzoekende houding cruciaal. Goed sociaal werk kan niet zonder professionals die gewend zijn om te vragen: wat gebeurt hier, wat moet ik uitzoeken, en wat vraagt om (meer) duiding?

Tot slot draagt sociaalwerkonderzoek bij aan praktijkontwikkeling en vernieuwing. Via vormen van participatief en ontwerpend onderzoek wordt kennis ontwikkeld die niet losstaat van de praktijk, maar direct bijdraagt aan anders kijken en anders handelen.

Sociaalwerkonderzoek is daarmee geen individuele hobby, maar een gedeelde verantwoordelijkheid. Onderzoek, onderwijs, praktijk en beleid hebben ieder een taak in het dragen en versterken van het mooie vak sociaal werk. Alleen samen kan het vak professioneel, kritisch en maatschappelijk relevant blijven.

Ethische codes, integriteit en zorgvuldigheid in praktijkgericht onderzoek

Binnen het lectoraat werken we volgens de principes van de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit (2018). Dat betekent dat onderzoek altijd wordt uitgevoerd met oog voor het professionele én maatschappelijke belang, en met respect, zorgvuldigheid en transparantie richting alle betrokkenen.

Ons onderzoek is normatief gepositioneerd. We handelen vanuit respect voor de persoon, bevorderen zelfbeschikking, sociale rechtvaardigheid en werken in het belang van gebruikers (Banks, 2016; 2020). Juist omdat we werken met meervoudige perspectieven en mensen actief betrekken in onderzoek, vraagt dit voortdurende aandacht voor ethische vragen, én voor kritische reflectie op onze eigen rol, aannames en blinde vlekken.

Onderzoek naar leefomgevingen en hulpverlening raakt vaak aan kwetsbare en gevoelige ervaringen. Het bespreken daarvan kan emoties oproepen of bestaande pijn opnieuw aanraken. Dat vraagt om een zorgvuldige, relationele en verantwoordelijke omgang met deelnemers. Daarom werken we in ons onderzoek expliciet volgens de beroepscode sociaal werk (BPSW, 2021): ethiek is geen bijlage bij het onderzoek, maar een integraal onderdeel van hoe we werken.

4.1 Onderzoek als publieke en professionele praktijk

Onderzoek in sociaal werk raakt altijd aan vragen van rechtvaardigheid, democratie en professioneel oordeel. Het bepaalt wat zichtbaar wordt, welke ervaringen serieus worden genomen en welke vormen van handelen denkbaar blijven. Daarmee is onderzoek geen neutrale toevoeging aan beleid of uitvoering, maar een publieke praktijk met normatieve gevolgen.

Binnen het lectoraat doen we onderzoek in en met de praktijk. Professionals, studenten en burgers zijn geen object van studie, maar mede dragers van kennisontwikkeling. Kennis ontstaat in de dagelijkse werkelijkheid van sociaal werk en keert daar ook steeds naar terug. Professionele ervaring, leefwereldkennis als kennis van nabijheid en geraaktheid, en onderzoekende analyse worden niet in een vaste rangorde geplaatst, maar met elkaar in verband gebracht.

De realiteit is tegelijkertijd dat dominante kennis en impactkaders onderzoek vooral waarderen op meetbaarheid, voorspelbaarheid en controle. Die logica schuurt met wat sociaal werk in essentie is. Relationeel werken, morele afwegingen en handelen onder voorwaarden van ongelijkheid, onzekerheid en conflict laten zich niet vangen in eenduidige indicatoren. Wat als geldige kennis wordt erkend, is daarmee geen neutrale keuze, maar een politieke.

Het lectoraat benadert onderzoek daarom als infrastructuur. Als een gedeelde ruimte waarin taal ontstaat, ervaringen duiding krijgen en kritisch vermogen kan worden georganiseerd. Onderzoek biedt ruimte om vragen open te houden die in de praktijken vaak zijn dichtgeregeld, zeker wanneer druk en tijdgebrek toenemen.

Voor het onderwijs betekent dit dat onderzoek een integraal onderdeel is van de opleiding. Studenten leren sociaal werk door praktijkervaring voortdurend te verbinden met reflectie en onderzoek, en zo te oefenen in kijken, vragen stellen, oordelen en verantwoorden. Niet om snelle antwoorden te vinden, maar om rechtvaardigheidsvragen scherp te houden. Wat staat hier op het spel? Voor wie? En wie draagt de gevolgen?

Voor professionals in het veld fungeert onderzoek als gezamenlijke zoektocht. Het sluit aan bij bestaande dilemma's en ervaringen en maakt zichtbaar wat vaak impliciet blijft. Onderzoek ondersteunt professioneel handelen door ruimte te creëren voor reflectie, taal en tegenspraak, en door samen leren en samen professionaliseren mogelijk te maken, zeker wanneer handelingsruimte onder druk staat.

Impact wordt in deze benadering niet achteraf vastgesteld. Zij is al aanwezig in de manier waarop onderzoek betekenis geeft, frames bevreemdt en professionele ruimte beïnvloedt. De vraag is daarom niet of onderzoek impact heeft, maar hoe wij gezamenlijk verantwoordelijkheid nemen voor wat onderzoek in beweging zet.

Impact voorbij meetbaarheid

Onderzoek naar sociaal werk laat zien dat dominante evidence- en impactregimes niet neutraal zijn, maar actief mede bepalen wat als relevante werkelijkheid geldt. Wanneer impact primair wordt opgevat als meetbaar, voorspelbaar en (vooraf) aantoonbaar resultaat, sluit kennisproductie vooral aan bij logica's van verantwoording en beheersing (Mosley, 2025). Wat niet past binnen deze meetlogica – relationeel werk, morele afwegingen, twijfel en frictie – verdwijnt uit beeld. Een bekend effect hiervan is *creaming* (Carter & Whitworth, 2015): organisaties richten zich op situaties waarin succes aannemelijk en aantoonbaar is, terwijl mensen in complexere en kwetsbaardere posities structureel minder worden bereikt. Denk bijvoorbeeld aan situaties waarin een afgebakende hulpvraag, zoals ondersteuning bij administratie of het aanvragen van voorzieningen, relatief snel kan

worden opgepakt, terwijl huishoudens waarin schulden, psychische kwetsbaarheid en opvoedvragen samenkomen langduriger begeleiding vragen. Op papier lijkt het dan alsof targets worden gehaald, terwijl juist de meest complexe problematieken gemakkelijker buiten beeld raken. De vraag 'wat werkt?' raakt zo losgezongen van vragen als 'voor wie?', 'waarom?' en 'onder welke omstandigheden?' Impact fungeert dan niet alleen als evaluatiecriterium, maar ook als selectie- en ordeningsmechanisme.

Tegenover deze vernauwde opvatting van impact staat het binnenkant-perspectief, waarin impact niet wordt begrepen als extern eindresultaat, maar als een relationeel en responsief proces dat ontstaat in interactie (Niessen, 2023). Impact is geen vaststaande uitkomst, maar een voortdurende beweging van betekenisgeving: in gesprekken, ervaringen en professionele afwegingen. In deze benadering is impact geen uitkomst van interventies of projecten, maar van relaties, praktijken en contexten.

Impact vraagt daarmee niet alleen om meten, maar om '**responsabiliteit**': het vermogen om te blijven reageren op wat er in praktijken gebeurt, om rekenschap af te leggen van wat onderzoek in beweging zet, en om verantwoordelijkheid te dragen voor de betekenissen die worden geproduceerd (Niessen, 2025). Impact verdiept zich dan niet door steeds scherpere indicatoren, maar door aandacht voor de binnenkant van onderzoek: waar kennis, macht en rechtvaardigheid elkaar raken.

Onderzoek als publieke praktijk betekent dat normatieve vragen niet worden uitbesteed aan individuele professionals. Vragen als wat rechtvaardig is, voor wie beleid en interventies werken en wie de gevolgen draagt, zijn te zwaar om alleen te dragen. Ze raken aan collectieve verantwoordelijkheid en vragen om gedeelde reflectie. Het lectoraat biedt ruimte om deze vragen samen te dragen. Door ze gezamenlijk te onderzoeken, te beargumenteren en te verantwoorden, zonder de verwachting dat zij ooit eenduidig kunnen worden opgelost. Zo draagt het lectoraat bij aan collectieve professionalisering. Door taal te geven aan spanningen die professionals dagelijks ervaren. Door twijfel en niet weten te legitimeren. En door ruimte te openen voor andere manieren van kijken en handelen. Dat vraagt om professionele moed en om onderzoek dat spanning zichtbaar laat, in plaats van haar glad te strijken.

Onderzoek eindigt op deze manier niet in oplossingen, maar in een houding. Onderzoekers met deze houding nemen complexiteit serieus, verdragen onzekerheid en koppelen rechtvaardigheid niet los van macht en politiek. Zo wordt onderzoek een publieke oefenruimte waarin sociaal werk zijn normatieve opdracht levend houdt. Dit is hoe wij onderzoek willen doen. Met wie. En waarom.

Het lectoraat Sociaal Werk is ingebed in het *Kenniscentrum Gezonde Rechtvaardige Samenleving* van Zuyd Hogeschool. Dit kenniscentrum verbindt meerdere lectoraten binnen het domein Gezondheidszorg en Welzijn rond gedeelde maatschappelijke opgaven, met als centrale ambitie bij te dragen aan de kwaliteit van leven van burgers in een gezonde en rechtvaardige samenleving.

Sociale rechtvaardigheid en burgerparticipatie vormen binnen het kenniscentrum richtinggevende thema's. Het gaat daarbij om vraagstukken van herverdeling, erkenning en vertegenwoordiging, en om het versterken van de positie en de stem van burgers in beleid, onderzoek en praktijk. Praktijkgericht onderzoek staat centraal, steeds in nauwe verbinding met onderwijs, professionals en maatschappelijke partners, en met expliciete aandacht voor wie profiteert van kennisontwikkeling, en wie (nog) niet.

Binnen deze context werkt het lectoraat Sociaal Werk interdisciplinair. De vraagstukken waar het sociaal werk voor staat, laten zich niet begrijpen of oplossen vanuit één discipline. Sociale en ecosociale rechtvaardigheid vraagt om het samenbrengen van academische kennis, professionele ervaring en de geleefde kennis van burgers. Interdisciplinair samenwerken betekent dat we vertrekken vanuit het vraagstuk en het veld, kennis combineren én samen met betrokkenen nieuwe kennis ontwikkelen.

In het kenniscentrum oefenen we met nieuwe vormen van samenwerken, rollen en kennisuitwisseling die zowel de beroepspraktijk als onze onderzoekscultuur versterken. Zo biedt de inbedding in het kenniscentrum een stevige infrastructuur voor samenwerking, verdieping en impact, met rechtvaardigheid als blijvende toetssteen.

4.2 Klein kijken en epistemische rechtvaardigheid

Binnen deze benadering krijgt klein kijken een centrale betekenis. Klein kijken is geen methode, maar een epistemische houding. Het behelst het alledaagse, het concrete en het relationele (Keinemans, 2020). Grote maatschappelijke vraagstukken worden niet losgetrokken uit het leven van mensen, maar onderzocht door nauwkeurig te kijken naar hoe mensen leven, zorgen, volhouden en navigeren binnen institutionele én ecologische grenzen. Klein kijken betekent oog hebben voor verschillen en perspectieven, en vraagt vertragen om te zien hoe deze ervaringen met elkaar samenhangen en deel uitmaken van een groter geheel (Hamer, 2024).

Klein kijken raakt direct aan epistemische rechtvaardigheid, en aan morele geraaktheid in de zin van Shklar (2024): het vermogen om onrecht te zien, te voelen en niet te normaliseren. Het gaat over de vraag welke kennis telt, wie als geloofwaardig wordt gezien en welke manieren van weten dominant zijn. Deze benadering erkent dat kennis altijd meervoudig is. Wetenschappelijke, beleidsmatige, professionele, ervaringsgerichte, lokale en inheemse kennis verschillen niet alleen in vorm, maar ook in waardering en status. In beleid en onderzoek krijgen cijfers en abstracte modellen vaak voorrang, en blijven verhalen en lokale kennis – die zichtbaar maken wat systemen in het dagelijks leven daadwerkelijk doen – onderbelicht. Epistemische rechtvaardigheid vraagt daarom niet om het afwijzen van wetenschap, maar om het kritisch bevragen van hiërarchieën tussen kennisvormen en om een kritische omgang met de machtsverhoudingen die die hiërarchieën in stand houden. Mensen die leven onder structurele onzekerheid verliezen niet alleen bescherming of bestaanszekerheid, maar vaak ook erkenning van hun kennis (Ročak & Keinemans, 2023): hun ervaringen worden vertaald, gefilterd of weggezet als anekdotisch. Door leefwereldkennis niet te gebruiken als illustratie, maar als vertrekpunt, herstelt onderzoek de geloofwaardigheid van getuigenis (Hamer, 2024) en draagt het bij aan verbreding van de publieke ruimte.

Klein kijken heeft ook een expliciete ecologische dimensie. Dominante westerse kennisordes hebben mens en natuur lange tijd gescheiden van elkaar en de natuur gereduceerd tot hulpbron. Daarbij zijn inheemse en lokale kennisvormen systematisch gemarginaliseerd, terwijl die juist uitgaan van verwevenheid van, en zorg en verantwoordelijkheid voor land, water en leefomgeving (De Jong & Ročak, 2023). Dat deze kennis tegenwoordig opnieuw wordt gewaardeerd, bijvoorbeeld

in praktijken waarin rivieren of natuurgebieden als rechtspersoon worden erkend, laat zien dat andere kennisordes niet alleen normatief relevant zijn, maar ook praktisch betekenisvol en richtinggevend kunnen zijn.

Ecosociaal opleiden en werken binnen Zuyd Hogeschool

Het ecosociale perspectief dat in het lectoraat centraal staat, sluit aan bij de manier waarop Zuyd Hogeschool duurzaamheid benadert als een gedeelde kennis- en praktijkopgave. Net als binnen het programma Duurzaam Zuyd staat niet één oplossing of discipline centraal, maar het verbinden van perspectieven en het zichtbaar maken van de maatschappelijke en ecologische impact van handelen. Ook daar staat de vraag centraal hoe professionals van de toekomst kunnen worden toegerust om complexe maatschappelijke vraagstukken te benaderen als samenhangende sociale, ecologische, technische en morele opgaven. Duurzaamheid wordt daarbij gezien als een onmisbaar onderdeel van de professionaliteit van de toekomstige professionals die we als hogeschool opleiden.

Door te werken vanuit klein kijken en het serieus nemen van meervoudige kennisvormen draagt het lectoraat bij aan een bredere invulling van de Sustainable Development Goals, waarin sociale ongelijkheid, ecologische schade en uitsluiting niet los van elkaar worden benaderd. Het onderzoek en onderwijs van het lectoraat sluiten daarmee aan bij de inzet van Duurzaam Zuyd om bewustwording te creëren, verbinding te organiseren en studenten en professionals te activeren tot duurzaam handelen dat niet alleen efficiënt, maar ook rechtvaardig is. Zo wordt duurzaamheid niet gereduceerd tot een beleidsdoel, maar geoefend als een dagelijkse praktijk van zorg voor mensen, gemeenschappen en leefomgeving.

Zo verbindt klein kijken epistemische en ecologische rechtvaardigheid. Het maakt zichtbaar hoe sociale en ecologische ongelijkheid samenkomen in concrete leefomgevingen en vormt daarmee een fundament voor ecosociaal werken. Onderzoek dat klein kijkt, schuift verantwoordelijkheid niet af op individuen. Reflectie, oordeelsvorming en positionering komen tot stand in collectieve onderzoekspraktijken, waarin ervaringen worden gedeeld en normatieve spanningen gezamenlijk worden onderzocht, zonder de druk om direct tot oplossingen te komen.

Emoties, tegenverhalen en agonistische ruimte

In ons onderzoek beschouwen we emoties zoals frustratie, schaamte en angst niet als ruis, maar als signalen. In onderzoek naar leefomgevingen geven emoties toegang tot ervaringen van erkenning, machteloosheid of uitgesloten zijn. Ze laten zien waar beleid, systemen en instituties wringen in het dagelijks leven van mensen. Het expliciet kunnen benoemen van deze emoties en het werken aan relationele kwaliteit zijn daarbij geen zachte toevoegingen, maar vormen een professionele oriëntatie die helpt om situaties beter te begrijpen en samen rechtvaardiger te handelen.

In die zin sluiten wij aan bij het werk van Banks (2016), die emoties begrijpt als emotion work: het relationele en morele werk waarin professionals en burgers betekenis geven aan wat als rechtvaardig, zorgzaam of schadelijk wordt ervaren. Door emoties te benaderen als emotion work wordt zichtbaar hoe kennis over onrecht niet alleen wordt geproduceerd in analyses en cijfers, maar ook in wat mensen voelen, verdragen en niet langer kunnen verantwoorden. Juist in het serieus nemen van emoties ontstaat de mogelijkheid om met elkaar te werken aan rechtvaardiger vormen van samenleven.

Onderzoek kan daarmee agonistische ruimte creëren: ruimte waar conflict en tegengeluiden niet worden gladgestreken, maar juist onderzocht.

In veel onderzoekspraktijken verdwijnen tegenverhalen ofwel counternarratives (Gibson, 2020) naar de marge omdat ze als anekdotisch, gekleurd of niet representatief worden beschouwd. In dit lectoraat zien we deze tegenverhalen juist als kern van epistemische rechtvaardigheid. Zij maken zichtbaar wat dominante probleemdefinities, veiligheidsdiscoursen en normaliserende taal buiten beeld houden.

Klein kijken betekent systematisch ruimte maken voor tegenverhalen en onderzoeken wat er gebeurt wanneer we die niet corrigeren, maar serieus nemen. Onderzoek en sociaal werk dragen deze verhalen verder, door ze te laten doorwerken in professionele oordeelsvorming, beleidsinterpretaties en publieke betekenisgeving. Zo wordt relationele kwaliteit niet alleen een kenmerk van professioneel handelen, maar ook een voorwaarde voor rechtvaardige kennisontwikkeling en maatschappelijke verandering.

4.3 Bescheidenheid, hoop en speelsheid: de kracht van verbeelding in sociaalwerkonderzoek

Dit lectoraat ziet onderzoek als een praktijk van bescheidenheid. Bescheidenheid betekent hier geen terughoudendheid of vrijblijvendheid, maar het expliciet erkennen van grenzen: grenzen aan maakbaarheid, aan kennis en aan controle. Onderzoek als publieke praktijk accepteert dat niet alles verklaarbaar is, niet alles oplosbaar en niet alles planbaar. Het laat ruimte voor morele twijfel, relationele betekenis, verlies en ambivalentie. Door die ruimte open te houden, blijft rechtvaardigheid een levende vraag in plaats van een afgevinkt criterium.

Anders kijken naar innovatie en ontwerp in sociaalwerkonderzoek

Onze opvatting van het sociaalwerkonderzoek in ons lectoraat vraagt om een andere manier van spreken over innovatie, een veelgebruikt woord in ons domein.

Innovatie begint wat ons betreft met de vraag hoe we betekenisvol kunnen werken met wat al aanwezig is, in mensen, in gemeenschappen, in hun verhalen en in hun omgeving. Het is geen technologische sprint, maar een ethische praktijk: zorgvuldig omgaan met wat er al is, en daarin de kiemen van verandering herkennen. Echte innovatie ontstaat wanneer we de werkelijkheid niet willen overschrijven, maar leren samenwerken met bestaande veerkracht, bestaande pijn en bestaande verbanden. Dat vraagt geen blanco blad, maar een andere manier van kijken: zien wat al groeit, wat al werkt, en hoe we dat kunnen versterken zonder het te willen perfectioneren. In die zin betekent innoveren in het sociaal werk ruimte maken voor nieuwe mogelijkheden door zorgvuldig om te gaan met grenzen, kwetsbaarheden en contexten die niet vervangbaar zijn.

Binnen de Academie voor Sociaal Werk en het lectoraat werken wij met ontwerp onderzoek, niet om innovatieve oplossingen te produceren, maar om spanningen in de praktijk serieus te nemen als kennisbron. In iteratieve en inclusieve ontwerpprocessen onderzoeken studenten, onderzoekers en professionals en betrokkenen gezamenlijk wat in een specifieke context werkt, voor wie en onder welke voorwaarden. Ontwerpen is daarmee een onderzoekende praktijk.

In deze benadering sluit ons werk aan bij het idee van *prefiguratieve praktijken*

(Debruyne, et al., 2026): vormen van handelen waarin toekomstige maatschappelijke idealen al in het heden gestalte krijgen. Deze praktijken dragen bij aan sociale verandering door praktijken te creëren buiten bestaande structuren, waarin gelijkwaardige relaties, inclusieve besluitvorming en rechtvaardige vormen van samenleven al in het heden worden geoefend. Sociaalwerkonderzoek wordt daarmee niet alleen beschouwend, maar ook een plek waar andere manieren van samenleven voorstelbaar en ervaarbaar worden.

In die praktijk van bescheidenheid speelt niet-weten een cruciale rol. Niet-weten is geen tekort, maar een professionele en epistemische houding. Het vraagt het vermogen om vragen te blijven stellen waar antwoorden zich opdringen, om vertraging toe te laten waar versnelling wordt verwacht, en om onzekerheid niet onmiddellijk dicht te organiseren. Deze manier van onderzoeken vraagt om een andere kijk op kwaliteit en impact, maar staat niet los van zorgvuldigheid en verantwoording. Integendeel: door ruimte te laten voor niet-weten, vertraging en betekenis die zich niet onmiddellijk laat optekenen, ontstaat onderzoek dat nauw aansluit bij de complexiteit van sociale vraagstukken en bij de leefwereld van mensen. Deze benadering levert robuuste inzichten op, gedragen interpretaties en handelingskennis die duurzaam bruikbaar is voor beleid, praktijk en onderwijs. In de samenwerking met opdrachtgevers zoeken we daarom naar vormen van verantwoording die recht doen aan deze kwaliteit: door transparant te zijn over keuzes, door opbrengsten zorgvuldig te duiden en door zichtbaar te maken hoe kennis groeit in interactie met praktijk en context. Niet ondanks, maar juist dankzij deze aanpak ontstaat onderzoek dat relevant, betrouwbaar en maatschappelijk betekenisvol is.

In deze onderzoekspraktijk is kunst van wezenlijk belang. Niet als illustratie, maar als vorm van weten. Kunst maakt ruimte voor wat zich niet laat vastleggen: voor ambigüiteit, affect en meerstemmigheid. Zij vertraagt, opent en verstoort dominante probleemdefinities, en maakt ervaringen zichtbaar zonder ze te reduceren. Denk bijvoorbeeld aan het Theatre of the Oppressed, zoals ontwikkeld door Augusto Boal waarin deelnemers niet toeschouwer blijven maar spect-actors worden: mensen die via spel en verbeelding onderzoeken waar onderdrukking wordt ervaren en waar ruimte voor handelen kan ontstaan. Daarmee ondersteunt kunst onderzoek als publieke praktijk: niet gericht op snelle oplossingen, maar op

aandachtig kijken, betekenisgeving en rechtvaardigheid. Deze pedagogische en politieke inzet van kunst sluit aan bij de emancipatoire kennistheorie van Paulo Freire (2017), waarin bewustwording ontstaat door dialoog, verbeelding en gezamenlijk handelen.

In dat verband verdient ook humor een plaats: als vorm van professionele speelsheid. Humor is een opening naar experiment, verbeelding en anders denken. Humor maakt het mogelijk om afstand te nemen zonder weg te kijken, om spanning te verdragen zonder te verharden, en om gezamenlijk te blijven nadenken wanneer systemen vastlopen. Waar taal tekortschiet en ernst dreigt om te slaan in cynisme, kan humor uitkomst bieden.

Hoop krijgt in deze benadering een andere betekenis dan optimisme over uitkomsten. Hoop is geen verwachting dat het vanzelf beter wordt, maar een houding van betrokkenheid ondanks onzekerheid. Het is de bereidheid om te blijven, ook wanneer vooruitgang niet lineair is en resultaten op zich laten wachten. Onderzoek draagt bij aan die hoop. Niet door beloftes te doen, maar door te laten zien dat betrokkenheid zinvol blijft, juist wanneer zekerheden ontbreken.

Onderzoek als richtinggevend vermogen vraagt ten slotte om verbeelding. Niet als een losgezongen toekomstbeeld, maar als een manier om het vanzelfsprekende anders te leren zien. Die verbeelding werkt echter niet op zichzelf. Zij krijgt pas betekenis in dagelijkse praktijken, verhalen en routines die bepalen wat als haalbaar, wenselijk of onvermijdelijk geldt (Oomen et al., 2021). Door die vanzelfsprekendheden te bevragen en ruimte te maken voor andere vertellingen, kan onderzoek bestaande kaders verschuiven en nieuwe handelingsmogelijkheden zichtbaar maken. In een tijd van sociale en ecologische grenzen is verbeelding daarmee geen luxe, maar een vorm van professionele zorgvuldigheid. Dit hoofdstuk is bedoeld als een opening: het positioneert onderzoek als een voortdurende oefening in aandacht, reflectie en betrokkenheid. Onderzoek als publieke praktijk oefent rechtvaardigheid door haar steeds opnieuw ter discussie te stellen. Daarmee komen we aan bij de overgang naar de epiloog: hoe onderzoek een infrastructuur vormt voor opleiding en sociaal werk om te kunnen blijven oefenen in rechtvaardigheid.

Epiloog

Rechtvaardigheid blijven oefenen

Geen conclusie, maar overdracht van vragen

Deze rede begon bij de vaststelling dat sociaal werk opereert in een samenleving waarin onzekerheid is genormaliseerd en rechtvaardigheid niet vanzelf spreekt. In de voorafgaande hoofdstukken is zichtbaar geworden hoe sociaal werk zich beweegt in blijvende normatieve spanningen: tussen individu en collectief, tussen nabijheid en afstand, tussen maakbaarheid en tragiek. Deze spanningen laten zich niet oplossen. Zij vormen de bestaansconditie van het beroep.

Daarom eindigt deze rede niet met conclusies. De betekenis van deze rede ligt in de vragen die zij blootlegt, en in de verantwoordelijkheid om met die vragen verder te werken, telkens opnieuw. Wat hier is uitgewerkt, is geen routekaart naar een rechtvaardige samenleving. Sociaal werk verschijnt in deze rede als een publieke en normatieve praktijk die rechtvaardigheid niet belooft, maar oefent: in het alledaagse handelen, in maatschappelijke opgaven waar ongelijkheid zich concentreert, en in onderzoek dat niet afsluit, maar openhoudt.

Rechtvaardigheid is daarbij opgevat als een manier van navigeren, als een voortdurende oefening in situaties waarin belangen botsen, verantwoordelijkheden ongelijk zijn verdeeld en uitkomsten nooit volledig te overzien zijn. Dit navigeren vraagt om een professioneel oordeel, om het verdragen van onzekerheid en om het expliciet maken van normatieve keuzes als regels, systemen en indicatoren tekortschieten.

Sociaalwerkonderzoek heeft in deze rede een dragende rol gekregen, als publieke praktijk die zichtbaar maakt wat anders onzichtbaar blijft, die taal geeft aan morele spanning en die ruimte creëert voor collectieve oordeelsvorming. Onderzoek fungeert hier als infrastructuur om rechtvaardigheid te kunnen oefenen: in opleiding, praktijk en samenwerking. Om die redenen zijn vraagstukken als bestaanszekerheid, inclusie, sociale samenhang, leefomgeving en jeugd geen technische projecten. Zij vragen om professionals die in staat zijn om te werken met conflict, emoties en

verschil, en die rechtvaardigheid niet reduceren tot procedures, maar verstaan als relationele en politieke praktijk.

Deze rede draagt dan ook geen antwoorden over, maar vragen. Dat deze vragen blijven terugkeren, is geen tekort van het denken, maar een kenmerk van rechtvaardigheid die nooit voltooid raakt. De vraag is niet of we genoeg weten, maar of we genoeg doen met wat we al weten, en met hetgeen dat ondanks dit weten blijft voortbestaan.

Deze vragen horen thuis in opleidingen, in teams, in onderzoek en in het publieke gesprek over samenleven. Niet om af te sluiten, maar om het werk voort te zetten. Rechtvaardigheid is een werkwoord. Rechtvaardigheid is oefenen, telkens opnieuw, in omstandigheden die nooit ideaal zijn, maar die wel zorgvuldigheid en gezamenlijke verantwoordelijkheid verdienen.

Dankwoord

In deze rede heb ik gesproken over rechtvaardigheid, ruimte en verbondenheid. Over sociaal werk als een praktijk die midden in de samenleving staat, juist daar waar het schuurt, onzeker is en niet af is. Wat al deze thema's voor mij verbindt, is geen groot ideaal, maar iets veel alledaagsers: *kindness*. Het zit in hoe we met mensen omgaan, met onze leefomgeving en met ons beroep. Voor mij is dat ook heel persoonlijk. Het gaat over mensen die hun dag kunnen beginnen met inspiratie, zich veilig voelen, werk doen waar ze goed in zijn en aan het einde van de dag kunnen terugkijken met het gevoel dat wat zij deden ertoe deed. Alles wat we in het lectoraat doen, in onderzoek, onderwijs en samenwerking, staat in dienst van die eenvoudige maar niet vanzelfsprekende ambitie. Dat is voor mij de kern én de vreugde van dit werk.

In deze rede spreek ik over een tijd waarin vertrouwen in systemen, instituties en soms ook in elkaar onder druk staat. Maar dat is niet het hele verhaal. Wat ik dagelijks zie, is betrokkenheid, vakmanschap en de bereidheid om elkaar te blijven helpen en ondersteunen, ook wanneer het ingewikkeld wordt. In het werk van sociaal werkers, en in ons werk bij de Academie voor Sociaal Werk. Deze rede is daaruit ontstaan. Uit gesprekken met studenten, collega's, professionals en burgers. Uit theorie en literatuur, maar net zo goed uit twijfel, uit samen denken en uit het uithouden van vragen waarop geen snelle antwoorden bestaan.

Ik wil daarom **veel** mensen bedanken.

Ik noem hier bewust slechts enkele namen. Niet omdat niemand persoonlijk belangrijk is, integendeel, maar omdat dit werk gedragen wordt door velen. Door mensen die zichtbaar zijn en door mensen die vaak op de achtergrond blijven. Door professionals, collega's, studenten en partners in het werkveld. Deze rede is ontstaan in samenwerking, en zo wil ik haar ook markeren. In de woorden die volgen zullen velen van jullie zich herkennen.

Allereerst dank aan het team van het lectoraat en het bijzonder lectoraat. Het is een voorrecht om met jullie samen te werken. Jullie scherpte, nieuwsgierigheid,

betrokkenheid en humor geven dagelijks richting aan wat we doen. Dit lectoraat is geen individueel project, maar een gezamenlijke praktijk, en dat voel ik elke dag. Bedankt. Een bijzonder woord van dank gaat uit naar Susan, voor haar onmisbare ondersteuning, overzicht en zorgvuldigheid, waarmee zij het dagelijkse werk van het lectoraat mogelijk maakt.

Mijn dank gaat ook uit naar mijn collega's van de Academie voor Sociaal Werk. Dank voor de kansen en verbindingen die jullie creëren, en voor het toegewijde werk dat jullie dag in dag uit doen om studenten op te leiden en zo bij te dragen aan de toekomst van het sociaal werk. Dat werk is van grote waarde, voor onze studenten én voor de samenleving. In het bijzonder dank aan Evelien, directeur van de academie, voor haar betrokken en zorgvuldige leiderschap en de prettige samenwerking die dit mogelijk maakt.

Mijn dank gaat uit naar mijn collega's van het Kenniscentrum Gezonde en Rechtvaardige Samenleving, waar dit werk niet individueel maar gezamenlijk wordt gedragen, en expliciet is gericht op maatschappelijke impact in en met de regio. Evenzeer dank aan de vele collega's binnen Zuyd Hogeschool, in onderwijs, onderzoek, management en ondersteunende diensten, die dit werk mogelijk maken en daarmee samen vormgeven aan een hogeschool van kwaliteit. Een bijzonder woord van dank gaat uit naar het College van Bestuur van Zuyd Hogeschool voor het vertrouwen in mijn aanstelling en de steun die dit mogelijk maakt. In het bijzonder wil ik Saskia Brand bedanken voor haar betrokkenheid en het vertrouwen dat zij mij persoonlijk heeft gegeven.

Een bijzonder woord van dank wil ik richten aan studenten. Jullie vragen, ervaringen, twijfel en betrokkenheid vormen een voortdurende bron van inspiratie. Jullie houden ons scherp, eerlijk en met beide benen op de grond. Wat jullie inbrengen, maakt zichtbaar waar sociaal werk vandaag werkelijk over gaat.

Over jonge collega's en /jongeren gesproken: een bijzonder woord van dank gaat uit naar Emmalisa. Met haar teksten weet zij steeds weer de kern van ons werk te raken en onder woorden te brengen wat er op het spel staat. Haar woorden openen, schuren soms, en nodigen uit tot anders kijken. Emmalisa belichaamt voor mij de kracht van een nieuwe generatie die levenservaring niet wegstopt, maar inzet als bron van inzicht en richting. Ze laat zien hoe jongeren, juist door wat zij hebben

meegemaakt, betekenis geven aan het heden en tegelijk de toekomst verbeelden. Daarmee is zij niet alleen een inspirerende maker, maar ook een voorbeeld voor anderen: moedig, reflectief en vastbesloten om haar stem te laten horen.

Dit lectoraat bouwt voort op het werk en de visie van anderen. Bijzondere dank aan Nol Reverda en Sabrina Keinemans, die met hun werk het fundament hebben gelegd waarop ik verder bouw en die mij blijvend inspireren en richting geven.

Dank ook aan mijn familie en vrienden voor de vanzelfsprekende steun die er altijd is. Bijzondere dank aan mijn partner, Dominique, voor de ruimte, het vertrouwen, het samen zijn en de levensvreugde die we delen. Ik ben ook dankbaar aan alle dieren in mijn leven, in het bijzonder Soof, Bepina en Liliana, voor gezelschap, relativering en het bewaken van rust en routine. Dank eveneens aan de plekken, omgevingen en natuur, dichtbij en verder weg, die steeds opnieuw perspectief, adem en levensruimte bieden.

Tot slot wil ik mijn dank uitspreken aan sociaal werkers. Aan allen die dagelijks aanwezig zijn in wijken, dorpen en steden. Jullie werken met mensen, vaak onder druk en in onzekerheid, en toch blijven jullie zoeken naar wat rechtvaardig is in concrete situaties. Jullie laten zien dat sociaal werk draait om volhouden, om professioneel oordeel en om het blijven oefenen van rechtvaardigheid in de praktijk.

Daar begint dit boek.

Daar eindigt het ook.

Ik heb gezegd.

Referenties

- Andriessen, I. (2022, June 30). *Mijn vader is luizenmoeder* (Lectorale rede). Fontys Hogeschool Pedagogiek.
- Angelo, H. (2021). *How green became good: Urbanized nature and the making of cities and citizens*. University of Chicago Press.
- Bacchi, C. (2009). *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Pearson Higher Education.
- Banks, S. (2020). *Ethics and values in social work*. Bloomsbury.
- Banks, S. (2016). Everyday ethics in professional life: Social work as ethics work. *Ethics and Social Welfare*, 10(1), 35 to 52.
- Berlant, L. (2011). *Cruel optimism*. Duke University Press.
- Berg, J. (2025). *Sociaal werk als reflectieve beleidspraktijk in de veranderende verzorgingsstaat*. https://pure.eur.nl/ws/portalfiles/portal/204996562/Position_paper_Sociaal_werk_als_reflectieve_beleidspraktijk.pdf
- Berger, R. (2015). Now I see it, now I don't: Researcher's position and reflexivity in qualitative research. *Qualitative Research*, 15(2), 219 to 234. <https://doi.org/10.1177/1468794112468475>
- Blokland, T. (2017). *Community as urban practice*. Polity.
- Boal, A. (1979). *Theatre of the oppressed*. Pluto Press.
- Boone, K., Boutsen, T., De Corte, J., Dhont, F., Hermans, K., Plovie, E., Raeymaeckers, P., Rommel, S., Van Bouchaute, B., & Vanderhulst, N. (Eds.). (2022). *Publiek gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant.
- Bourdieu, P. (1985). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241 to 258). Greenwood.
- Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk. (2021). *Beroepscode voor professionals in sociaal werk*. <https://www.bpsw.nl/app/data/uploads/2021/10/BPSW-Beroepscode-2021.pdf>

- Butler, J. (2020). *Precarious life: The powers of mourning and violence*. Verso.
- Carter, E., & Whitworth, A. (2015). Creaming and parking in quasi marketised welfare to work schemes. *Journal of Social Policy*, 44(2), 277 to 296. <https://doi.org/10.1017/S0047279414000841>
- Claessen, D. (2025). *Human rights at the kitchen table: Access to justice and the role of social workers at the local level* (Doctoral dissertation, Utrecht University). <https://doi.org/10.33540/2897>
- Collins, P. H. (2020). Intersectionality as critical social theory. In P. Kivisto (Ed.), *The Cambridge handbook of social theory* (pp. 120 to 142). Cambridge University Press.
- De Brabander, R. (2022a). *Wees positief! Voorbij de retoriek van empowerment in het sociale domein*. Amsterdam University Press.
- De Brabander, R. (2022b). *Ecosociaal werk: Van klimaatneutraal naar klimaatrechtvaardig* (Inaugurele rede). Hogeschool Inholland.
- De Brabander, R., Jansen, E., De Jong, J., & Ročak, M. (2025). *Ecosociaal werken: De rol van sociaal professionals in de klimaatcrisis*. Van Gorcum.
- Debruyne, P., Van Bouchaute, B., Naert, J., & Roose, R. (2026). 'Building a new society in the shell of the old': the power of prefigurative politics for social work: Een nieuwe samenleving bouwen in de schil van de oude: de kracht van prefiguratieve politiek voor sociaal werk. *European Journal of Social Work*, 1-15. <https://doi.org/10.1080/13691457.2025.2608837>
- De Corte, J., Hermans, K., Raeymaeckers, P., & Van Bouchaute, B. (2022, May 25). Spanningen over politiserend sociaal werk in beeld. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/spanningen-over-politiserend-sociaal-werk-in-beeld/>
- De Corte, J., & Roose, R. (2020). Social work as a policy actor: Understanding social policy as an open ended democratic practice. *European Journal of Social Work*, 23(2), 227 to 238. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1462768>
- De Jong, J., & Ročak, M. (2023). Ecologische crisis en sociaal werk. In M. Spierts et al. (Eds.), *Basisboek sociaal werk* (5th ed., pp. 149 to 163). Boom.
- De Voogd, J., & Cuperus, R. (2021). *Atlas van afgehaakt Nederland*. Kennisbank Openbaar Bestuur.

- Dominelli, L. (2012). *Green social work: From environmental crises to environmental justice*. Polity.
- Duyvendak, J. W., & Wekker, F. (2015). *Thuis in de openbare ruimte?* Platform31.
- Dzur, A. W. (2008). *Democratic professionalism: Citizen participation and the reconstruction of professional ethics, identity, and practice*. Pennsylvania State University Press.
- Eick, G. M. (2024). *Welfare chauvinism in Europe*. Edward Elgar.
- Fraser, N. (2009). *Scales of justice*. Polity.
- Fricke, M. (2007). *Epistemic injustice*. Oxford University Press.
- Freire, P. (2017). *Pedagogy of the oppressed* (50th anniversary ed.). Penguin.
- Frissen, P. H. A. (2013). *De fatale staat: Over de politiek noodzakelijke verzoening met tragiek*. Van Genneep.
- Garrett, P. M. (2024). Human rights and social work: Making the case for human rights plus. *British Journal of Social Work*, 54(5), 2107 to 2123. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcae022>
- Ghorashi, H. (2025). *Ontregelende meerstemmigheid: Pleidooi en bouwstenen voor anders participeren*. Van Genneep.
- Gibson, M. (2020). From deliberation to counter narration: Toward a critical pedagogy for democratic citizenship. *Theory & Research in Social Education*, 48(3), 431 to 454. <https://doi.org/10.1080/00933104.2020.1747034>
- Ham, M., & Spierts, M. (2025, August 22). Democratisch professionalisme: Alledaags antifascisme direct in praktijk brengen. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/democratisch-professionalisme-alledaags-antifascisme-direct-in-praktijk-brengen/>
- Hamer, M. (2024). *Wat in kluwen geweten wordt: Afwegingskader ervaringskennis*. Werkplaats Sociaal Domein Zuyd.
- Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.
- Harding, S. (1995). Strong objectivity. *Synthese*, 104, 331 to 349.

- Hermans, K. (2014). De signaalfunctie en structureel sociaal werk. *Journal of Social Intervention*, 23(3), 26 to 43.
- Hermans, K., Raeymaeckers, P., Roose, R., & Vandekinderen, K. (2019). *Sociaal werk: Mensenrechten in praktijk*. LannooCampus.
- Hochstenbach, C. (2022). *Uitgewoond*. Das Mag.
- Hoijtink, M. (2022). *Op het punt van breken? Verzet, loyaliteit en de stille vlucht van sociaal werkers*. Hogeschool van Amsterdam.
- Hooghiemstra, E., & Van Pelt, M. (2020). *De kennis en onderzoeksagenda sociaal werk*. [Movisie](https://www.movisie.nl/publicatie/kennis-onderzoeksagenda-sociaal-werk). <https://www.movisie.nl/publicatie/kennis-onderzoeksagenda-sociaal-werk>
- IFSW. (2014). *Global definition of social work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work>
- Jansen, L. (n.d.). *Transformatief leiderschap ontleed*. Ongepubliceerd manuscript, Zuyd Hogeschool.
- Kampen, T. (2024). *Gespleten loyaliteit: Sociaal werkers in morele nood*. Universiteit voor Humanistiek.
- Kaulingfreks, F. (2018). *Straatpolitiek: Jongeren en politieke betrokkenheid*. Boom.
- Kaulingfreks, F. N. A. (2023). *Op de drempel van de stad: Hoe de stad vorm krijgt in tussenruimtes* (Inaugural lecture). Universiteit van Amsterdam.
- Keinemans, S. (2020). *Sociale integratie als wijkend perspectief* (Lectorale rede). Zuyd Hogeschool.
- Kolner, C. (2024). *Rechtvaardige preventie: Op het snijvlak van de publieke gezondheidszorg en het sociaal domein*. (Doctoral Dissertation University of Humanistic Studies). <https://research.uvh.nl/nl/publications/rechtvaardige-preventie-op-het-snijvlak-van-de-publieke-gezondhei/>
- Kluskens, N. T. T. M., Höffken, J. I., & Alkemade, F. (2025). Exploring opportunities and limits of energy citizenship in Dutch heat transitions. *Energy Research & Social Science*, 127. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2025.104184>
- Lamont, M. (2018). Addressing recognition gaps. *American Sociological Review*, 83(3), 419 to 444.
- Landelijk Opleidingsoverleg Social Work. (2025). *Herkenbaar en toekomstbestendig*

sociaal werk: Landelijk opleidingsprofiel bacheloropleiding Social Work. Vereniging Hogescholen.

Lipsky, M. (2010). *Street level bureaucracy* (30th anniversary ed.). Russell Sage Foundation.

Lorey, I. (2015). *State of insecurity: Government of the precarious*. Verso.

Louali, S., & Sniekers, M. (in press). (In)visible strengths and struggles: *Exploring intercultural parenthood from an intersectional perspective*. In C. Borg (Ed.), *Parenthood in perspective: Exploring social dimensions across cultures*. UoM Publication.

Marston, G., & McDonald, C. (2012). Getting beyond heroic agency. *British Journal of Social Work*, 42(6), 1022 to 1038.

Massey, D. (2004). *Geographies of responsibility*. *Geografiska Annaler B*, 86(1), 5 to 18.

Mouffe, C. (2005). *On the political*. Routledge.

Mosley, J. E., & Marwell, N. P. (2025). *Mismeasuring impact*. Stanford University Press.

Miller, R. S., & Geoghegan, L. (Eds.). (2022). *Leadership and social work in the UK: Valuing its potential: A roundtable discussion*. British Association of Social Workers & University of Birmingham.

Nachtergaele, S., Reynaert, D., Gobeyn, H., De Stercke, N., & Roose, R. (2017). *Sociaal recht en mensenrechten*. Acco.

Niessen, T. J. H. (2025). *Impact als responsabiliteit* (Lectorale rede). Fontys Hogeschool.

Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit. (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. <https://www.vsnu.nl/files/documenten/Nederlandse%20gedragscode%20wetenschappelijke%20integriteit%202018.pdf>

Oomen, J., Hoffman, J., & Hajer, M. A. (2022). Techniques of futuring: On how imagined futures become socially performative. *European Journal of Social Theory*, 25(2), 252 to 270. <https://doi.org/10.1177/1368431020988826>

Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4th ed.). Lyceum Books.

Robbesom, D. (2017). *Werken aan trage vragen*. ISVW Uitgevers.

Ročak, M. (2020). *Experience of shrinkage* (Doctoral dissertation, Radboud University). <https://hdl.handle.net/2066/207789>

Ročak, M. (2024, February 14). Ambtenaren, bekijk de wereld vanuit een ander perspectief. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/ambtenaren-bekijk-de-wereld-vanuit-een-ander-perspectief/>

Ročak, M., & Keinemans, S. (2023). The eternal struggle for the city: In search of an alternative framework for citizen participation in urban regeneration projects in shrinking cities. *Sustainability*, 15(16), Article 12653. <https://doi.org/10.3390/su151612653>

Ročak, M., & Keinemans, S. (2024, August 26). Community organizing: Hoe regelen we dat? *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/community-organizing-hoe-regelen-we-dat/>

Ročak, M., & Keinemans, S. (2023). Help burgers bij het claimen van participatie. *Vakblad Sociaal Werk*, 24, 31 to 33. <https://www.socialevraagstukken.nl/community-organizing-hoe-regelen-we-dat/>

Ročak, M., De Jager, M., & Kolner, C. (in press). Samenlevingsopbouw in het spanningsveld individueel vs. collectief én binnen de grenzen van maakbaarheid: Een tweeluik over dilemma's en handelingsimplicaties voor het sociaal werk. In *Lectoren denken*. Platform Lectoren Sociaal Werk.

Ročak, M., & Dingemans, S. (2026). Polarisatie navigeren: Hoe sociaal werkers koers kunnen houden in gepolariseerde situaties. *Sozio*, (1).

Rombaut, J., & Raeymaeckers, P. (2025). Mobilizing moral outrage. *European Journal of Social Work*, Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/13691457.2025.2600662>

Samuels, L., Weling, J., & Keinemans, S. (2024). Een scoping review van effectieve interventies ter ondersteuning van kinderen in armoede. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 33(1), 41 to 62. <https://doi.org/10.18352/jsi.777>

Santos, B. de S. (2016). *Epistemologies of the South*. Routledge.

Scholte, M. (2018). *Op de barricaden?! Marie Kamphuis lezing*.

Sennett, R. (2004). *Respect: The formation of character in an age of inequality*. Penguin.

Shklar, J. N. (2024). *Over onrecht*. ISVW Uitgevers.

'S Jongers, T. (2022). *Beledigende broccoli*. Van Genneep.

Sniekers, M. M. C. (2020). *Acknowledging the agency of young mothers* (Doctoral dissertation, Radboud University). <https://hdl.handle.net/2066/214832>

- Spierts, M., Van Doorn, L., Hoijsink, M., & Scholte, M. (2017). *De brede basis van het sociaal werk*. Coutinho.
- Steenmeijer, J. (2022). *Professionele autonomie in sociaal werk*. Coutinho.
- Stengers, I. (2005). An ecology of practices. *Cultural Studies Review*, 11(1), 183 to 196.
- Van Bouchaute, B. (2025, September 11). Lectoren tussen volgzzaamheid en verzet in neoliberaliserende opleidingen sociaal werk. Keynote presented at the Vlaams Nederlandse Sociaal Werk Conferentie.
- Van Dongen, J. (2023). *Samen maken we het verschil!* (Inaugurele rede). Zuyd Hogeschool.
- Van Hal, L. (2024). *Beroepsvorming als samenspel* (Inaugurele rede). Zuyd Hogeschool. https://www.sam.nl/documents/18/2024_Beroepsvorming_als_samenspel_-_Lectorale_rede_Lineke_van_Hal.pdf
- Van Lambaart, F., Van Dongen, J., & Ročak, M. (2026). Wanneer evalueren leren wordt: De kracht van reflexieve monitoring in een veranderend sociaal domein. *Sozio*, (1).
- Van Pelt, M., & Ročak, M. (2023). *Sociaal werken aan veerkracht* (Lectorale rede). Lectoraat Sociale Veerkracht, Fontys Hogeschool.
- Van Pelt, M., Sprinkhuizen, A., Verharen, L., & Weling, J. (2025). *Opgelet!* Boom Hoger Onderwijs.
- Vonk, G., De Becker, E., Gelissen, M., & Steijns, M. (2025). *Proeve van een herziening van de Grondwet*. WJS Uitgevers.
- Wacquant, L. (2007). Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. *Thesis Eleven*, 91(1), 66 to 77.
- Water for Women Fund. (2019). *Intersectionality and gender in WASH* (ISF UTS working paper). https://www.waterforwomenfund.org/en/resources/en/resourcesGeneral/news/1903ISF-UTS_2019_IntersectionalityArticle2_GenderinWASH_WaterforWomen.pdf
- Westwood, J., Pemble, C., & Patterson, F. (2016). *Leadership in social work qualifying education: A report for the review of social work* (Technical report). University of Stirling & Scottish Social Services Council.
- Willard, S. (2024). *Het Laagland, project Zuidzone*. Werkplaats Sociaal Domein Zuyd.

- Willard, S., & Ročak, M. (2025, November 14). Onduidelijke rolafbakening woningcorporaties: Tussen stenen en sociale vragen. *Sociale Vraagstukken*. <https://www.socialevraagstukken.nl/onduidelijke-rolafbakening-woningcorporaties-tussen-stenen-en-sociale-vragen/>
- Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid. (2023). *Rechtvaardigheid in klimaatbeleid: Over de verdeling van klimaatkosten*. WRR.
- Young, I. M. (2000). *Inclusion and democracy*. Oxford University Press.
- Zacka, B. (2017). *When the state meets the street*. Harvard University Press.
- Zomerplaaag, J. (2025). *Een nieuw samenspel: Praktijkessay over participatie in de transitie naar aardgasvrije wijken*. Regionaal Transitieplatform, Universiteit Maastricht & Gemeente Maastricht.

Curriculum Vitae

Maja Ročak is lector Sociaal Werk aan Zuyd Hogeschool. In deze rol geeft zij leiding aan het lectoraat Sociaal Werk en is verbonden aan het Kenniscentrum Gezonde en Rechtvaardige Samenleving. Haar werk vertrekt vanuit sociaal werk als publieke en normatieve praktijk, met bijzondere aandacht voor ecosociale rechtvaardigheid, participatie en democratische vernieuwing. Inclusie en respect voor diversiteit vormen daarbij kernwaarden, zowel in de manier waarop samenleven wordt vormgegeven als in de relatie tussen mens en natuur. Maatschappelijke vraagstukken benadert zij vanuit een interdisciplinair, relationeel en kritisch perspectief, steeds met oog voor wat rechtvaardig samenleven in de praktijk vraagt.

Maja is opgeleid als sociaal werker in Zagreb. Zij begon haar loopbaan als sociaal werker in post socialistisch Kroatië en werkte daarna meerdere jaren in Groot Brittannië. In die periode was zij actief in verschillende sectoren en werkte zij met uiteenlopende sectoren en vraagstukken, waaronder jeugdbescherming, geestelijke gezondheidszorg, de ngo sector, community organising en ondersteuning van ouderen. Deze praktijkervaringen, opgedaan in uiteenlopende historische, geografische en sociale contexten, hebben haar professionele blik blijvend gevormd en vormen tot op heden een belangrijke bron van inspiratie en richting voor haar werk als lector.

Als lector initieert en leidt Maja praktijkgericht onderzoek in nauwe samenwerking met professionals, burgers, gemeenten en maatschappelijke organisaties. Zij werkt veelvuldig met participatieve en ontwerpende onderzoeksbenaderingen, waarbij spanningen en dilemma's in de praktijk expliciet worden benut als bron voor kennisontwikkeling, leren en professionele reflectie. In haar onderzoek verbindt zij structurele vraagstukken zoals armoede, uitsluiting en klimaatongelijkheid met het dagelijks handelen van sociaal professionals en met de vraag hoe inclusieve en duurzame praktijken kunnen worden versterkt.

Maja publiceert regelmatig in wetenschappelijke en professionele contexten en is coauteur van diverse artikelen en boeken over sociaal werk, ecosociale rechtvaardigheid en normatieve professionalisering. Daarnaast is zij actief als spreker,

adviseur, vrijwilliger en lid van visitatiecommissies en maatschappelijke raden. In haar werk staat het versterken van de publieke waarde van sociaal werk centraal, gevoed door zowel professionele expertise als door eigen ervaringen met maatschappelijke breuklijnen, ongelijkheid en samenleven in contexten van verandering. Rechtvaardigheid, menselijke waardigheid, inclusie en respect voor diversiteit vormen daarin geen abstracte waarden, maar een doorleefde basis voor haar werk.

Zuyd Hogeschool

Lectoraat Sociaal Werk
Postbus 69
6130 AB Sittard
www.zuyd.nl
info@zuyd.nl

Colofon

Tekst: **Maja Ročak**

Eindredactie: **Dienst Marketing en Communicatie**

Vormgeving: **Studio Ellen Oosterhof**

Beeld omslag: **René Margritte, "The-human-condition"**

Tekeningen: **Anne Jasker (Laatste tekening: Maja Ročak, met behulp van AI)**

Foto auteur: **CreativeWanders**

ISBN: **9789083284620**

2026

Rechtvaardigheid is geen bestemming, maar de weg zelf. In een wereld van sociale en ecologische ongelijkheid laat dit boek zien hoe sociaal werk(onderzoek) rechtvaardigheid oefent in het alledaagse: nabij, normatief en publiek. Het doet dat door zorgvuldig te navigeren met een ecosociaal rechtvaardigheidskompas, in spanning, verschil en onvolmaaktheid.

The logo consists of the letters 'ZU' stacked above 'YD' in a bold, red, sans-serif font, contained within a white square.

**ZU
YD**